

iktisat

dergisi

AYLIK DERGI

ŞUBAT 1991 • SAYI: 312 • 5000 TL

Türkiye'de Son On Yılın Bilançosu

Erdoğan Alkin • Kerem Alkin • Ülke Arıboğan • Şükrü Aysan
Sertif Demir • Erhan Erdoğan • Mike Freeman • Dursun Kırbaş
Vildan Lordoğlu • Doğu Perinçek • Peter F. Rucker
Murat Şekercihacıbekir • Talat Turhan • Osman Ulagay
Fuat Yaşar • Mehmet Yaşın

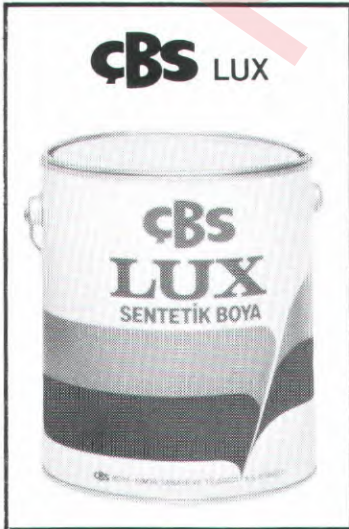

İFMC

İÜ İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUNLARI CEMİYETİ
YAYIN ORGANIDIR

ÇBS

inşaatınızda güç
yuvanızda güzellik

ÇBS
güçlü boya

İktisat dergisi

AYLIK DERGI

Sayı : 312

Sahibi:

I. Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti Yönetim Kurulu Başkanı
VEYSEL ÇARIKCIOĞLU

Genel Yayın Yönetmeni
UFUK URAS

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
NAIL SATLIGAN

Danışma Kurulu:

ASAF S. AKAT, ERDOĞAN ALKİN,
TOKTAMIŞ ATEŞ, NİHAT BATUR,
AYHAN BERMEK, NATİK BUDA,
KEMAL CİVELEK, NUSRET EKİN,
MEHMET EMANET, SEYFETTİN GÜRSEL,
AKIN İLKİN, GÜLTEN KAZGAN, SAİM KURUL,
ESİN KUYLULU, EROL OKUYAN, ALP ORÇUN,
TALAT ORHON, İZZETTİN ÖNDER,
ŞEREF ÖZGENÇİL, SELÇUK SANCAR,
ORHAN SOFUOĞLU, RAMAZAN SÖNMEZ,
ZAFER TUNCA, OSMAN ULAGAY,
REŞAD UMUR, YÜKSEL ÜLKEN

Yayın Kurulu:

PINAR ASOĞLU, NURİ ALTUĞ ÇAVUŞOĞLU,
BİNNAZ GÖKÇEK, ELÇİN MACAR,
FİDAN ÖCAL, MUNİSE NAAK, ÇİĞDEM ŞAHİN,
E. SEVGİ UÇAN, YÜCE YÖNE

Kapak: MUTEBER YILDIRIM

Yönetim Yeri:

Cumhuriyet Cad. No:27 / 6
Taksim - İSTANBUL
Tel.: 150 50 34 - 150 16 42

Abone Koşulları:

Yıllık 50.000TL. (Öğrenci: 30.000TL.)
Yurt Dışı: Yıllık 70.000 TL.

Banka Hesap No:

AKBANK Taksim Şb. (923)
T. İŞ BANKASI Beyoğlu Şubesi (46783)
Ofset Hazırlık:

DENİZ OFSET (1) 520 17 42

Dergideki yazılar Cemiyet'i bağlamaz;
görüşler yazarlarına aittir.

İÜ İKTİSAT FAKÜLTESİ
MEZUNLARI CEMİYETİ
YAYIN ORGANIDIR

İçindekiler

Körfez Krizinin Ekonomik Boyutu ve Türkiye Üzerindeki Etkileri	
Osman Ulagay	3
On Yıl Önce - On Yıl Sonra	
Prof. Dr. Erdoğan Alkin	7
Uluslararası İlişkiler Disiplini Açısından Körfez Krizi	
Deniz Ülke Arıboğan	13
1980 İstikrar Tedbirlerinin 1958-1978 Tedbirleriyle Genel Bir Karşılaştırması	
Dr. Sertif Demir	17
12 Eylül ve Gündemdeki Cevapı	
Doğu Perinçek	21
24 Ocak Kararlarının 11. Yılı ve 91 Yılı Bekleyişleri	
Erhan Erdoğan	27
Saldırganlık ve Körfez Savaşı Gerçeği	
Dr. Dursun Kırbaş	31
Emperyalizmin Örgütleri	
Talat Turhan	35
Birey Hakları ve Sınıf Siyaseti: Kimin Özgürlüğü	
Mike Freeman	40
Medyalanan Dünya'da Ekonomik ve Politik İlişkiler	
Kerem Alkin	47
Althusser: Bilim/İdeoloji Ayrımı Problemi ve Maddecî Diyalektik	
Dr. Vildan Lordoğlu	49
Yeni Çoğulculuk	
Peter F. Rucker	54
Portföy Seçimi	
Yar. Doç. Dr. Fuat Yaşar	59
Abbas Madani ve Cezayir'in Kimlik Arayışı	
Murat Şekercihacıbekir	62
Şükrü Aysan'a Sorular	
Sezer Tansuğ	64
Yuvarlanırken	
Mehmet Yaşın	67
Üniversite'den	
Kalkınma ve Sanayileşme Üzerine Notlar	
Erol Ortabağ	68
Yerel Basından	
Podima'da Bir Tarih Kurucusu	
Sencer Divitçioğlu	72

KÖRFEZ KRİZİNİN EKONOMİK BOYUTU VE TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Bilindiği gibi bugünlerde en çok konuşulan konuların başında Körfez krizi geliyor. Önceleri krizin başlangıç sebebi, kim haklı kim haksız tartışmaları sürerken artık önüne geçilemeyen ve savaşa dönüşen bu krizin ülke ekonomimizde yaratacağı etkiler tartışılıyor. Dergi yayın kurulu üyelerimizden Çiğdem Şahin bu konuda Osman Ulagay ile söyleşi yaptı.

İktisat Dergisi- Sayın Ulagay, öncelikle "savaş ekonomisi" dendiğinde normal ekonomik koşullardan farklı olarak neler akla gelebiliyor, yani ülke ekonomilerinde normal işleyiştten farklı olarak ne gibi kaçınılmaz sonuçlar ekonominin gidişatını etkileyebiliyor?

Osman Ulagay- Savaşın ekonomik etkilerini ya da sizin deyiminizle "savaş ekonomisi"ni düşünürken herşeyden önce bunda savaş olasılığının ya da savaş halinin insanların davranışları ve kararları üzerindeki etkisi belirleyici olabiliyor. Savaş olayının gündeme getirdiği belirsizlikler tüketim kararlarını olduğu gibi yatırım ve üretim kararlarını da etkileyebiliyor. Savaşla doğrudan ilgili olan ülkelerde savaşın gerektirdiği askeri faaliyetler ve bunlarla ilgili diğer faaliyetler ön plana çıkarken savaşla ilgili olmayan alanlarda belirsizlik havası çoğu kez bir duraklamayı da beraberinde getiriyor. Özellikle insanların ev, otomobil gibi dayanıklı tüketim harcamalarını erteledikleri, dış gezilerden vazgeçtikleri ve varlıklarını mümkün mertebe likit tutma eğilimine girdikleri görülüyor. Bu ertelenen talepler ise zincirleme olarak ekonomide bir yavaşlamayı beraberinde getiriyor.

İktisat Dergisi- Sanıyorum Körfez Savaşı'nın kendine özgü birtakım boyutları da var, bu konudaki görüşleriniz nelerdir?

Osman Ulagay- Evet maalesef bir savaşa dönüşen Körfez Krizinin ekonomik etkilerinin bu saydıklarım dışında bir özel boyutu da var. Dünya petrol rezervlerinin ve üretiminin önemli bir bölümünün Körfez bölgesine bağımlı olmasından dolayı bu bölgede patlak veren bir savaşın dünya petrol piyasasını alt-üst etmesi olasılığından korkuldu. Bu etki Irak ve Kuveyt'ten sonra Suudi Arabistan'ın petrol üretim kapasitesinin de kısmen ya da tamamen devre dışı kalması halinde kendini gösterecek ve varil başına petrol fiyatı bazı tahminlere göre 50-60 dolar dolaylarına kadar yükselebilecekti. Şimdilik korkulanın olmadığı hatta bu olasılığın azalması üzerine bir ara 40 dolara kadar yükselmiş olan petrol fiyatının 20 doların hemen üzerinde seyretmeye başladığı görülüyor, bununla birlikte durum bu şekilde gelişmeyip petrol fiyatları 40 dolar veya üzerinde seyretmeye devam etseydi bunun dünya ekonomisine birçok olumsuz etkileri olacağı da bir gerçektir. Bu olasılığın ilerki günlerde gerçekleşmesi ihtimali halen mevcuttur.

İktisat Dergisi- Olay ekonomik perspektifte düşünüldüğünde bu savaşın en önemli belirleyicisinin sizin de az önce değindiğiniz özel boyutundan dolayı petrol ve batılı ülkelerin mevcut dengesi de-

ğıştirme çabalarının olduğu görülüyor. Sizce de petrol bu savaşın baş oyuncusu mu yoksa başka belirleyici ekonomik faktörler de var mı, bu faktörler arasında ABD ve silah teknolojisine hakim diğer ülkelerin silahlarını denemek ya da tüketmek gibi saklı amaçları da sayılabilir mi, "Çöl fırtınası" hareketinin ABD'ye maliyeti düşünülürse, ABD'nin bütün bu maliyeti göze alacak ne gibi çıkarları olabilir?

Osman Ulagay- Deminki sorunuza yanıtlarken de belirtmeye çalıştığım gibi petrol açısından büyük önem taşıyan Körfez bölgesinde denetimi elden kaçırmamak ABD ve diğer sanayileşmiş ülkeler açısından çok önemli. Bu nedenle petrol konusunun Körfez Savaşı'nın en önemli nedenlerinden biri hafta baş oyuncusu olduğunu kabul etmek yanlış olmaz. Ancak bunun yanı sıra ABD'nin artık dünyanın tek süper gücü haline geldiğini kendi halkına ve dünyaya kanıtlaması için de galiba böyle bir savaş göze alması gerekiyordu. Saddam'ın baş kaldırmasına en sert biçimde cevap vermeseydi bu SSCB'den sonra ABD'nin de "süper güç" olmaktan çıktığı yolunda iddialara yol açabilecekti. ABD Körfez krizinde bu şekilde tavır almakla "yeni dünya düzeni"nin kurulmasında baş rolü kendisinin oynayacağını da kanıtlamak istemiştir. Bütün bu sebepler sanırım ABD için "Çöl Fırtınası" gibi ağır maliyetleri olan bir harekâtı sürdürmekle yeterli sebeplerdir.

Ayrıca akla gelebilen faktörler arasında şu da sayılabilir. Bilindiği gibi ABD ekonomisi bir durgunluk dönemine girmiş durumda ve yakın tarihteki örnekler ABD başkanlarına ekonomik durgunluğu aşmak için askeri harcamaları arttırma eğilimine yöneldiklerini gösteriyor.

İktisat Dergisi- Peki ABD'nin Körfez Savaşı'nı göze alması sizce bu ekonomik durgunluğu aşmasını sağlayacak mı?

Osman Ulagay- Bu konuda çelişik iddialar var. Kimilerine göre ABD önceki büyük savaşlardan farklı olarak Körfez Savaşı'nı mevcut stoklarını kullanarak sürdürüyor, yani askeri amaçlı yeni üretime yönelmeden soğuk savaş döneminde yapmış olduğu silah ve malzeme yığınağını kullanarak sürdürüyor. Bu tezi ileri sürenler savaşın ekonomiyi canlandırıcı etkisinin bu nedenle o kadar fazla olmayacağını belirtiyor. Ancak savaş çok uzamadan ABD ve müttefiklerinin kesin zaferiyle sonuçlanırsa bunun Amerika'da halkın moralini yükseltmesi ve ekonomik durgunluğa neden olan tüketim isteksizliğini kırması bekleniyor. Kesin bir ABD zaferinin bu bakımdan ekonomik durgunluğun aşılmasını kolaylaştırıcı bir etkisi olacağı söylenebilir. Buna karşın savaşın sürüncemede kalması halinde ise bunun tam tersi bir etki gündeme gelebilir.

Silahların denenmesi konusundaki sorunu gelince bu sorunuza yanıt olarak şunlar söylenebilir. Körfez Savaşı'yla ilgili olarak İngiliz ve Amerikan yayınlarını izlediğinizde savaş teknolojisini savaş alanlarında deneme arzusunun da bir hayli önüne çıktığı görüyorsunuz. Füzeleri, füzesavar sistemleri, uçakları başarı kazanan şirketlerde bayram havası esken, bu başarıların gelecekteki savunma harcamaları için adeta bir dayanak oluşturması yolunda özelemler de gözden kaçmıyor.

İktisat Dergisi- Körfez krizinin dünya konjktüründeki sonuçlarını düşünürsek dünya ülkeleri krizden nasıl etkilenecektir. Bu kriz dolayısıyla hangi ekonomik sonuçların oluşumu bekleniyor?

Osman Ulagay- Körfez Savaşı ve Körfez petrol fiyatlarında normal artışlara yol açması sonuçlandırılabilirse bunun dünya ekonomik konjktürü üzerindeki olumsuz etkisi sınırlı kalabilir. Savaşın yarattığı belirsizlik ortamı aşıldığında temel ekonomik faktörler yeniden belirleyici hale gelecektir. ABD ile birlikte İngiltere ve Kanada'da gelen ekonomik durgunluk ya da resesyona süresini ve derinliğini kestirmek kolay değil, ancak Almanya ve Japonya büyüme tempolarını sürdürdükçe dünya ekonomisinin bütünü açısından da karamsar olmaya gerek kalmayabilir.

İktisat Dergisi- Peki savaşın devam etmesi ve petrol fiyatlarının beklenilenin üzerinde gerçekleşmesi durumunda nasıl bir tabloyla karşılaşmamız mümkün?

Osman Ulagay- Benim görebildiğim kadarı bugün ABD'de ve batı dünyasında hemen her beklentilerini savaşın çok uzun sürmeyeceği ve petrol fiyatlarında aşırı artışlar olmayacağı varsayımına göre yapmaya başladı. Bu varsayım tutmazsa savaşın patlamasından önceki belirsizlik dönemi gözlenenden daha karamsar bir havanın esmesi beklenebilir. Petrol fiyatlarının yeniden 40 dolar üzerine çıkması olasılığını da buna eklerseniz o zaman dünya çapında bir ekonomik durgunluğun gelmesi de söz konusu olabilir. Bu arada Körfez'deki bunalımın yanı sıra SSCB'deki gelişmeler de her an dünya ekonomisini etkileyecek boyuta kazabileceğini göz ardı etmemek gerekir.

İktisat Dergisi- Olay Türkiye açısından düşünüldüğünde mevcut krizin uzun vadede Türkiye üzerindeki etkileri neler olacaktır, dünya ekonomisinde oluşan genel sonuçları dışında Türkiye'ye özgü sonuçları da olacak mıdır?

Osman Ulagay- Türkiye her bakımdan yakın bir ülke olarak Körfez'deki krizden önem çönde etkilendi. Şu ana kadar Türkiye kendi silahlı kuvvetleriyle fiilen savaşa katılmış değil ama savaş hazırlık amacıyla yapılan askeri harcamaları büyük boyutlara vardığı biliniyor. Bu harcamalar

zaten büyük boyutlarda olan kamu açıklarını daha da büyümesi kaçınılmaz görünüyor. Üst düzeyde bir hazine yetkilisinin bir gazetede yer alan açıklamasına göre Türkiye 1991 yılı içerisinde 4-5 milyar dolar mertebesinde kriz yardımı sağlayıp bunu tamamen kamu açıklarını kapatmakta kullanmadığı taktirde büyük sıkıntılara düşme tehlikesiyle karşı karşıya kalacak. Tabii Türkiye'nin fiilen savaşa girmesi halinde bunun doğuracağı açıklar çok daha büyük rakamlara varabilecektir.

İktisat Dergisi- Az önce büyük sıkıntılara düşme tehlikesinden bahsettiniz, bu tehlikeler nelerdir?

Osman Ulagay- Kamu açıklarının kapatılabilmesi için başvurulabilecek çareler arasında bir tanesi vergi gelirlerini arttırmak. Türkiye'de son yıllardaki uygulamada daha çok KDV ve dolaylı vergilere yüklenilerek vergi gelirlerini arttırmak yoluna gidildiği için öncelikle yine bu tip artışların olabileceği akla geliyor. Kamu açıklarını kapatmak için başvuru ikinci bir yol KİT ürünlerine yüksek oranlı zamlar yapmak ki bunları da zaten yaşamaya başladık. Bu arada özelleştirmenin de kamu açıklarını kapatmada bir araç olabileceği düşünülüyorsa da ben bunun kısa vadedeki etkilerinin sınırlı kalacağı görüşündeyim. Devlet bu saydığım yöntemlerle kamu açıklarını kapatamadığı zaman borçlanmaya yönelecektir, ve bu da Türkiye'de faiz oranlarını yükseltici bir etki yapacaktır. Hazine yetkilileri bu yıl ortaya çıkacak büyük kamu açıklarının kapatılması için dışardan önemli miktarda mali destek sağlanamaması halinde ortaya çıkacak borçlanma gereğinin çok büyük boyutlara erişeceğini düşünerek kaygı duyuyorlar. Buna ek olarak Türkiye'deki sermaye piyasalarının bu çapta bir iç borçlanmayı karşılayamayacağı endişesinin duyulduğu da bir gerçektir.

İktisat Dergisi- Bunlar krizin kamu dengelerine dayanan etkileri, krizin kamu dengeleri dışındaki etkileri neler olmuştur.

Osman Ulagay- Körfez krizinin Türkiye ekonomisinin dış dengeleri üzerinde etkileri de çok olumsuz olmuştur. Türkiye bir yandan turizm gelirleri açısından büyük kayıplara uğrarken diğer yandan ihracat gelirleri, boru hattı gelirleri, müteahhitlik ve taşımacılık gelirleri açısından da olumsuz etkilendi. Bu olumsuz etkilere petrol fiyatlarındaki artışın getirdiği olumsuz etkileri de eklemek gerekiyor. Henüz tam olarak saptayamadığımız etki ise sermaye hareketleri ile ilgili olan etkidir. Bilindiği gibi Türkiye özellikle 1990 yılında büyüyen dış ticaret açığını ve 2,5 milyar dolara erişeceği sanılan cari işlemler açığını çeşitli biçimlerde sermaye hareketleri ile finanse edebildi. Şimdi Körfez krizinin yarattığı ortamda savaşın çok yakınında bulunan Türkiye'nin doğrudan ya da portföy yatırımı şeklinde yabancı sermaye çekmek ve kısa vadeli dış borçlanmasını sürdürmek açısın-

dan nasıl etkileneceği büyük önem taşıyor. Savaşın çok uzamaması halinde sermaye hareketleri üzerindeki olumsuz etkilerinin de sınırlı kalabileceğini düşünüyorum. Ancak tersi olursa bu kez Türkiye çok olumsuz koşullarla karşılaşabilir ve döviz dengesini korumakta ciddi sorunlarla karşı karşıya kalabilir.

İktisat Dergisi- Son olarak savaşın Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerini sektörel bazda ele alırsak az önce turizm sektörü ve ulaşım sektörünün olumsuz yönde etkilendiğini söylediniz, peki bankacılık ve Borsada durum ne yönde gelişti, uzun vadede nasıl bir süreç yaşanılması bekleniyor?

Osman Ulagay- Öncelikle bankacılık sektörünü ele alalım isterseniz. Savaş psikolojisi içinde bankalardan yüksek miktarda mevduat çekilmesi olayı bir haftada 6 trilyonluk bir emisyon artışıyla tam paniğe dönüşmeden durdurulabildi. Bu sırada bazı mevduat sahiplerinin vadeli mevduatlarını bozarak paralarını çekmeleri faiz kayıplarına uğramalarına yol açtı ve bankalar bundan bir miktar yararlandı. Ancak bu olay bankaları daha yüksek oranda likidite tutmaya zorladı ve birçok banka giden mevduatı geri çekmek için mevduat faizlerini yükseltmek gereğini duydu. Halen devam etmekte olan bu olayın bankalara kuşkusuz bir ek maliyeti olacaktır.

İktisat Dergisi- Savaşın uzaması ve Türkiye'nin de sıcak savaşın içine girmesi durumunda gelişmeler ne yönde olacaktır?

Osman Ulagay- Bu tamamen insanlarımızın psikolojisi ile ilgili bir olay olduğu için tahmin yapmak çok zor ama savaş olasılığına ilk tepki olarak makarna stoklayan ve bankalardaki parasını evine taşıyan insanlar gözlemlendiğine göre bankacıların en azından bu insanların Türkiye'nin fiilen savaşa girmesi halinde daha büyük bir panikle hareket edeceklerini tahmin etmeleri ve gereken tedbirleri almaları gerekmektedir.

Krizin Türk borsasına etkisi ise şöyle açıklanabilir. Borsaların, hele bizim borsamızın tamamen kendine özgü bir mantığı ve zaman süreci var. Irak'ın Kuveyt'i işgal olayından sonra ekonomideki canlılık sürerken durgunluğa giren borsanın bu kez ekonominin durgunluğa girdiği bir ortamda ve tam krizin savaşa dönüştüğü günlerde bir patlama yaptığı görüldü. Bunu dediğim gibi ancak borsaya yön veren yatırımcıların ve kuruluşların mantığıyla ve beklentileriyle açıklamak mümkün. Bu arada 1990 yılı performansı gerçekten iyi olan şirketlerin bu performansının önümüzdeki bilanço döneminde hisselerine yansıtacağı beklentisinin de bu hızlı artışta etkili olduğu düşüncesindeyim.

İktisat Dergisi- Teşekkür ederiz Osman Ulagay.

- * Başlangıçta bütün sigorta poliçeleri aynıdır.
- * AKSİGORTA POLİÇESİ' nin farkı hasar günü ortaya çıkar.
- * Çünkü, AKSİGORTA GERÇEK HASARI TAM OLARAK, ZAMANINDA ÖDER !

SİGORTA POLİÇEM VAR DEMEKLE,
AKPOLİÇEM VAR DEMEK ARASINDAKİ FARKI
BİLENLERE SORUN...

GENEL MÜDÜRLÜK

Bankalar Cad. No : 2 Karaköy / İstanbul 80020

Tel : 151 94 00 (15 hat) Telex : 25422 Akt. Tr. Fax : 143 08 61 - 144 25 01

Hayat Servisi

Bankalar Cad. No : 53 Kat : 1 Karaköy / İstanbul 80020

Tel : 152 67 62 (3hat) - 152 66 50 (2 hat) Fax : 149 60 12

**ANKARA
BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ**

Atatürk Bul. No : 103 / 2
06650 Kızılay / Ankara
Tel : 117 64 27 (3 hat)
Telex : 42431 Ando Tr
Fax : 125 63 09

**ADANA
BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ**

Atatürk Cad. No : 171
Ekmekçiler Apt. Kat : 4
Adana
Tel : 14 78 17 (2 hat)
Telex : 62586 Cbma Tr.
Fax : 14 78 19

**İZMİR
BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ**

Fevzipaşa Bul. No : 172 / A
Basmane / İzmir
Tel : 25 44 50 (3 hat)
Telex : 52589 Aksı Tr.
Fax : 13 23 34

AKSİGORTA bir H.Ö. SABANCI HOLDİNG kuruluşudur.

ON YIL ÖNCE - ON YIL SONRA

Prof. Dr. Erdoğan ALKİN

İ. Ü. İktisat Fakültesi

Türkiye ekonomisinin son on yıl içinde gösterdiği performansın değerlendirilmesinden önce doğal olarak, dünya ekonomisindeki eğilimlerin dikkate alınması gerekecektir.

1970'li yıllar dünya ekonomisinde bir düzensizlik ve kargaşa dönemi olarak hatırlanacaktır. Hammaddede fiyatlarının yükselmesiyle başlayan sıkıntılar petrol bunalımıyla doruğa ulaştı. Yanlış bir enflasyon teşhisiyle panik içinde frene basan Batı ülkeleri bütün dünyayı durgunluk ve işsizlik içine soktular. Bu dönem, ekonomi yazınına "stagflasyon (durgunluk içinde enflasyon)" terimini de kazandırdı.

Şimdi durgunluk içinde enflasyon normal bir olaymış gibi görünüyor. Zengin ülkeler de, gelişmekte olan ekonomiler de, büyüme yavaşlarken hızlanan enflasyona pek çabuk alışverişdiler. Oysa yirmi yıl önce böyle bir durum pek söz konusu değildi.

Yani, ekonomiler ya durgunluk ya da enflasyon içinde olurlardı. Bütün iktisat politikaları da buna göre ayarlanmıştı. Durgunluk halinde gaza, enflasyonda frene basılarak bunalım atlatılmaya çalışılırdı.

70'li yıllar ekonomi bilimini de hazırlıksız yakaladı. Bilim, durgunluk içinde enflasyondan kurtulmanın çaresini gösteremeyince bütün dünyada yöneticiler alelacele alınmış günlük kararlarla ekonomilerini bunalımdan çıkarmaya çalıştılar. Böylece zengin ekonomiler de dahil birçok ülkede liberal politikalardan ödünler verildi.

1980'den sonra ikinci petrol şokuna rağmen yeniden liberal politikalara dönüş başladı. Amerika'da Başkan Reagan ve İngiltere'de Başbakan Thatcher yeni dönemin öncüleri oldular. Böylece 1980'li yıllar liberalizmin başarı dönemi oldu.

Bu dönemin yalnızca ekonomide değil siyaset alanında da serbestliğe dönüş anlamına geldiğini hepimiz biliyoruz. Latin Amerika, Asya ve hatta Afrika'da yeniden demokrasiye geçen ülkelerin sayısı çoğaldı. Sonunda Doğu Avrupa'da da aniden gelişen politik-ekonomik serbestlik hareketine şahit olduk.

Birbirinin tersi eğilimlerin doğup geliştiği bu iki on yıllık dönemden sonra, 1990'lı yılların nasıl geçeceği kolayca tahmin edilebilir mi? Kuşkusuz, hayır. Bunun çeşitli nedenleri var.

Bir kere bütün liberalleşme çabalarına rağmen, gelişmekte olan ülkeler ekonomik, siyasal ve

toplumsal dengelerini kuramadılar. Dış borç sorunu olduğu gibi duruyor. Fakir ülkelerde açlık sorunu dahi çözülmedi.

Çözümeyen sorunlar gelişmekte olan ülkelerde demokrasiye dönüş girişimlerini zorluyor. İyi niyetlere ve seçim kampanyalarındaki vaadlere rağmen kamu kesimi ve bütçe açıkları küçültülemedi. Bir-iki ülke dışında enflasyon hızlanırken büyüme durdu. Ama hızlı nüfus artışı durdurak bilmiyor.

Şimdilik sorunları bir hayli farklı görünen Doğu Avrupa ülkeleri de yakın gelecekte benzer dertlerle karşılaşabilir. Yani ekonomi ve politikadaki liberalleşme eğilimleri büyümeyi hızlandırmaz ve üstelik enflasyona, işsizliğe, dış borçların büyümesine neden olursa bu ülkelerde de demokrasi girişimleri çıkmaza girebilir.

Ayrıca Doğu Avrupa'da düş kırıklığına yol açacak başarısızlıkların siyasal sonuçları mesela Latin Amerika ve Asya'da yıllar boyu süren çözümsüzlüklerin yarattığı siyasal sorunlardan çok daha ağır olacaktır.

Batı Avrupa ülkelerinin bu kez sınırlarının hemen ötesindeki huzursuzlukları görmezden gelmeleri mümkün değil. Oysa şimdiye kadar, kendilerinden hayli uzak bölgelerdeki ağır ekonomik ve siyasal sorunları fazla ciddiye almama alışkanlığı içindeydiler.

Aslında zengin ülkeler vaktiyle körükörüne yalnızca kendi ulusal çıkarlarının peşinde koşuyup tüm dünyanın sorunlarını çözmek için tam bir işbirliği anlayışı içinde olsalardı şimdi böyle sıkışmazlardı? Eğer gelecekte de işbirliğinden kaçınıp dertli bölgelerin sorumluluğunu yine ulusal çıkarlara uygun biçimde kendi aralarında paylaşma eğilimine girerlerse, tek tek güçlerin bu sorumlulukları yüklenmeye yetmediğini göreceklerdir.

Kısacası önümüzdeki on yılın kaderini yine zengin ülkeler belirleyecek. Kendi aralarında akılcı bir işbirliğini şimdiye kadar gerçekleştirememiş zenginlere, dünyada çoğunluğu oluşturan diğer ülkelerin bundan böyle de meram anlatması çok güç.

Belki çelişki gibi gelecek ama böyle bir dünya içinde Türkiye'nin yine de Batı uygarlık düzeyine yönelik politikalarını, onlara yaranmak için değil ama kendi geleceği için ve başka alternatifler aramaksızın ısrarla devam ettirmesi gerekiyor.

1980-90 DÖNEMİNDE TÜRKİYE EKONOMİSİ

Türkiye ekonomisinin son on yıllık performansını değerlendirmeye başlarken, adet olduğu üzere, 24 Ocak 1980 kararlarının anlamı ve amaçları üzerinde durmak gerekiyor.

24 Ocak kararları ve bu kararları aynı doğrultuda izleyen değişiklikler Türkiye'nin iktisat politikası anlayışında köklü değişiklikler yarattı.

24 Ocak kararlarının temel felsefesi mal, para ve döviz piyasalarına devlet müdahalesini asgari düzeye indirmek ve iktisadi hayata serbest piyasa anlayışını getirmektir.

Hatırlanacağı gibi ilk aşama olarak Kamu İktisadi Teşebbüslerine kendi fiyat politikalarını belirleme serbestliği tanınmış, tasarrufları teşvik için faiz hadleri enflasyon oranının üstüne yükseltilecek reel faiz politikasına geçilmiş, katı bir kambiyo rejiminden günlük ayarlanan sabit kur politikasına geçilerek özellikle ihracat ve diğer döviz getirici işlemlerin uyarılması amaçlanmıştır.

Yatırımların ve ihracatın doğrudan teşviki için yatırım indirimi, yeniden değerlendirme, vergi muafiyetleri ve istisnaları, vergi iadesi vs. gibi önlemler alınmıştır. Ayrıca yabancı sermaye mevzuatı yumuşatılarak yabancı sermayenin Türkiye'ye akışına yeni kolaylıklar sağlanmıştır. Turizm faaliyetine de bazı doğrudan teşvikler getirilmiştir.

Bu ve benzer kararlar sonucunda büyüme kısa sürede yeniden hızlanırken enflasyon yavaşlamaya yüz tutmuş, ihracat ile işçi döviz ve turizm gelirleri katlanarak artmaya başlamış, yabancı sermaye girişi olağanüstü düzeyde hızlanmış ve Türkiye ekonomisi uluslararası alanda yeniden itibar kazanmıştır.

Ancak bu sayısal gelişmelerden de önemli olarak Türk iş hayatında halk arasında serbest piyasa zihniyeti gelişmiş, piyasa mekanizmasının ekonomi için merkezi otoritenin müdahalelerinden daha sağlıklı olduğu anlayışı yerleşmiştir.

Şimdi on yıl geriye doğru bakıldığında bütün eksiklik ve yanlışlıklarına rağmen 24 Ocak kararları ve aynı doğrultuda getirilen değişikliklerin Türkiye'nin bütün sorunlarını çözmekle birlikte olumlu yönde işleyen kesin ve açık bir zihniyet değişikliği yarattığı anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte, kamu açıkları daraltılamadığından enflasyon makul seviyelere indirilememiş, bu yüzden gelir dağılımı anlamlı ölçüde düzeltilenmemiş, emek piyasasına çağdaş anlamda serbestli' getirilememiş, döviz sorunu kökten çözülememiş, işsizlik tahmin edilen seviyelere düşürülemedi ama Türk ekonomisinin yapısında, yaratılan zihniyet değişikliğinin de yardımıyla, kısa dönemli politik - ekonomik - sosyal sorunlara rağmen, uzun dönem için ümit vaadeden bir değişiklik olmuştur.

1980-1990 DÖNEMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Uzunca bir dönemin değerlendirilmesinde

çeşitli kriterler kullanılabilir. Ancak bunların önemli bir kısmı kısa dönemlerin değerlendirilmesinde kullanışlı olmakla birlikte uzun dönemlerde bazı karışıklıklar, yöntem hataları ve objektiflikten uzaklaşmalar yaratabilir. Bu nedenle uluslararası alanda kabul gören kriterlerin kullanılması her zaman daha akılcıdır. Bu kriterler şöyle sıralanabilir.

- İncelenen dönem boyunca büyüme, önceki dönemlere göre daha hızlı ve düzgün oldu mu?
- Geleceğin büyüme hızını belirleyecek yatırımlar devam etti mi?
- Kişi başına refah önceki dönemlere göre daha hızlı yükseldi mi?
- Bu arada enflasyon denetim altında tutulabildi mi?
- Döviz sorun çözüldü mü?
- Ülkede zihniyet değişikliği yaratılabildi mi?
- Gelir dağılımı düzeltilebildi mi?
- İşsizlik azaltılabildi mi?

Şimdi bu kriterler teker teker ele alınarak 1980-1990 döneminin değerlendirilmesine çalışılacaktır. Bir dönemin en önemli başarı ölçüsü iktisadi büyümedir. Bu ölçüyü 1980 öncesi ve sonrası için kullanmakta bazı güçlükler var.

Birinci güçlük 1971-1980 döneminin sorumluluğunun çok sayıda hükümete, 1980-1990 döneminin sorumluluğunun ise dört hükümete ait olmasından doğmaktadır. Şu halde dönemlerin değerlendirilmesini hükümet politikalarından çok, zihniyet değişikliği yaratan genel politika değişikliklerine bağlamak daha doğru olacaktır. Mesela 1980-90 döneminin performansına damgasını vuran 24 Ocak 1980 kararları ve bu kararları aynı doğrultuda izleyen yenileridir.

1971-90 dönemine bir bütün olarak bakıldığında 1979 ve 1980 yılları dışında büyümenin sürekli olduğu ve reel milli gelirin yirmi yılda 2.5 katına çıktığı gözlemleniyor.

Ayrıca bazı ilginç iddiaların tersine 1980 yılından sonra büyümenin hızlanarak devam ettiği ve son on yılda gerçek katma değer 1.7 kat yükseldiği de görülüyor. Böylece 1980 öncesinin yüksek katma değer rakamlarına henüz erişilemediği, dolar hesabıyla Türkiye'nin fakirleştiği gibi iddiaların da geçersiz olduğu anlaşılmakta.

1971-90 dönemi iki alt döneme ayrılarak incelendiğinde ise 1981-90 döneminin 1971-80 döneminden daha başarılı olduğu görülüyor. Ancak ilk alt dönemin 1974 ve 1980 petrol şokunun etkilerini taşıdığı da unutulmamalı.

Ancak nicel değerlendirmeden nitel değer-

lendirmeye geçildiğinde 1971-80 döneminde büyüme performansının düşüklüğünde birinci petrol şokuna karşı yeterli önlemlerin alınmadığı, 1981-90 dönemi için ise ikinci petrol şokunun olumsuz etkilerini giderme konusunda daha başarılı olduğu şeklinde bir yargıya da varılabilir.

Daha hakça bir karşılaştırma için 1975-1979 ve 1983-1990 dönemleri ele alındığında ise yine ikinci dönem daha başarılı görünüyor.

Doğal olarak daha ayrıntılı ve karmaşık karşılaştırmalar da yapılabilir. Mesela ikinci dönemde, birinci dönemin büyüme trendinin altına düşüldüğü ama ilk dönemde daha sert dalgalanmalar olduğu, ANAP iktidarının MC hükümetlerinden, AP hükümetlerinin olağanüstü hükümetlerden daha başarılı olduğu iddia edilebilir. Ancak 1971-80 döneminin iktisadi ve siyasi konjonktürel karışıklığı, bütün bu karşılaştırmaları da fazla anlamlı kılmıyor.

Burada kısaca üzerinde durulabilecek husus, 1981-1990 döneminde büyümenin, daha önceki herhangi bir on yıllık dönemden daha hızlı yürümesidir. 1988 ve 1989 yıllarındaki yavaşlama, 1990 yılındaki hızlı büyüme ile telafi edilmiştir. İkinci başarı kriteri olan yatırımlar konusunda da, karşılaştırma yapmak açısından büyük güçlükler var. Bunlardan birincisi, yatırımlarla ilgili istatistiklerin çoğu kez kalıntı yöntemiyle hesaplanmakta veya en azından düzeltilmekte olmasıdır. Diğer önemli bir güçlük de reel yatırım harcamalarının hesaplanması için kullanılan deflatörlerin karmaşıklığından doğmaktadır.

Bu önemli noktalar dikkate alındıktan sonra eldeki yatırım dizileriyle varılan sonuç, sabit sermaye yatırımlarında 1980'den sonra yavaşlama olduğu, yavaşlamanın imalat sanayinde daha yüksek oranda seyrettiğidir.

Kamu yatırımlarının alt yapıya, özel yatırımların daha çok konut yapımına yöneldiği yıllarda bu yavaşlama daha açık görülüyor. Bu nedenle sabit sermaye yatırımlarının gayrisafi milli hasılaya oranı, özel sabit sermaye yatırımlarının toplam sabit sermaye yatırımlarının artış hızı yükselirken, sermaye/hasıla oranı nisbeten düşük olan imalat sanayi yatırımlarının gerilemesi, ileri yılların büyüme hızlarını da olumsuz yönde etkileyebilir.

Diğer ilginç bir nokta konut inşaatının, ilgili yan sanayileri kapasite artırımından çok kapasite kullanımını yükseltmeye yönlendirmesidir. Bu durum da, imalat sanayi dışındaki yatırımların hızlandırılan etkisinin sınırlı olduğu tezini destekliyor.

Kişi başına refah ölçüsü olarak, genellikle kişi başına gelir yerine, özel kullanılabilir gelirin gayrisafi milli hasılaya oranına bakılır. Bu oranın

yükselmesi, devletin kişilere daha yüksek oranda gelir kullanma fırsatı sağladığını vurguluyor. Bu açıdan bakıldığında 1980-90 döneminde özel kişilere daha çok "refah" fırsatı tanındığı gözlemleniyor. Doğal olarak bu başarı ölçüsünün enflasyon ve gelir dağılımıyla da bağlantılı olması gerekir.

Oysa enflasyon, 1980 sonrası dönemin en çok eleştirilebilecek özelliğidir. Yoğun kamu harcamalarının yolaçtığı büyük kamu açıklarından ve bu açıkların finansman yöntemlerinden kaynaklanan enflasyonun, yine aynı nedenlerle kısa sürede denetim altına alınması güçleşiyor.

Hızlı enflasyonun gelir dağılımını bozduğu açıktır. Gelirini enflasyona göre ayarlayamayanların durumu özellikle hızlı enflasyon dönemlerinde bozulur. Ama bu bozulmanın derecesini vurgulamak üzere kanıt olarak ileri sürülen göstergeler de sağlıklı bir gelir dağılımı analizine izin vermeyecek teknik hatalar taşımaktadır. Mesela yalnızca reel ücretlerdeki gerilemeyle bireysel gelir dağılımı analizi yapılamayacağı gibi, sektörlerin milli gelir içindeki paylarının da gelir dağılımı ile ilişkisinin son derece zayıf olduğu bilinmelidir.

Benzer teknik yanlışlar işsizlik konusunda da yapılmakta ve genellikle çalışabilir nüfus fazlalığı ile emek arzı fazlalığı birbirine karıştırılarak, emek piyasası kavramlarına dayalı işsizlik tanımlarından uzaklaşmaktadır.

1980-90 döneminin en başarılı yanı dışa açılmayı hızlandırması ve döviz darboğazını bir ölçüde yoketmesidir. Gerçi bu başarının maliyetlerinden biri dış borçlanma olmuştur ama son yıllarda özellikle orta ve uzun vadeli borçların yönetiminde de iyileşme olduğu açıktır.

Toplam ihracat, ihracatın gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı, ihracatın dünya ihracatındaki payı, ihracatın ithalatı karşılama oranı ve sanayi mallarının toplam ihracat içindeki oranı 1980'den sonra hızla yükselmiştir.

Doğal olarak dışa açılmanın tek ölçüsü ihracattaki gelişme değildir. İthalatın gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı ve dolayısıyla toplam ticaretin yurtiçi hasılaya oranını da dikkate almak gerekir. Bu ölçüler kullanıldığında son yıllarda dışa açılmanın daha da hızlandığı anlaşıyor.

Bununla birlikte özellikle 1989 sonlarından itibaren kurlardaki değişim oranı ile enflasyon ve faiz haddi arasında beliren marj, ithalatı liberasyon ve döviz piyasasında konvertibilite ilanının, ithalatı ve kısa vadeli sermaye girişini hızlandırmaya başlaması yoğun tartışmalara neden oluyor. Cari işlemler dengesinin bir yıl içinde fazlalıktan açığa dönüşmesi de gelecek konusunda bazı tedirginlikler yaratmakta. Ancak döviz konusunda

şimdilik ciddi bir darboğaz olasılığı yok.

Dışa açılma ile ilgili göstergelerdeki gelişmeler Türkiye'de önemli bir zihniyet değişikliğinin de gerçekleşmekte olduğunu vurguluyor. Bu zihniyet değişikliğinin ekonomide bir yapı değişikliği yaratıp yaratamayacağını gelecek yıllar gösterecek. Bununla birlikte daha şimdiden işçi-işveren ilişkilerinden temel hak ve özgürlüklerin yeniden tanımlanmasına, siyasal örgütlenmeden baskı gruplarının etkinliğinin artmasına kadar uzanan bir takım siyasal-toplumsal değişimler yaratmaya başladığı açıktır.

Şu halde kısaca özetlemek gerekirse başlangıçta belirtilen ölçüler kullanıldığında 1980-90 döneminin büyüme, global refah, dışa açılma ve döviz darboğazını giderme, zihniyet değişikliği yaratma açısından başarılı olduğu görülüyor.

Aynı hususu enflasyonun denetimi konusunda ileri sürmek mümkün değil. Gerçi son yıllarda para politikası ile maliye politikasının enflasyonun denetiminde bir arada kullanılması gerektiği yönünde bir anlayışın belirmeye başladığı gözlemleniyor ama bu anlayışın başarısı da dış ve iç siyasal gelişmelere bağlı olacak.

Son olarak belirtmek gerekir ki herhangi bir dönemin gerçek başarısı makul bir büyüme hızını, kabul edilebilir bir enflasyon hızıyla, büyük dalgalanmalara meydan vermeden, sürdürmeye bağlıdır. Türkiye'de ekonomiyi yönetenlerin bundan böyle bu hususa özen göstermeleri gerekecektir.

SONUÇ: ON YILDA NELER ÖĞRENDİK?

Son on yılda dünyada ve Türkiye'de olup bitenlerden neler öğrendik? İktisadın akla ve mantığa dayalı teorilerinin bazı dönemlerde hiç işlemediğini ama bazen de gerçek hayata tıpatıp uyduğunu...

Mesela birçok ülkede enflasyonu denetim altına almak için para muslukları sıkıldıkça halk parayı daha hızlı kullanmaya başladı ve para yerine geçen yeni satınalma araçları icadetti. Böylece teoride çok mantıklı görünen sıkı para politikasının, pratikte her zaman başarılı olamayacağı anlaşıldı.

İkinci öğrendiğimiz, vergi politikasının her ülkede aynı sonucu vermemesi. Bazı ülkelerde vergi oranlarının düşürülmesi halkı ve işletmeleri tasarrufa teşvik ederken diğer bazılarında savurganlığa itti. Bunun nedenini anlamak için salt iktisat analizi yeterli olamıyor. Sosyolojiyi yardıma çağırmak lazım.

Enflasyonla işsizlik arasında tersine ilişki kuran hayli eski bir kuram vardır. Buna göre bir ülkede enflasyon hızlanınca işsizlik azalır, yavaşlar-

sa artar. Zengin ülkelerde bu kuram az-çok tuttu. Fakir ülkelerde ise hem enflasyon hızlandı, hem de işsizlik genişledi. Neden?

Zengin ülkelerde enflasyonu hızlandıran talep artışları üretim ve yatırımları canlandırdı ve sonuç olarak da emek kullanımını genişletti. Fakir ülkelerde tam tersine, hızlanan enflasyon üretim ve yatırımları yavaşlatarak işsizliği arttırdı.

Bu tersliği anlamak için rekabet koşullarına bakmak gerek. Sanayileşmenin ilk aşamalarında olan ülkelerde, toplam talepteki artışlar üretimden önce fiyatları uyarıyor. Çünkü birçok sanayi dalında yalnızca birkaç firma üretim yaptığından doğal olarak tekel koşulları egemen. Bu yüzden, artan talep karşısında üretimi arttırmak yerine fiyatlara zam yapmak daha akılcı.

Tekellere son vermek için piyasadaki firmaların sayısını kısa sürede yapay olarak çoğaltmak mümkün olamayacağına göre rekabeti sağlamak üzere ithalatı serbestleştirmekten başka çare yok.

Oysa bu ülkeler sürekli döviz sıkıntısı içinde olduklarından serbest ithalat politikasını uygulamak kolay değil. Ayrıca, henüz dış rekabete hazır olmayan yerli sanayii de bir miktar korumak şart.

Teori ile gerçek hayat arasındaki uyumun güzel bir örneği Türkiye'de yaşanıyor. Giderek büyüyen kamu açıkları özel kuruluşları köşeye sıkıştırmış durumda. Devletin, açığını kapatmak için tahvil-bono satarak sürekli borçlanması bir yandan faizleri yükseltiyor, öte yandan özel sektöre kullanacak kaynak bırakmıyor. Sonuç olarak da yatırımlar yavaşladı. Ne kadar mantıklı değil mi?

Ama bazı zengin ülkelerde mesela Ameri-

ka'da hiç de öyle olmadı. Muazzam bütçe açıklarına, bu açıkların tıpkı Türkiye'de olduğu gibi tahvil-bono satışıyla kapatılmasına, bu yüzden faizlerin yükselmesine ve özel sektörden devlete önemli ölçüde kaynak aktarılmasına rağmen toplam yatırımlar yavaşlamadı.

Ancak, faizlerin yükselmesi dolara yapay bir değer kazandırdığından ihracatın ve dolayısıyla ihracata dönük yatırımların cazibesi azaldı. Sonuç olarak da uzun bir süre bütçe açıkları ile dış ticaret açıkları paralel bir seyir izledi.

Türkiye'de, şu ara iç-dış enflasyon farkına göre değil de arz-talebe göre belirlenen döviz kurları benzer bir sonuç yaratabilir. İşçi dövizleri, turizm gelirleri ve kısa vadeli sermaye girişleri şimdilik bu durumu kamufle ediyor.

Son bir soru: Para ve maliye politikalarını birlikte en iyi biçimde kullanarak bunalımları önlemek mümkün müdür? "İnce akord" diye tercüme edilebilecek böyle bir politikanın başarısına iktisatçılar inanmıyorlardı.

Ama bu politika, özellikle ABD ve Almanya'da 1980'den sonra pekala başarılı oldu. Oysa fakir ülkelerde yöneticiler uygulanması çok güç olan bu karma politikayı iyi yürütemediler. Çünkü para ve maliye politikasının çeşitli araçlarını biribirini destekler değil, köstekler biçimde kullandılar.

Bunun en önemli nedeni de iktisat mantığının yoksun olmaları ve kendi akıllarını pek beğenip işten anlayanların görüşlerine itibar etmemeleri.

1980'den bu yana öğrendiklerimiz bakalım 1990'dan sonra bir işe yarayacak mı?

Riske Karşı!

İmtaş Sigorta

İTTİHADI MİLLİ TÜRK ANONİM ŞİRKETİ

1918

Merkez

Büyükdere Cad. No.116 İmtaş Han
Zincirlikuyu 80300 İSTANBUL

Tel: 174 70 00 / 20 Hat

Faks: 172 08 37

Teleks: 26404 unas tr

İzmir Şubesi

Cumhuriyet Bulvarı 1375. Sok. Cumhuriyet İşhanı
No. 25/103 İZMİR 35210

Tel: 21 92 57 / 58 - 21 87 82

Faks: 21 87 82

Teleks: 52297 imsi tr

Ankara Şubesi

Olgunlar Sok. No.32/3
Kocatepe 06640 ANKARA

Tel: 117 91 15-18 (+ Hat)

Faks: 125 98 73

ULUSLARARASI İLİŞKİLER DİSİPLİNİ AÇISINDAN KÖRFEZ KRİZİ

Deniz Ülke ARIBOĞAN

İ.Ü. İktisat Fakültesi

Uluslararası İlişkiler Bölümü

Araştırma Görevlisi

Savaşlar çoğunlukla tarihsel değişimlerin, farklılaşmaların ve yeni oluşumların doğum sancılarıdır. Bu savaşların herhangi bir sebebi olur; herhangi bir devlet veya devletler grubu herhangi bir bölgede savaşır. Sonuçta bazen bütün bir uluslararası sistem, bazen de küçük bir bölgede küçük bir ulus bu savaştan etkilenir. Günümüzde yaşanan savaşlar termonükleer yığılma dengesi ve karşılıklı caydırıcılık gibi faktörlerle bir dünya savaşına dönüşmemekle beraber, belli bölgelerde oluşan çatışmalar global bir savaş etkisini taşıyabilmektedir. Bugün Irak'ın Kuveyt'i işgal ve ilhakı ile başlayan savaş bölgesel bir çatışma değil, aksine çok geniş çaplı ve çok amaçlı bir savaştır. Olayın teorik yanını uluslararası ilişkiler disiplini çerçevesinde ele alırsak bunalımı sistematik olarak; 1) devletlerin dış politika amaçları açısından, 2) uluslararası hukuk açısından, 3) uluslararası sistemin yeni yapısı ve güc dengesi açısından değerlendirmek gerekmektedir. Krizin tabii ki daha birçok yönü bulunmakla beraber uluslararası ilişkiler açısından en önemli noktaların bu üçü olduğu kanısındayım.

DEVLETLERİN DİŞ POLİTİKA

AMAÇLARI AÇISINDAN:

Uluslararası ilişkiler disiplininde devletlerin dış politika amaçları temel olarak üç kategoride ele alınmaktadır. Bunlar i) varlığını sürdürmeye yönelik amaçlar, ii) güvenlik ve prestij sağlamaya ilişkin amaçlar ve iii) uzun dönemli jeopolitik ve ideolojik amaçlardır.

Uluslararası sistemin temel birimi olan egemen devletler de bu amaçlara yönelik çeşitli dış politika davranışları sergilemektedirler. Günümüzde Kuveyt bunalımına taraf olan veya olmayan tüm devletler bu amaçlar doğrultusunda stratejilerini belirleyerek kendi ulusal çıkarlarını korumayı hedefleyen eylemlerde bulunmaktadır. Irak açısından Kuveyt'in işgal ve ilhakının anlamı tarihsel bir hak iddiasının eyleme dökülmesinden çok, İran ile giriştiği savaş sonrası ortaya çıkan ekonomik sıkıntılardan belli ölçüde kurtulmak, yönetimin ülke içerisindeki otoritesini güçlendirerek Saddam Hüseyin'in diktasını sağlamlaştırmak ve Batı emperyalizmine karşı mücadele ettiği savıyla diğer Arap ülkeleri arasında prestij sağlayarak, hanedanlıklarla yönetilen bu ülkelerin idari yapılarını sarsmak olmuştur. Gerçekten de Kuveyt'in işgalini emperyalizme ve Siyonizme karşı bir savaş haline döken Irak lideri zaman içerisinde Müslüman dünyasından daha fazla destek görmeye başlamıştır. Esa-

sen Irak bugüne kadar Ortadoğu'da giriştiği birçok faaliyette İslam ülkelerini hedef alarak, Batının jandarmalığını üstlenmiştir. Yıllarca İslam fundementalizmine ve İran'a karşı savaşarak yüzbinlerce müslümanın ölümüne sebep olmuş, Lübnan'ın Hristiyan komutanı Michel Aoun'un Suriye kuvvetlerini ülkeden çıkarmak amacıyla giriştiği hareketi destekleyerek Mısır ve Suriye'nin tepkisini almış, su sorunu yüzünden Türkiye ile ilişkilerini gerginleştirerek tüm Ortadoğu için potansiyel bir emperyal tehdit oluşturmıştır. Aksi halde Irak'ın bugün dünyanın en önemli askeri güçlerinden biri olma hevesinin ve yatırımlarının sebeplerinin sorgulanması gerekmektedir.

ABD için ise bölgedeki askeri rolü bu ülkenin hayati çıkarları açısından son derece önemlidir. Günümüzde dünyanın süper güçlerinden biri olarak kabul edilen ABD global bir devlettir ve tabidir ki global çıkarları bulunmaktadır. Ortadoğu'da oluşan bir takım uyuşmazlıklara denizlerarası bir ülkeden gelen müdahale bazıları tarafından onaylanmamakla birlikte, Amerikan yönetiminin dünya petrol ve hammadde kaynaklarını tümüyle kontrol edebilmesi dünya liderliği açısından da, uzun dönemli ekonomik ve siyasi çıkarları açısından da hayatidir. Ancak şurası bir gerçektir ki ABD'nin esas amacı Kuveyt halkının özgürlüğüne kavuşturarak Ortadoğu'da istikrarlı bir barış ortamının sağlanması ve uluslararası hukukun çiğnenmesinin engellenmesi değil değişen dünya dengeleri karşısında Ortadoğu'da kurulacak yeni yapının kendi inisiyatifi doğrultusunda oluşturulmasını sağlamaktır. Yoksa bu türden hümaniter ve idealist değerler ABD'nin yalnızca kendi istediği zaman ön plana çıkartarak koruduğu olgulardır.

SSCB henüz bölgede askeri bir rol üstlenmemiş olmakla beraber, siyasi etkisi hâlâ devam etmektedir. 1945'ten bu yana ilk defa aynı eksene oturan Amerikan ve Sovyet stratejileri çıkarların çatışması halinde büyük bir olasılıkla ayrılabilir. Ancak bugünkü koşullarda Ortadoğu'da etkisi azalmaya başlayan Sovyetler Birliği'nin yeni bir düzenlemeden memnun olacağı da gözlenmektedir. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin de global bir devlet olduğu göz önüne alınırsa Sovyet yönetiminin bölgedeki hayati çıkarlarını koruyacağı kesindir. Gerek ABD gerekse SSCB için Körfez bunalımı son derece önemlidir ve dünyanın her köşesinde gerçekleşen olaylar bu ülkelerin global politikalarını etkileyeceğinden ilgilenilmeye değerdir. Arnold Wolfers'in dediği gibi "Bir ülke için mutlak güvenlik, dünya hakimiyetidir." (1)

Avrupa ülkeleri için ise durum ABD ve SSCB'den farklı değildir. Ortadoğu, Avrupa'nın uzun dönemde dünya dengelerini değiştirebilmesi

ve başat güçlerden biri olabilmesi açısından hayati çıkarlarının bulunduğu bir alandır. "Yaklaşan yüzyıl için, uluslararası güç dengelerinde önemli değişiklikler çağı olabilecek bir dönemde geçerli olabilecek ortak bir savunma politikası geliştirmek ve yeni teknoloji ile yeni ticari rakiplerden gelen çok büyük ve ürkütücü tehditler karşısında rekabet gücünü korumak" (2) Avrupa'nın en önemli gereksinimleridir. Bu açıdan bakıldığında gerek Birleşik Almanya'nın, gerek Fransa ve İtalya'nın, gerekse diğer AT üyelerinin bölgede ortaya çıkan her türlü çatışmanın taraflarından biri olması kaçınılmazdır. Ancak görünen gerçekler Avrupa ülkelerinin Irak'la savaşmaktan çok savaş sonrası ortaya çıkacak yeni düzenlemelerde inisiyatif sahibi olma kaygısı içinde oldukları şeklindedir. Zira Körfez'de bulunan askeri gücün büyüklüğüne bakıldığında tüm Avrupa kuvvetlerinin toplamının bile gerçek bir savaş içinde rol oynamaktan çok belli bir imaj yaratmaya bile ancak yeterli olduğu gözlenmektedir. Bu konuda yapılabilecek bir başka varsayım çıkar çatışmalarının şimdiye kadar aynı paralelde görünen ABD, SSCB ve AT politikalarını farklılaştıracağıdır.

Körfez savaşının Arap ülkeleri açısından ana amacı ise varlıklarını sürdürmeye ilişkindir. Holsti, siyasal sınırları belirlenmiş bir anavatanın savunulmasının tüm devletlerde ortak olan "en temel amaç" olduğunu ifade etmektedir. (3) Kuveyt'in ve Suudi Arabistan'ın müttefiklerle işbirliğine girmesinin en önemli nedeni de budur. Güvenlik amacı varlığını sürdürme amacından ayırtılamayacağı ve sonuçta anavatanın savunulmasına gerek bırakmayacak önlemlerin alınması şeklinde gelişeceğinden, sınırlarını tehlikede gören pek çok Ortadoğu devleti de Irak'ın Kuveyt'i işgaline tepki göstermiştir. Ancak tarihsel süreç içerisinde bölge ülkelerinin dış politika davranışlarına bir göz attığımızda en kolay farkedilen özellik Ortadoğu ülkelerinin uzun vadeli ve istikrarlı politikalar sürdürmedikleri olmaktadır. Sıcak çatışmaların ve uyuşmazlıkların sık sık gündeme geldiği bu bölgede kesintisiz biçimde sürdürülen tek politika "İsrail ve Siyonizme karşı olma" şeklinde olmuştur. Irak'ın bugün müttefiklere karşı oynadığı en önemli koz da budur. Nitekim İsrail'in Irak'a karşı savaşa girmesi dengeleri ve ittifakları (özellikle İran ve Suriye açısından) önemli ölçüde değiştirebilecektir.

Türkiye'nin dış politika amaçları açısından ise Kuveyt bunalımı çok yönlü olarak değerlendirilmelidir. Herşeyden önce savaş sonrası bölgede oluşabilecek sınır değişiklikleri Türkiye'nin sınırlarını da tehdit edebileceği gibi, oluşabilecek bu türden değişikliklerin uzun dönemde Türkiye'nin lehi-

ne bir oluşuma bile gidebilmesi yine izlenecek dış politikanın bir sonucu olarak mümkün olabilecektir. Karl Deutsh'un sıfır toplamı oyun mantalitesine göre bir ülkenin güvenlik amacı şu veya bu derecede bir başka ülkeninki ile çatışma halindedir. Bu modelden hareketle Irak'ın askeri gücünün zayıflatılması Türkiye'nin güvenliği açısından olumlu bir durum teşkil etmektedir. Aynı mantıkla Türkiye'nin uzun dönemde Ortadoğu'nun başat güçlerinden biri olması da Irak ve benzeri potansiyel güçlerin etkisizleştirilmesiyle mümkün olabilecektir. Bir başka varsayım savaşı sonrası oluşacak yeni düzende aktif ama akılcı bir dış politika izlenmesi halinde Türkiye Ortadoğu'nun en büyük gücü olmaya aday bir ülke konumuna gelecektir. Bu açıdan bölgedeki savaşa sadece insani değerler ve yüce idealler çerçevesinden değil siyasal kazançlar açısından bakmakta fayda bulunmaktadır.

ULUSLARARASI HUKUK AÇISINDAN:

Kuveyt bunalımını uluslararası hukuk açısından incelerken konuyu Birleşmiş Milletler'in aldığı kararlar paralelinde değerlendirmek gerekmektedir. Herşeyden önce Irak'ın siyasal sınırları belirlenmiş ve tüm dünya ülkelerince tanınarak Birleşmiş Milletler örgütüne üye kabul edilmiş egemen bir devletin topraklarını işgal ve ilhak etmesi uluslararası hukuka göre açık bir "saldırı" fiili oluşturmaktadır. Temel sebepleri ne olursa olsun böyle bir davranış dünya barışı ve güvenliğini tehdit ettiği için uluslararası kamuoyunun tepkisine yol açmaktadır. Uluslararası platformda uluslararası hukukun uygulanmasını sağlayacak özel bir cezalandırma mekanizması kurulamadığından, avrensel bir yaptırım gücüne sahip yegane kurum olan Birleşmiş Milletler örgütünün konuyla ilgili rassasiyeti son derece doğal bir eğilimdir. Örgüt çerisinde ağırlığa ve Güvenlik Konseyi'nde veto hakkına sahip devletlerin (ABD, SSCB, İngiltere, Fransa ve Çin) kararları etkiledikleri ve her üye devlete aynı adil koşulları sağlamadıkları gerçeken doğru bir yaklaşım olmakla beraber, bu durum rak'ın eylemini meşru kılamamaktadır. Doğaldır ki tüm devletler uluslararası hukuku kendi çıkarları doğrultusunda yorumlayarak, bu yorum uyarınca stratejilerini saptamaktadırlar. Yani Irak'ın Kuveyt topraklarını işgali ya da ABD'nin savaş sırasında sir düşen bir pilotunun işkence görmesi uluslararası hukuka aykırı olmakta ancak Sovyetler Birliği'nin Baltık Cumhuriyetleri'ne ya da ABD'nin Panama'nın içişlerine müdahalesi ve hatta İsrail askerlerinin 13-14 yaşındaki Filistinli çocuklara en onanımı silahlarla ateş etmesi uluslararası hukuku etkilememektedir. Burada ifade etmek istediğim bir uluslararası hukukun bulunduğu fakat kullarının yalnızca güçlü devletler için adalet

dağıttığıdır. Bu da "demokrasinin ancak seçkin azınlıklar için varolduğu" savına benzemektedir.

Birleşmiş Milletler'in kabul ettiği kararlar kurucu antlaşması çerçevesinde alınmış çözüm yöntemleridir. Örgüt önce antlaşmanın 41. maddesi uyarınca silahlı kuvvet kullanılmasını gerektirmeyen zorlama tedbirlerinden ambargo eylemine başvurmuştur. Güvenlik Konseyi'nce alınan bu kararlar Birleşmiş Milletler üyeleri için zorunlu ve uymayı önceden kabul ettikleri yükümlülüklerdir. Ancak barış ve güvenliği korumak için bu maddenin öngördüğü zorlama tedbirlerinin uygulanmasına karar almak yetkisi Güvenlik Konseyi'ne ait bulunmakla beraber kararların uygulanması üye devletlere bırakılmaktadır. Daha sonra 41. maddenin yetersiz kalması üzerine Güvenlik Konseyi 42. maddede belirtilen "uluslararası barış ve güvenliğin korunması için hava, deniz ve kara kuvvetleri vasıtasıyla gerekli gördüğü her türlü girişimde bulunabilir. Bu girişimler gösteri, abluka ve tedbirleri ve Birleşmiş Milletler üyelerinin hava, deniz ve kara kuvvetleri tarafından yapılacak başka hareketleri de kapsayabilir" hükmü uyarınca önce abluka ve daha sonra askeri güç kullanılması uygulamasına gitmiştir. Ancak bu konuda üzerinde durulması gereken nokta askeri gücün Birleşmiş Milletler Barış Gücü çerçevesinde var olan bir çatışmayı durdurma amacıyla bir tampon görevi görmek üzere hazırlanmış değil, aksine haksız bir saldırıyla Kuveyt üzerinde de facto bir egemenlik kuran ve başka yöntemlerle geriletilemeyen bir saldırgan karşı kurulmuş bir kuvvet olduğudur.

Türkiye ve diğer müttefiklerin durumu Birleşmiş Milletler Antlaşması'ndan kaynaklanan bir statüyü ifade ettiğinden uluslararası hukuka uygundur. Türkiye'nin resmi tavrı uluslararası hukukun bir hak olarak kabul ettiği meşru müdafı durumunda kalmamak koşuluyla savaşa girmemek, ancak Birleşmiş Milletler'in aldığı kararlara kendi çıkarlarına uygun geldiği oranda katılmak şeklindedir.

Birleşmiş Milletler'in aldığı kararlara uymak bir yükümlülük olmasına karşın, kararların uygulanması üye devletlere bırakıldığından her üye devlet kendi anayasal süreçleri çerçevesinde bu kararlara belli oranlarda uymaktadır. Demokratik yapının vazgeçilmez koşulu olan muhalefet etme hakkı doğal olarak Türkiye'de de bulunmakta ve uygulanmaktadır. Gerek iktidarın gerekse muhalefetin ana amacının Türkiye'nin çıkarlarını maksimum kılacak politikalar üretmek olduğu düşünüldüğünde hükümetin iç siyasal katılımı üst düzeyde sağlayacak düzenlemelere gitmesi de hukuki bir zorunluluktur. Toplumsal katılımın olmadığı bir dış politikanın uluslararası alanda ne ölçüde kabul gö-

receği de yadsınamaz bir tartışma konusudur. Aktif bir toplumsal katılımı, birlik içersinde saptanacak ve uluslararası hukukun çizdiği sınırlar dışına çıkmadan uygulanacak bir dış politika uzun vadede dış çevrenin Türkiye'ye karşı koz olarak kullanılabileceği birtakım yanlışlara ve eksikliklere engel olabilecektir.

ULUSLARARASI SİSTEMİN YAPISI VE GÜÇ DENGESİ AÇISINDAN:

Uluslararası sistemin yapısını belirleyen temel faktör uluslararası güç dengesidir. Tarih boyunca güç dengesinin sürekli bir değişim göstermesi, uluslararası sistemin yapısını da etkilemiş ve sistem gücün tek elde merkezileştiği "tek kutupluluktan" (Roma İmparatorluğu dönemi), başat güçlerin bulunmadığı bir "kutupsuzluğa" (19. Yüzyıl Avrupası), gücü iki süper elde merkezileştiği "iki kutupluluktan" (II. Dünya Savaşı sonrası), günümüzü ifade eden çok kutuplu bir dünya modeline doğru gelişmiştir. Günümüzde bu güç dengesine etki eden faktörlerin önem sırası da değişmeye başlamış, 1960'larla beraber büyük bir nüfus potansiyeline sahip olması dolayısıyla bir güç olarak kabul edilen Çin'in önemi azalırken, dünya üzerinde ekonomik bir hegemonya kuran Japonya başat güçlerden biri haline gelmiştir. Sovyetler Birliği günümüzde on yıllarca sürdürülen baskı uygulamalarını ve akılcılıktan uzak ekonomi politikalarını telafi etme çabasıdayken, Amerika Birleşik Devletleri de bir anlamda global bir devlet olmanın ve dünyanın her yanında liderlik sağlamak amacıyla giriştiği askeri müdahalelerin ekonomik faturasını ödemeye başlamıştır. 20. yüzyılın son on yılının II. Dünya Savaşı sonrasında süper güçleri açısından bir çöküş dönemi olmaması için dünyadaki hammadde ve petrol kaynaklarının kullanımının büyük güç olma iddiasındaki diğer devlet veya devlet gruplarının eline geçmemesi gerekmektedir. Bu iki ülkeyi amaçdaş hale getiren ve politikalarını aynı eksene oturtan temel kaygı da budur. Sovyetler Birliği kendi iç düzenini sağlayabilmek için bölgeden çekilmek, ama çekilirken de kendi arzu ettiği bir güç tarafından bıraktığı boşluğun doldurulmasını sağlamak zorundadır. Bu çekilme Ortadoğu bölgesini tamamen terk etmek anlamını taşımamakla beraber, askeri ve siyasi konsantrasyonunu kendi

sınırlarını korumak amacına yönelterek bölgeyi zaman zaman işbirliği yapabileceği, nisbeten tarafsız bir güce teslim etmeyi ifade etmektedir. Amerika Birleşik Devletleri ise böylesine büyük bir askeri yığınağı ancak Ortadoğu'yu uygun bir şekilde düzenleyerek ve uygun ellere teslim ederek geri çekebilecektir.

Avrupa Topluluğu ülkeleri ise çok kutuplu dünyanın 1970'lerden sonra yeniden uyanan başat gücü olarak Ortadoğu gibi hayati bir bölgede kendisine yakın bir yönetimler zinciri oluşturmak zorundadır. Zira Avrupa petrol ihtiyacı bakımından ABD ve SSCB'den daha fazla Ortadoğu petrollerine bağımlı bulunmaktadır. Ayrıca Topluluk içerisinde Birleşik Almanya faktörünün de ayrı bir değerlendirilmeye tabi tutulması gerekmektedir. 21. yüzyılın yeni lider adayının bölgeye kuvvet yollamak yerine lojistik destekle yetinmesi, bu politikasını daha sonra Arap halklarının sempatisini çekmek amacıyla kullanacağı yolunda bir izlenim vermekte ve bölgeye esas ağırlığını savaş sonrası koyacağını göstermektedir.

Yeni çok kutuplu dünyanın ne kuzey-güney ne de doğu-batı ayrımına uygun bir yapıda olmayacağı görülmektedir. Büyük bir olasılıkla ABD, SSCB, Japonya, Avrupa Topluluğu ve ondan ayrı olarak Birleşik Almanya ile üçüncü dünya ülkeleri çok kutuplu bir dünyanın güç odakları olacaklar ve yeni uluslararası sistemi düzenleyeceklerdir. Körfez krizi sonrasında Ortadoğu'yu siyasi nüfuzu altına alabilecek olan güç ise ibreyi kendi lehine çevirecektir. Ortadoğu'da oluşan olayların gerçek anlam ve amacı budur. Yoksa Saddam Hüseyin'in Arap dünyasının liderliği hayalleri ya da Hristiyan Müslüman çatışması varsayımları tamamen bir fanteziden ibarettir.

DİPNOTLAR

(1) Arnold Wolfers, "The pole of power and the pole of indifference" Rosenau ed. International Politics, 1969, s.177.

(2) Paul Kennedy, Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşü, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1990, s. 575

(3) Holsti, International Politics, A Framework for Analysis, 2nd. Edition, London, Prentice Hall, 1974, s.137.

1980 İSTİKRAR TEDBİRLERİNİN 1958-1978 TEDBİRLERİYLE GENEL BİR KARŞILAŞTIRMASI

Dr. Sertif DEMİR
Ekonomist

Türkiye'de 30-35 yıllık süre içerisinde benzer özelliklerde fakat farklı ölçeklerde dört istikrar programı uygulanmaya konulmuştur. Bu istikrar programları 1958, 1970, 1978-1979 ve 1980'den günümüze uygulanan programlardır.

Bu istikrar programlarının ilk üçü genelde ithalat rejimini serbestleştirmek, yabancı sermayeyi ithal ederek, yatırım ve döviz sorunlarına dışardan çözüm bulmak, dış borçlanmayı arttırmak, bu yolla dış borçlarını ödemek ve ithalatı genişletmeyi amaçlamışlardır.

Bu istikrar tedbirlerin diğer bir özelliği hiç birinin amaçlarına ulaşamaması ve kısa sürelerle uygulanabilmeleri olmuştur.

Oysa 24 Ocak istikrar tedbirlerini yukarıda belirtilen birinci özelliğe ilave olarak ihracata dayalı büyüme modelini benimsemiş olmasını ve ekonominin yapısını tamamen bu doğrultuda değiştirme çabası içinde olmasını sayabiliriz. İhracat olgusuna ekonominin motoru görevi verilmiş, sınai mamül ihracatı yeni programın esasını teşkil etmiştir. Yeni programın ideolojik çerçevesini ise piyasa ekonomisine devlet müdahalesinin en aza indirilmesi, özel girişime dayalı pazar ekonomisinin oluşturulması, rekabet koşulları altında fiyatın oluşması çizmektedir. Bu programın birinci özelliği CİB açığını küçültmeye ve dış borçların düzenli ödenmesine verilmiştir. Bunun içinde sanayi mamül ihracatının düzenli bir şekilde artırılmasını istemiştir. İktisadi büyüme bu koşullar altında ancak üçüncü hedef olarak alınmıştır.

Görüldüğü üzere 1980 stabilizasyon programı amaç ve hedef bakımından diğer üç programdan oldukça farklıdır.

Tüm istikrar programlarının ortak özelliği IMF stand-by antlaşmasıyla desteklenmiş, OECD'nin gözetiminde borç konsolidasyonu sağlanmış ve OECD'nin yeni kredi olanakları ile uygulanmaya konulmuştur.

1958 istikrar programı IMF ile çıkan anlaşmazlık sonucu tam olarak uygulanamamış, 1970 programı iyi niyet mektubunda belirtilen süre içerisinde bir yıl uygulanmış, 1978-79 programı ise ilk yılın sonunda kesintiye uğramış 1979 Haziran ayında tekrar uygulanmaya konulmuş ancak sonuçları alınamadan hükümet düşmüştür.

Bu açıklamalardan sonra programların nedenlerini ve uygulama araçlarının karşılaştırılması yapılmaya çalışacağız.

1-İSTİKRAR PROGRAMLARI UYGULAMA NEDENLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

1958 istikrar politikasının uygulanma amaçlarının başında Türkiye'nin, 1958'de vadesi geçmiş 256 milyar dolar borcun bulunması ve bunu ödeyememesi vardı. (1) Bu borçlarını ödemedikçe ne uzun vadeli program kredilerini alma, ne de kısa vadeli ticari kredilerle ekonomiyi düzeltme olanağı vardı.

Ülkenin bozulan ekonomik dengelerini yeni dış kaynak bulmadıkça düzeltme olanağı yoktu.

1970 istikrar programının uygulama nedenleri arasında kambiyo krizi ve artan dış borçların ödeme baskısı bulunmaktaydı.

1978 istikrar programı uygulanmasının nedenleri diğer stabilizasyon programlarına benzermekteydi. Ancak nedenlerde niceliksel olarak değişiklik görülmektedir. Dış borçların ödeneme baskısı ve bunları ödeyemedikçe ekonominin dengelerinin düzeltilmemesi nedeniyle zorunlu olarak yeni programı uygulamaya konmuştu. Dış borçlarda, kısa vadeli borçların varlığı artmış, DÇM hesapları ekonomi üzerinde ağır yük teşkil etmeye başlamıştır. Bunlara bağlı olarak iç ekonomideki bunalım istikrar programını uygulamak zorunda bırakmıştır.

1980 istikrar programı nedenleri arasında dış baskılar, diğer programlarda olduğu gibi en başta olmasının yanı sıra içteki baskılar da yeni bir stabilizasyon ve dışa açılma politikasını desteklemekteydiler.

Dış baskılar olarak yine artan dış borçları ödeyememe ve yeni kredi bulmanın olanaksızlığını sayabiliriz.

Bu programın uygulanmasında diğer bir etken olarak iç baskıları sayabiliriz. Türkiye'de 1980'lere gelindiğinde atılımcı bir girişimci sınıf ortaya çıkmış, ve bürokratik müdahalenin en aza indirilmesini, liberal iktisadi politikasının uygulanmasını, Devletin ekonomiye müdahalesinin en aza indirilmesini istiyordu. Bunlar özellikle yurt dışında bulundukları ekonomik faaliyetlerle uluslar arası deneyimleri artmış, uygulanan ithal ekonomisi politikası sonucu büyük sermaye grupları ortaya çıkmış ve dış ekonomi ile rekabet eden hale gelmişlerdir. Ancak bürokratik engeller bu grupların atılım yapmasını engelliyordu. (2)

Türkiye 1970'li yıllarda ihracata dönük üretim yapabilen bir sanayi kapasitesine erişmişti. Dünya iş bölümünde daha aktif bir yer kapmak istiyordu. 1974 petrol bunalımından sonra Türkiye petrol zengini ülkelerle çevrilmiş olup bu ülkeler büyük alıcı durumuna gelmişlerdir.

Türkiye bu büyük pazardan yararlanmak istiyordu. Yani başımızda bulunan İran-Irak savaşı savaşı ülkeleri büyük pazar durumuna getiriyor ve Türkiye bu pazardan pay kazanmak istiyordu.

Sonuç olarak dış borçları ödeyememe baskısı ve yeni kredi bulma isteği istikrar programlarını uygulamaya yöneltmekteydi. İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ekonomik kurumsallaşma biçiminde dünyadaki bankalar sistemi ile bütünleşmiş olan IMF, borçlanmak zorunda kalan çevre ülkelerin izleyecekleri politika seçeneklerini çok daraltmakta borçluluk ilişkilerin sürdürmek isteyen bu ülkelerin ekonomik politikaları büyük ölçüde belirleyebilmektedir. (3)

Türkiye dış borç dar boğazına girdiği dış borcunu ödeyemez duruma düştüğünde yeni sistem içerisinde uygulayacağı ekonomik politikaları zorunlu olarak seçeneksizdi.

2. KUR POLİTİKALARI

İstikrar paketlerin ülkenin ödemeler dengesinde açıkları gidermek ve bunun ekonomiye yansıyan olumsuzlukları gidermek ve dış dengeyi yeniden kurmak amacıyla aldıkları ilk önlemler devalüasyondur. Devalüasyon sonunda ithal malların fiyatları ülke parası açısından pahalılaştığından ithalat azalır. İhraç malların fiyatı yabancı para cinsinden azalacağından ihracatın artmasını sağlar. Bu ise dış açıkların azalmasını, ödeme dengesini iyileştirmesini sağlar.

Türk lirasını dış değerinin yeniden, yani devalüasyon her dört istikrar paketinde de ilk uygulama tedbir olmuştur. 1958'de 1 dolar 2,8 TL'den 1 TL'ye 1970'de 1 dolar 9 TL'den 14.55 TL'ye 1978'de doların değeri 25 TL'ye yükselmiştir. 1981 istikrar tedbirleriyle Türk lirasının değeri %70 devalüe edildikten sonra 1981 Mayıs'ında günlük olarak devalüe edilmesi kararlaştırılmıştır. Görüldüğü üzere 1980 programı kur politikasını stabilizasyon programının temeli saydığından ve ayrı önem verdiği için diğer programlara göre devalüasyon mekânizmasına süreklilik kazandırılmıştır.

1958'de saptanan kurlar, geleneksel ürünle ihracatının sürekli kılınmasına yönelik olarak fark prim uygulamasını gerektirmiştir. Devalüasyon sonrası ihracat artırılamadı. Ancak genişleyen dış krediler sayesinde ithalat arttı ve dış ticaret açığı büyüdü. 9 Ağustos 1960'da katlı kur uygulanmasından son verilmiş, yine de ihracatta farkedilebilir artış görülmemiştir. Sabit kurlar döneminin ikinci devalüasyonu olan 1970 devalüasyonu iç ve dış fiyatlar arasındaki dengesizliği gidermek amacıyla yürürlüğe konulmuştur. (4)

Geleneksel ihraç malları ve işçi dövizle için tatlı kur uygulamasına gidilmiştir. 1980 progra

mı, 1978 programı ile gündeme gelen kur konusundaki istekleri yerine getirmiş ve döviz kurunun her gün ayarlanmasıyla tartışılır olmaktan çıkmıştır.

3. FAİZ, PARA VE KREDİ POLİTİKALARI

Faiz, kredi politikaları bütün istikrar programlarında iç ekonominin rayına oturtulması açısından kullanılan araçlar olmuşlardır. Ancak 1980 istikrar programında faiz politikası diğerlerine göre farklı bir nitelik kazanmıştır. Bu durum genellikle 1970'lerde ortaya çıkan monetarist politikanın 1980 Türkiye'si'ne etkisi olarak ortaya çıkmaktadır. Monetarist politikalar İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan Keynesgil politikalarla karşı iç ekonomide dengesizliği para ve faiz politikaları ile giderilebileceğini belirtmektedirler. Bu nedenle 1980 istikrar programında para kredi politikası çok önem kazanmaktadır. 1958, 1970 ve 1978 programlarında para kredi ve faiz politikalarında idari kararların ağırlık taşıdığı 1980 programında serbest faiz politikasının uygulandığı görülmektedir.

1980 programında iç ekonomide önemli hedeflerin enflasyonu çoğaltmak olduğundan kısıtlayıcı para politikaları ile enflasyon önlemeyi hedeflemiştir. Daraltıcı para politikası ile talebin düşmesi sağlanacak, serbest bırakılan faiz politikası ile yurt içi tasarruflar arttırılacak, yüksek faiz oranları ile kredi talebinin düşürülmesi sağlanacak sonuçta ekonomide daralma gerçekleşecek, enflasyon kabul edilebilir bir düzeye düşürülecektir. Bu politikalar sayesinde enflasyon oranı ilk iki yıl içerisinde %100'lerden %25'lere indirilerek başarı sağlanmıştır. Ancak sonraki yıllarda seçim ekonomisi, getirisi çok ileriki yıllarda alınacak büyük yatırımlar, enflasyon önlenmeyeceğine ilişkin halkın psikolojik yapısı, sürekli KİT zamları faiz politikasının etkinliğini sürdürülmesine neden olmuştur.

1980 stabilizasyon paketi faiz para ve kredi politikasının verdiği önlem 1958, 1970 ve 1978 programlarına göre daha fazla ve teorik desteği çok daha kuvvetlidir.

1958 programı faiz politikasını tek başına uygularken 1970 programı faiz politikasını maliye politikası ile desteklemiştir. 1978 de para, kredi ve faiz politikaları idari kararlarına göre uygulanırken özellikle DÇM'nin bankalar sisteminde yarattığı aşırı mevduat, onun etkili uygulanmasını önlemiştir.

4. İHRACAT POLİTİKASI

1980 programı ihracatta yönelik sanayileşmeyi hedeflediğinden ihracat politikaları da diğer üç programa göre farklı nitelik taşımaktadır. Bu nedenle 1980 programında ihracatta devlet denetimi büyük ölçüde kalkmış, geniş bir teşvik sistemi

getirilmiş, vergi iade sistemi yaygınlaştırılmış ve ihracat kredilerine daha düşük faiz sistemi uygulanmıştır. İhracatın desteklenmesi için kurumsal değişikliklere gidilmiştir. Bu teşvik sistemi sayesinde ihracatta büyük artışlar gerçekleşti. İhracatın artmasıyla ihracatın yapısında da değişimler meydana geldi. Daha önce ihracat konu olan mallarda tarım mallar çoğunlukta iken 1980 sonrasında sanayi malları büyük yer kaplamaya başlamıştı. İhracatın yapıldığı geleneksel alıcı durumda olan Batı Avrupa'nın yanında orta Doğu ülkeleri de ithalatın yapıldığı ülkeler arasında önemli yer teşkil etmeye başlamıştır. Bu dönemde ihracat artışlarıyla birlikte CİB açığı küçültülmüş ve 1988 yılında ilk defa CİB fazlalık vermiştir. CİB fazlalığı ithalatın kısılmasından ihracat artışıyla sağlanması Türkiye'nin dış borç ve faizlerinin kendi kaynaklarıyla ödemesi bu dönemin en önemli başarısıdır.

1958, 1970, 1978 istikrar programlarında ihracat artışı sadece devalüasyonun yapacağı etkiye bırakılmıştı. Yine bu dönemlerde ihracatın temelinde geleneksel tarım ürünleri yer almaktadır. 1970 programlarında yurt dışı işçi gelirlerine ayrıcalık tanıyarak bu gelirler için farklı kur tespit edilmiştir.

1978 programında dış işçi gelirlerine ek olarak yurt dışı inşaat işlerine karşı daha hassas davranılmıştır. Bu politikalardan sonuca gittiğimizde, 1980 programının temelde ihracat önderliğinde büyümeyi hedeflediğini bu nedenle farklı önlemlerle ihracatın arttırıldığını diğer iki programda ise ihracat artışı devalüasyonla sağlamaya çalışıldığını ve ithal ikamesine dayalı büyüme politikasından sapmadığını söyleyebiliriz.

5. FİYAT VE ENFLASYONUN KONTROL ALTINA ALINMASIYLA İLGİLİ POLİTİKALAR

1980 istikrar programı fiyat oluşumunun arz ve talebe göre belirlenmesine esas almış fiyatlar üzerindeki kontrolleri kaldırmıştır. Türk parasının kıymetini koruma, kanunu kaldırmış, fiyatların oluşmasını piyasa güçlerine bırakmıştır. Fiyat mekanizmasının emek piyasası hariç tüm ekonomi için liderliğini kabul eden 1980 programı bu yönü ile 1958, 1978 programlarından ayrılmaktadır.

Daha önceki programlar KİT fiyatlarının oluşmasında oldukça duyarlı davranmışlar ve KİT fiyatlarını idari kararlarla yürütmüşlerdir. KİT'i ve fiyat politikalarını ekonominin tümü için düzenleyici bir araç olarak kullanmışlardır.

1980 programı ekonominin en büyük sonucu olan enflasyonu mantıklı bir orana indirme çabalarını uygulamanın ilk iki yılı içerisinde başarılı olmuştur. Uygulamanın başarısı %100 oranında olan yıllık fiyat artışı 1982 yıllarda %25 düzeyine

indirilmiştir. Ancak bu yıllardan itibaren enflasyon kontrol altına alınamamıştır. Enflasyonun makul düzeye indirilmesinin nedenleri şöyle sıralanabilir.

Devlet bütçe açıklarının giderilmesinde iki kaynağı ön plana almış, birincisi iç borçlanma şeklinde, diğeri ise TC merkez bankası kredilerinin artan oranda hazineye aktarılması şeklinde olmuştur. (5)

İç borçlanmadaki yüksek faizlerle birlikte geri ödemeler bütçe gider kalemlerini şişirmekte bütçe açıklarını artırıcı bir etki yaratmaktadır. Diğer yandan bütçe dışı fonlar vergi parasal dengeyi bozmakta iç borçlanma ile birlikte emisyonun artışına neden olmaktadır. Para arzının kontrolünü güçleştiren diğer bir olay da yatırım harcamalarını, ürünlerin sonradan alınacak alanlarda kullanılmasıdır. Özellikle 1984 yıllarından sonra yatırımların çoğu enerji, ulaştırma, haberleşme, konut gibi doğrudan üretken olmayan alanlarda yoğunlaşmıştır. Bu tür yatırımlar enflasyonun doğrudan nedeni olmasa bile ekonomide yarattığı etki ile enflasyonu arttıracak niteliktedir.

Ekonomide bu etkenlerin yanısıra enflasyonun inemeyeceğine ilişkin halkın psikolojik yapısıdır. Bu psikolojik etki, TL'den kaçışa ve mal talebinin sürekliliğine neden olmaktadır.

Görüldüğü üzere 1980 istikrar programı serbest piyasa ekonomisi çerçevesinde uygulandığı politikalarla enflasyon sonuna çözüm getirememiştir.

DEĞERLENDİRME

Dört istikrar programında iç ve dış baskıların kestiği dönemlerde uygulama olanağı elde etmişlerdi. Özellikle Türkiye'nin döviz sıkıntısına düştüğü, dış borçlarının ödemede güçlük içine düştüğü dönemlerde baskılar daha da ağırlaşmıştır. 1945 yılından sonra kurulan uluslararası ekonomik sistemde Türkiye gibi ülkelerin bu sistemde pay kapmaları ancak sistemin karar mekanizmalarını sundukları politikaları uygulamakla mümkün olmuştur. Bu yüzden gelişmekte olan ülkeler tekli politikalar uygulamaktadırlar.

Türkiye bu koşullarda uyguladığı dört istikrar programından en ayırt edici niteliği olan 1980 istikrar programıdır. Ekonomide serbest piyasa

mekanizmasının yerleşmesi için önündeki engelleri kaldırmayı amaçlamış, ihracat önderliğinde kalkınmayı hedeflemiştir. Diğerlerinden diğer önemli bir farkıda on yıldan beri uygulamakta olması ve halen uygulamaya devam etmesidir. Diğer istikrar tedbirleri ise 1-2 yıllık süreler içerisinde uygulanmışlardır. 1980 istikrar programı en başarılı yönü ihracatın artırılması olmuştur. Diğer programlarda ihracat artışı sadece devalüasyon yaratacağı etkiye bağlı kalmış, vergi vadesi gibi teşvikler uygulanmamıştır.

1980 programının enflasyonu azaltma gayeleri başarılı olmamış ve program en aksayar yönünü teşkil etmiştir. Diğer programların uygulandığı dönemlerde ise yüksek oranlı enflasyon tehlikesi yaşanmıştır.

1980 programının enflasyonu azaltmaması beraberinde gelir dağılımı bozukluğuna gelmiştir. Analiz bölümünde konu edilmemiş olsada 1980 programı işsizlik sorununu çözmemiştir. İşsizliği azaltılamaması, programı kendi mantığı içerisinde tutarlıdır. Çünkü büyümeyi hedeflemeyen bir ekonomik modelin, işsizliği azaltması mümkün değildir. 1980 programına dış borçlar açısından baktığımızda programın aksayan ikinci ayağı görmektediriz. Dış borçlar Türkiye tarihinde görülen en büyük boyutlara ulaşmıştır.

Sonuç olarak 1980 istikrar programı sür kapsam ve nitelik bakımından diğer istikrar programlarından farklıdır. Aynı zamanda ekonomi modelin uygulandığı periyod, tarihin en uygun koşullarına rastlamıştır.

DİPNOTLAR

- 1) KAZGAN, Gülten. Ekonomide Dış Açık Bütçe, İstanbul 1988, s. 276
- 2) KAZGAN, Gülten. Ekonomide Dış Açık Bütçe, İstanbul 1988, s. 340
- 3) TEKELİ, İlhan. Türkiye'de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım adlı kitap içinde "Ekonomik Bunalım ve bu bunalımdan çıkmak için işlenen politikalar toplumsal sorunları" adlı makale s. 231.
- 4) Adı geçen kitap, s.173.
- 5) KAZGAN, Gülten. a.g.k., s. 371.

12 EYLÜL VE GÜNDEMDEKİ CEVAP

Doğu PERİNÇEK

Yüzyıl Dergisi
Genel Yayın Yönetmeni

12 Eylül sınıfsal olarak kimin hareketiydi?

12 Eylül burjuvazinin geniş, yaygın güçlerinin diktatörlüğü değil, küçük dar bir kesimin hareketi ve diktatörlüğüydü.

Bu kesimler nelerdi?

Bu çok önemli. Birincisi burjuvazinin ve toprak ağalarının menfaatlerini koruma misyonunu kendisinde bulan, devletin merkezi güçlerinin, yani düzenin, sahiplerin, "bu düzen benden sorulur ve bu düzenin idamesi, kollanması ve korunması benim üstüme bırakılmıştır. Benim aynı zamanda tarihi görevimdir." diyen kuvvetlerin diktatörlüğüydü. İkincisi, düzenin kaymağını yiyen, büyük burjuvazinin en üst kesimlerinin; yurt içinden ve dünya ölçeğinde baktığımızda ABD emperyalizmine en yakın kuvvetlerin aynı zamanda -1980'de- dünyada esmeye başlayan monetarizmin, ulusal piyasalarını dünya kapitalizmiyle bütünleştirme çabalarında olan güçlerin hareketiydi. Bunlar hem uluslararası planda en fazla çıkar uman kuvvetlerin hem de ulusal planda onlarla en fazla kader birliği yapmış, en fazla çıkar birliği yapmış, onlara en fazla bağımlı olan kesimlerdi. 12 Eylül aynı zamanda bir şiddet hareketiydi. Halka karşı mevcut burjuva hukukuyla bile sınırları çizilmemiş bir şiddetin ve zorbalığın hareketiydi. Zaten son zamanlarda, izliyorsunuz, Kenan Evren de bunu hatıralarında açıkça ortaya koydu: "Bizlere soruluyor: '80'den önce bu terörle anarşiyi bastıracak makamlardaydınız, yetkili yerlerdeydiniz, bunu niye önlemediniz?' diye. O zaman aynı adamlardı ama, elimizi, ayağımızı tutanlar vardı. Evlere girip arama yaptığımız zaman 'sen nasıl evleri ararsın?' diye karşımıza çıkanlar vardı. 12 Eylül'den sonra bu elimizi, ayağımızı tutan kuvvetler ortadan kalktı ve biz bastırma hareketini serbestçe uygulayabildik." Bu aslında hakikatin de ifadesidir ve Demirel'e de bir cevap oluşturuyor. Yani bir yönüyle 12 Eylül'ün burjuva hukuku ile bağlı olmamasının ifadesidir. Zaten 12 Eylül iktidarı gelir gelmez burjuva hukukunun da çok temel kurallarını yürürlükten kaldırmıştır. Siyasal partileri, anayasayı, parlamentoyu yürürlükten kaldırmış, faaliyetten men etmiştir. Ve "benim sözüm kanundur" diyen bir düzen getirmiştir. Hakikaten ondan sonra beş kişinin sözleri kanun olmuştur.

Bu ne demektir? Halka karşı, herhangi bir şekilde sınırlandırılmamış, kısıtlanmamış yetkilerle donanmış zorbalık ve şiddet demektir. Bu şiddet emekçi halkadır en başta. Zaten hem 12 Eylül öncesi ülkedeki nimetlerin, gelirlerin bölüşümüne iliş-

kin rakamlar, hem de 12 Eylül'den sonra bugün geldiğimiz noktada gelir dağılımı tablosu bu uygulanmış şiddetin anlamını ekonomik planda da çok güzel ortaya koymaktadır. 12 Eylül'de 100 olan ortalama işçi ücreti 1980'lere gelindiğinde 53, bugün ise 40'ların altına düşmüş durumdadır. Yani 12 Eylül sonuç itibarıyla süngü zoruyla emekçinin, ücretle çalışan insanın önündeki ekmeğin %60'ının zorla, şiddetle alınması harekâtıdır.

12 Eylül aynı zamanda; yalnız emekçi halkın gelirlerini değil, burjuvazinin nispeten kenarlar da olan, yaygın, orta ve küçük burjuvazinin gelirlerine de göz diken, onların da önemli bir kısmını büyük burjuvazinin kanalına akıtan bir harekâtı. Çalışanların gelirleri '80'de %60 iken, %38'e kadar düştü. %39 olan rant, kâr, faiz gibi gelirler ise %69'a kadar çıktı. Bu derece şok halinde bir değişim yaşanmıştır.

Bu gelir dağılımı tablosunu, sınıf ilişkileri tablosunu 12 Eylül nasıl değiştirmiştir?

İlk önce generaller gelmiştir, kısıtlı olan, sınırlı olan özgürlükler süngü zoruyla yok edilmiştir. Sonra halk kesimleri, emekçi kesimiyle burjuvazinin geniş bir kesimi politikanın dışına itilmiştir. Onlar politikanın dışına sürüldükten sonra gelir dağılımı haliyle bir çok değişikliğe uğratılmıştır.

Bu, Cumhuriyet tarihinin gelir dağılımındaki, sınıflar arası ekonomik ilişkiler tablosundaki en şiddetli değişimdir. Cumhuriyet tarihine baktığımız zaman, gelir dağılımı tabloları, sınıflar arası ekonomik dengeler, ilişkiler hiçbir dönemde -ki 5 ya da 10 yılda yapıldı bunlar- hiç bu kadar köklü bir değişikliğe uğramamıştır. Bir şok yaşamıştır emekçi halk. Yalnız emekçi halk değil, demin söylediğim gibi burjuvazinin geniş kesimleri de belli ölçülerde bu şoku yaşamıştır ve bunda politika, iktidar yetkilileri anahtar rol oynamıştır. Yani gelir dağılımını değiştirmek için iktidar yetkilerine el koymak gerekir. İktidarı ele geçirdikten sonra giderek ekonomiyi değiştirebilirsiniz.

Politika nedir?

Politika, çok basit bir şekilde ifade edersek, bir ülkede üretilenlerin bölüşülmesine karar verme alanıdır.

Türkiye'de şu kadar ton buğday, şu kadar ton pamuk, şu kadar ton çelik, şu kadar ton alüminyum vs. üretiliyor. Bunlar nasıl paylaşılır? İşte buna karar verecek makam, politika alanıdır, iktidar mevzileridir, iktidar pozisyonlarıdır. Bunları değiştirmek için iktidar pozisyonlarına elkoymak gerekir. Özetlersek büyük sermayenin büyük burjuvazinin küçük kesimleri gelir dağılımında köklü değişikliği o politik makamlara el koyarak

yapmıştır. Bu değişikliği yaparken hem emekçi halkı hem de az çok iktidarı paylaştığı kesimleri de kenara sürmüştür. Bu kenara sürmeyi nasıl gerçekleştirmiştir? Siyasal partileri ve parlamentoyu kapatarak. Çünkü parlamento herşeye rağmen ülkeyi yöneten hakim sınıfın kendi arasındaki bir anlaşma alanıdır. Yani parlamento burjuvazinin benzin bayilikleri vs. yapan taşra işletmelerinden az çok zengin köylülerine ve en üstteki Vehbi Koçlara, Sabancılara kadar olan kesimlerin az çok kendilerini ifade edebildikleri, temsilcileri vasıtasıyla gelir dağılımına belli ölçülerde müdahale edebildikleri bir alandır. Tabii esas dümen, en büyüklerinin, büyük para babalarının, ama diğerlerinin de belli ölçülerde o nimetlerin bölüşümüne müdahale etme durumları vardır. Bu yalnız parlamentoda değildir, bu aynı zamanda basındadır, kamu oyunun oluşmasındadır. Derneklerdedir, işadamları derneğindedir, sanayi ve ticaret odalarında. Çeşitli kesimlerin karşılıklı etkileşimleri sonucunda ülkedeki nimetlerin nasıl bölüşüleceği tespit edilir. Öyleyse o burjuvazinin kenardaki, nispeten küçük, kesimlerinin bu nimetlerin bölüşümünde söz sahibi olmaları parlamentonun kaderiyle ve aynı zamanda yaygın çoğulculuk denen burjuva çoğunluluğunun kaderiyle, dernek hürriyetiyle, toplanma hürriyetiyle, yürüme hürriyetiyle ilintilidir.

Öte yandan bu düzen aynı zamanda emekçi halk için de kendini ifade edebilme, bu nimetlerin bölüşülmesinden belli ölçülerde pay alma imkanları üretir. İşte bunu rakamlardan da görüyoruz. İşçiler, 1960'tan sonra mücadeleyle kazandıkları grev hakkı, toplu sözleşme serbestisi gibi nispeten sendikal hakların bulunduğu ortamlarda enflasyonu kovalayabilmişlerdir. Yani enflasyonun yükseliş oranını işçi ücretleri biraz geriden de olsa takip edebilmiştir. Bunun istisnası 12 Mart dönemidir. 12 Mart'ta askerler iktidara el koymuştu. 12 Eylül'de yaşadığımız gibi hürriyetleri, özellikle işçilerin mücadele imkanlarını süngü zoruyla aşağıya bastırmıştır. Ve bu ortamda işçiler 1971-73 yıllarında artan enflasyonun peşinden koşamamışlardır. Bir de 1978'den itibaren kriz başlamıştı ve işçi ücretleri Ecevit döneminde aşağıya doğru düşmeye başlamıştı, ama bu düşüş 1980'de asker iktidara el koyduktan sonra bir şok halini almıştır. İşin ilginç 12 Eylül'ün meyvalarına baktığımız zaman, iç pazarın büyük ölçüde daraltıldığını görüyoruz. Gelirimiz 100'den 40'a düşmüştür. Gelirimizin %60'ına elkonulmuştur. O zaman bu elkonanın, kapitalizmin kuralları açısından ne olması lazım? Eğer bunlar yatırım alanlarına kayıyorsa 3-4 sene sonra ülkede milli gelirde büyük sıçramalar olması gerekir. Friedmancı ekonominin mantığı buydu. Yani "Biz iç pazarı daraltacağız, dış ödemeler dengesinde bir denge sağlayacağız, dış

ödemeler açığımızı kapatacağız, ama yanı zıman da milli planda bir tasarruf yaratacağız" demişlerdi. Bu rejim, parlamentonun ortadan kalkması ve hürriyetlerle ekonomik bölüşüm arasındaki ilişkiyi çok net bir şekilde ortaya koymaktadır. Uluslararası planda baktığımız zaman 12 Eylül ulusal iç pazara bir şiddetle tecavüz harekâtıdır. Ulusal iç pazarın daralması harekâtıdır. Türkiye'nin 1980 yılındaki ihracatı 2.5 milyar \$, bugün ihracat 12 milyar \$'dır. Yani Türkiye 10 yılda milli geliri büyütemediği halde, dışarıya sattığı miktarı 5 misline yakın büyütmüştür. Bu nasıl olur, daha fazla üretmeden dışarıya satmak, getirirsin adamın boğruüne dayarsın silahı, tankını, daha az yedirirsin, iç pazarı şiddetle daraltırsın, onu dışarıya satarsın. Daralttığın kadarıyla dışarıya satarsın. Bu Turgut Özal için övünülecek bir şeydir. "Tasarrufu yatırıma dönüştüreceğiz, bu yatırımlarla ürettiğimiz şeyleri büyüteceğiz. O büyüüttüğümüz şeyleri daha fazla bölüşeceğiz ve böylece refah yükselecek." Monetarist ekonominin halıca vaadettiği buydu. Yani kemerleri sıkıyoruz ama, refahın refah getirecek bu kemerleri sıkma. Çünkü kemerleri sıkığımız kadarıyla yatırım yapacağız. /e bu üretilenleri büyüüttüğü için netice itibarıyla halkın refahına yansıyacak şekilde söylenilmişti. 10 yıl sonra bilanço yaptığımızda şunu görüyoruz, şiddetle kemerleri sıkmanın getirmesi beklenen büyük ekonomik sıçramayı, milli gelirdeki artışları veremiyoruz. Demek ki bu kemerlerin sıkılması sonucunda yapılan tasarruf yatırıma, ülke ekonomisinin büyümesine akmamıştır, bu bence çok önemli bir sorudur ve bunun doğru dürüst cevabı da verilememektedir. Bu kaynaklara ne olmuştur? Ya büyük urjuvazinin, bu refahtan büyük paylar alan kesimin daha büyük saltanatına, tüketimine kaymıştır eya bir kısmı Güneydoğu'da Kürtlerin yaşadığı ölgelerdeki bastırma harekâtına harcanmaktadır. anı herhalükârda bir ekonomik büyümenin trampini olamamıştır 12 Eylül politikaları.

12 Eylül siyasal tabloda bir değişiklik yaptı. eneraller dizginleri ele aldı. Ecevit'i, Süleyman emirel'i burjuvazinin çeşitli kesimlerini kenara itti. alka yapılan zulümler zorbalıklar ve onların siyaset dışına sürülmesi, TÖB-DER'lerin, sendikaların, çli hareketinin siyaset dışına sürülmesi esas he- afiydi zaten. Bunu da her zaman açıkladılar; öyle kağa çıkıp politika yapmak yok. İşçi politika yapacak, sokağa çıkacak, öğretmen politika yapacak, öğrenci, üniversite gençliği ülkenin meselelere burnunu sokacak, bunlar düzeni bozmaktadır. nun için 82 Anayasası da Evren'in Danışma eclisi'ni açış nutkunda bu temelle oturtuldu. İşçinin uzun boylu politika yapamayacağı, üretim yapacağı, gençliğin ders çalışmak dışındaki işlere ırnunu sokamayacağı, öğretmenin, diğer toplum- l kesimlerin politikaya giremeyeceği, kadınların

partilerde örgütlenemeyeceği, gençlik örgütleri vs. kurulamayacağı vs. Yani 12 Eylül sonuç itibarıyla kendi ekonomik programına kendi sınıfsal temellerine yönelişine uygun olarak halka politikayı yasaklayan, bir anlamda politikanın etrafını mayınlarla döşeyen bir rejim getirdi. Evrenler politika yapacak, generaller politika yapacak, Vehbi Koçlar, Sabancılar politika alabildiğine yapacak. Onların davulunu zurnasını çalanlar politika yapacak. Toprak ağaları politika yapacak, ama işçiye geldimi, politika yapmayacak. Politika demin saydığım sınıfların kapalı av alanı oldu. Hani eskiden büyük aristokratlar av için kırsal alanda belli yerlerin etrafını çitle çeviriyorlar, gidip orada borozanlarla avlanıyorlar, oraya köylü giremiyor, giren köylüyü de bacağın- dan asıyorlarmış ağaca. İşte 12 Eylül de köylünün giremediği, ocak bucak teşkilatının kurulanmadığı, sendikacının, işçinin ve diğer saydığım halk sınıflarının politika yapamadığı bir düzen getirmeye çalıştı. Çok önemli bir nokta var: Herşeye rağmen 1983 baharında neyi görüyoruz? Türkiye'nin tekrar 1960'larda, 1970'lerde yaşadığı bir gölge parlamenter, bir çok partili rejime dönüş yaptığını görüyoruz. Yani bu generaller Şili'deki Pinochet'ler gibi, Hitler gibi, Ortadoğu ve Latin Amerika'daki bazı cuntalar gibi gelip orda oturamadılar, oturamadılar diyoruz bakın oturmak istemediler değil, oturamadılar. Bu Türkiye'nin Latin Amerika'dan ve Ortadoğu'dan ve diğer üçüncü dünya ülkelerinden ayrılan bir özelliğidir. Bizde bu general cuntaların yönetim süreleri geçici olmaktadır; 1970 ve 80'de olduğu gibi. Tabii geleceğe bütün ağırlıklarını ve yüklerini bırakmaktadırlar ve devlet üzerindeki, iktidar üzerindeki hakimiyetleri, kontrolleri sürmektedir. Aldıkları pay birden bire azaltılmamaktadır. Ama Türkiye'de cunta dönemleri geçici; görelî parlamenter, görelî çok partili rejim dönemleri ise daha uzun süreli olmaktadır. Bu bizi birçok Latin Amerika ülkesinden ve diğer üçüncü dünya ülkesinden ayırıyor. Oralarda tersine 3 yıl parlamenter rejim 10 yıl-20 yıl cunta oluyor.

Bunu da nasıl açıklıyoruz? Cumhuriyet devrimiyle, Kemalist devrimle açıklıyoruz. Biliyorsunuz Kemalist devrim bir burjuva devrimiydi. Ama bir milli burjuva devrimiydi ve emperyalizme karşı bir özellik taşıyordu. Kemalist devrim programını, İzmir İktisat Kongresi'nde, ülkede milyonerler yaratmak olarak açıkladı. Aslında, Kemalizm milyonerler yaratma rejimiydi. Ama Kemalizm aynı zamanda emperyalist tekelere karşı çıktığı için bu milyonerleri çoğaltan ve yayan bir rejimdi de. Yani Latin Amerika rejimleriyle, 3-5 tane muz diktatörünün, 5-10 tane plantasyonun zenginliğine sahip olan küçük ailelerin rejimi değil, az çok yaygın bir burjuvazinin rejimini kurdu Türkiye'de; bu anti emperyalist Kurtuluş Savaşı sayesinde. O yaygın

burjuvazi kendi arasında kaçınılmaz olarak bir nizam kurmak zorundaydı. Çünkü burjuvazi yaygın olunca bunlar arasında paylaşım meselelerinin, çıkar kavgalarının bir nizama sokulması lazım. Çeşitli menfaat grupları doğuyor; sanayiciler, tarımcılar, taşra burjuvazisi, merkezi burjuvazi, büyük burjuvazi, orta burjuvazi vs. gibi çeşitli gruplar Kemalist program tarafından gerçekleştirildi.

Bu menfaat grupları 1946'da kendi mutabakatını kurdu. Şöyle bir mutabakat: Esas olarak devleti elinde tutan devlet bürokrasisi kanalıyla insanları zengin eden bir parti diktatörlüğü yerine burjuvazinin çeşitli kesimlerinin söz sahibi olduğu bir burjuva diktatörlüğü temelinde bu konsensüsü gerçekleştirdi. 1946'da çok partiye geçişin ekonomik plandaki anlamı budur. Yani Türkiye'de burjuvazi bir çoğulculuk yarattı. Burjuvazinin öyle kesimleri vardır ki bir tanesinin diğerinin tepesine binip onu kendi diktatörlüğü altında ezmesi, yönetmesi artık 46'da imkansız hale gelmişti ve 46'da mutabakatı yapıldı. Bu mutabakatı DP, 1960'lara doğru bozmaya kalktı. CHP'yi dibe doğru itti, bastırdı ve bir tek parti diktatörlüğüne gitmeye kalkıştı. Ama Türkiye'nin dipteki bu çoğulculuğu, burjuvazi içindeki çoğulculuğu 1960'ta tekrar kendini gösterdi ve o Menderes-Bayar diktatörlük teşebbüsünü bertaraf etti. 1960'larda Türkiye tekrar bir burjuva çoğulculuğuna girdi. 1971 askeri rejimi bu çoğulculuğu bir kaç yıl için bertaraf edebildi. Süngü zoruyla. Ama ne oldu, Türkiye burjuvazisinin o karakteri, altta yatan dinamik kendisini tekrar kabul ettirdi ve dayattı. 1973'ten itibaren Türkiye tekrar çok partili bir rejime geçti. Tabii çok partili parlamenter rejimin gerçek bir demokrasi olarak söylemiyorum. Hiç bir zaman Türkiye gerçek bir demokrasiyi yazamadı. Kemalist devrim, Cumhuriyet devrimi, Osmanlı devletinin yıkılışı, bunlar demokrasiye doğru önemli hamleler, atımlardı ama Türkiye demokratik devrimini tamamlamamıştır.

Yarım yamalak bir demokrasi veya demokrasi demeyelim, demokrasi yolunda yarım yirtik bazı kurumsal ilişkilerin gerçekleştirilmesi olayıdır bu. 1980, bu mutabakata cunta tarafından yeni bir müdahaleydi, burjuvazinin geniş kesimlerini yenden kenarlara doğru sürdü ve en üst kesimin diktatörlüğünü oturttu. Ama demin söylediğimiz dipteki dinamik burjuvazi içindeki çoğulculuk, Türk burjuvazisinin yaygın olması 3-5 ailenin elinde olmaması olayı tekrar kendini gösterdi. Generaller istediği için, onlar demokrasi aşığı olduğu için değil, onların iradesine rağmen 83'ten sonra Türkiye tekrar partilerin kurulduğu bir döneme girdi. Ama bu da bir geçici dönemdi. İlk başta, generaller siyasal hayatı güdümlü bir biçimde düzenlemek istediler, yani güdümlü bir parlamentoyla yürütmek

istediler. Parlamento olsun, ama gerçekte, generaller yönetsin, partiler 3 tane olsun. Biri HP, biri Özal, bir de kendi has partileri MDP. O şekilde muhalefetiyle iktidarıyla Kenan Evrenlerin yönettiği bir Türkiye tablosu kararlaştırdılar. Ama bu tabloyu ne bozdu? Dipten gelen Türkiye gerçekleri bozdu. Yani Türkiye'nin tarihi olarak kazanmış olduğu, Kemalist devrimle, Cumhuriyet devrimiyle kazanmış olduğu çoğulculuk bu tabloyu dağıttı. Bir müddet sonra o yasaklar yıkılmaya başladı. Demirel siyaset alanına çıktı, Ecevit siyaset alanına çıktı. 1983'te seçime sokulmak istenmeyen burjuva partileri siyaset alanına çıktı. Türkiye sosyalist hareketinin de 1960'lardan beri kazandığı bir mevzi vardı, Türkiye'nin işçi hareketinin kazandığı mevziler vardı. O toplumsal sınıflarda eski mevzilerine doğru hamle yaptılar.

Bugün geldiğimiz noktada neyi görüyoruz, 12 Eylül'ün hukukuyla, 12 Eylül'ün getirdiği düzenle halkın hukuku arasında muazzam bir çelişme ortaya çıkmıştır.

12 Eylül hukukuna göre genel grev yasaktır. Ama 3 Ocak günü işçi sınıfı çatır çatır genel grevi yaptı. 12 Eylül hukukuna göre yürümek, toplanmak, gösteri yapmak yasaktır. Valiliğe başvurmamız gerekir. Ama Zonguldak'ta işçi her gün yürüyor, toplantı yapıyor. Özgürce konuşuyor. Bunları fiilen yapıyor, kimseden izin almadan. Yani halk kendi hukukunu fiilen 12 Eylül hukukunun karşısına dikti.

Cizre'ye gittim. Cizre de tıpkı Zonguldak gibi, bugün Türkiye'nin en özgür yörelerinden biridir.

Bugün iki özgürlük modeli görüyorum Türkiye'de. Biri Cizre'dir. İkincisi Zonguldak. Biri Kült yoksul köylü hareketinin dövüşe dövüşü kazandığı bir özgürlük mevziidir. Gittiğimizde mitingi yasakladılar, çatır çatır miting yaptık, yürüyüşümüzü yaptık. O mitingde herkes 12 Eylül kanunlarını ayaklarının altında paspas yapıp çiğniyor. Devlet onlara dış geçiremiyor. Son derece ağır şartlar var, ama özgürlük de alabildiğine geniş. Yani özgürlük karargahı da Cizre'de, zulüm karargahı da. Her ikisi de kendi legalitesini yerleştirmeye çalışıyor.

İkinci özgürlük yeri Zonguldak'tır. İşçi her gün 10 km. yürüyor. Yürüme hakkını Türkiye'ye fiilen getiriyor. 12 Eylül Anayasası'nın onlara vermediği, tanımadığı, binbir formaliteye bağladığı yürüme hakkını işçi sınıfı fiilen alıyor. Toplanma konuşma hakkını da fiilen alıyor işçi sınıfı.

12 Eylül Anayasası'nın iflas ettiğini, halkı Zonguldak'ta, Cizre'de kendi anayasasını fiilen getirdiğini görüyoruz.

Dünyanın bütün demokratik anayasaları

baldırıcıplakların ürünüdür. Alınız Fransız Anayasası'nı. İnsan haklarını, demokratik hakları kim getirmiştir Fransa'ya? 1789'da feodaliteye karşı ayaklanan baldırıcıplarlar, köylüler, yani halk getirmiştir. İngiliz Anayasası yazılı olarak yoktur. Ama genel olarak, gelenekler biçiminde bir anayasa oluşmuştur İngiltere'de. İngiliz demokrasisi denen, İngiliz hürriyetleri denen ilişkileri kim getirmiştir? 1640-48 arası ayağa kalkan halk ve demokratik devrim getirmiştir. Amerikan Anayasası da bağımsızlık savaşının getirdiği bir anayasadır. O da bir halk devriminin, burjuvazinin önderlik ettiği bir halk devriminin ürünüdür.

12 Eylül Anayasası halka karşı bir ordu harekâtının ürünüdür. Devletin halkı zapturapt altına alması, disiplin altına alması harekâtının bir ifadesidir. İşte şimdi 12 Eylül Anayasası'na karşı halk Zonguldak'ta ve Cizre'de kendi anayasasını getiriyor.

Bütün Türkiye bir Zonguldak olacaktır. 1991 işçi yılı olacaktır. İşçi yılı Türkiye'nin dengelerine, emekçiler lehine çok köklü değişiklikler de getirecektir. Emekçiler 12 Eylül'den çok önemli bir ders çıkardılar. 12 Eylül'ü çok iyi tahlil etti işçi sınıfı, yaşayarak, tecrübesiyle. Şunu gördü: 12 Eylül önce özgürlüklere, grev hakkına, sendikal haklara el koydu, sonra da ekmeğe. Ekmekle özgürlük arasındaki bağıntıyı işçi sınıfı tespit etmiştir.

Onun için bugünkü işçi hareketinde ekmek, açlık hakim temalar değil. Burjuva basını bu şekilde göstermeye çok gayret ediyor. İşçi sınıfı ise ne diyor? Demokrasi ve özgürlük olmadan olmaz diyor. Yeni bir anayasa istiyorum diyor. İşçi sınıfı politize olmuştur. "Savaşa Hayır" diyor.

İşçi sınıfı şunu görmüştür: Tek tek fabrikalarda, işletmelerde başarı kazanmayı 12 Eylül düzeni imkansız hale getirmiştir. Eskiden bu mümkündü. Toplusözleşme, grev düzeni vardı. İşverenle pazarlık yapıyordu. Bir şeyler alıp, az çok enflasyonu izleyebiliyordu. Fakat 12 Eylül getirdiği düzenle bunu olanaksızlaştırdı. Zaten 12 Eylül bu amaçla yapıldı. İşçi sınıfı bunu kavradı. Tek tek fabrikalarda başarı şansı yoksa ne yapılacak? Ülke planında meseleye gireceğim dedi. Ülke planında siyaset sahnesine çıkacağım dedi.

Dikkat edin, Zonguldak madencileri Türkiye işçi sınıfına hangi çağırıyor? "Bana yardım etmek istiyorsan, fasulye, bulgur, pirinç yollama, ben senden genel grev istiyorum. Hepimizin problemi toplam planda çözülebilir. Ülke çapında aylık koyalım, ülke çapında siyasal dengeleri değiştiririm." Bu son derece doğru ve esaslı bir tahlildir.

İşçi sınıfı bu nedenle, hem bir olağanüstü savaş hali ilan edilmesi, özgürlüklerin ortadan kaldırılması ihtimaline karşı, hem de Körfez'de ABD'ye

neferlik yapmamak için, "Savaşa Hayır" ulusal talebini, eyleminin başına oturttu. Amerikan askeri olmak istememe, bugün en temel talep budur.

Bu durum, işçi sınıfının, tüm halkın taleplerini, bütün ulusun taleplerini ön plana çıkardığını gösteriyor. Kendisini kurtarabilmek için bütün halkı da kurtarmaya çalışıyor. Esnafa kepenk kapa diyor, öğrenciye okula gitme diyor, Kürde intifada-nı gerçekleştir, beni oradan destekle diyor, kreşe giden bebeğe emziğini ağzından at diyor. İşçi sınıfı bütün halk güçlerini arkasına alarak, Özal'ı devirmek için siyaset sahnesine çıkıyor.

Zonguldak işçisinin ısrar ettiği nokta Özal'ın devrilmesidir. Bu nokta son derece önemli. Çünkü bir iktidar boşluğu oluştu. Bu iktidar boşluğuna ordu da hamle yapmaya başladı. Torumtay'ın istifası bir prestij toplama harekâtıdır. Sözde ilerici aydınlarımız, telgraf çekerek kutladılar, ama Torumtay bu makamı, daha büyük makamlara gelmek için, komutanlar partisi adına terketti.

İktidar boşluğuna iki kuvvet hamle yapmaktadır bugün. Biri ordudur. Dikkat ederseniz çok iyi politika yapmaktadır ordunun zirvesi. İşte Torumtay'ın tavrı. Demirel'in, İnönü'nün yapamadığını yaptı. Onlar sandalyelerinden vazgeçemiyorlar. Ordu ise genelkurmay sandalyesini çok göz kamaştırıcı bir tavırla terketti. Ve muazzam puan topladı. Aziz Nesin bile dayanamadı, telgraf çekti. Bu politikadır işte. Öbürleri ise Kasım ayında çekilebileceklerini söylüyorlar. Kasım ayında çekilebilecekleri bir sandalye kalmayabilir.

Hamle yapan ikinci güç ise işçi sınıfıdır. O da "Özal çekilsin gitsin, Çankaya'ya yürüyeceğim, Hedefimiz Çankaya, yolumuz Ankara" diye ayağa kalktı. Tabii bu uzun vadeli bir slogan ama kısa vadede en azından Özal'dan kurtulmak istiyor. Çünkü Özal'dan kurtulmak demek, aynı zamanda bir darbeye set çekmek demek. Özal'ın gitmesi, görece demokratik bir seçim, işçi sınıfının ağırlığının arttığı bir Türkiye tablosu 12 Eylül'den çıkış için son derece önemlidir.

İşçi sınıfı bunları görerek politika sahnesine çıkıyor. Hürriyet gazetesinin yazarları seferber oldu. "İşçi sınıfımız akıllıdır, terbiyesizlik yapmaz, politika yapmaz" diye yazıp çizdiler. Halbuki bu doğru değil. İşçi sınıfının bugün iki temel şiarı vardır. Biri "İşçiler elele, genel greve", diğeri "İşçiler birleşin, iktidara yerleşin". Bunlar iki sene evvel Sosyalist Parti'nin ortaya attığı genel grev sloganlarıdır. İki sene önce tespit edilen sloganlar, bugün Zonguldak işçisinin ağzından yankılanmaktadır. Türk-İş yöneticileri bile Anıtkabir'e bu sloganlarla yürümüşler, dipten gelen baskılar sonu.

Bugün şartlar 80 öncesi gibi değil. 12 Eylül öncesinde, halk hareketi dibe vurmuştu, cuntaya tepki gösterecek mecali kalmamıştı. Bugün tam tersine, demokrasinin iki önemli dinamiğinin, işçi sınıfı ve Kürt hareketinin zirveye tırmandığı koşulları yaşıyoruz. Bugün Türkiye'yi idare etmek zor. Cizre'de Nusaybin'de vali, kaymakam olmak dünyanın en zor işi. İşçi sınıfı bütün halkın da sempatisini kazanmıştır. Bir darbeyi püskürtebilecek koşullar vardır. Kazara komutanlar gelirse de başlarına belayı alacaklardır. 1980 sonrası gibi olmayacaktır. Demir leblebiyi yutamayacaklardır. Bu koşullara gelinmiştir.

Körfez Savaşı, burada özellikle önemli bir faktördür. Amerika'nın uzantısı durumuna düştü Özal. Burjuvazinin de önemli bir kısmını kaybetti. Burjuvazinin de çıkarı yoktur savaşta. Özal çevresindeki dar bir kliğin çıkarı uğruna, Türkiye'yi savaşa sokmaya çalışıyor. Onun için Özal'a karşı mücadele bugün çok geniş bir destek sağlamaktadır. Bu aynı zamanda, bir darbeyi önlemek, 2000'lere daha demokratik, özgür bir emekçi cumhuriyeti halinde girmek, böyle bir gelişmenin kapılarını açmak için önemli bir fırsattır. Ben halk açısından bir fırsat günlerine, aylarına, yıllarına girdiğimizi görüyorum. Bugün Türkiye demokratik devrim sürecinin içine girmiştir. Dağlardaki gerillayla, işçi sınıfıyla bir demokratik devrim sürecine girilmiştir. Türkiye bugünkü gibi olmayacak, bu belli. Şimdi sorun bu süreç bir emekçi cumhuriyeti ile mi sonuçlanacak, yoksa reformcu güçler önderliği ele geçirebilecekler mi sorusudur. Önümüzdeki sorun budur.

12 Eylül kültürel planda önemli bir başarı kazandı. Eskiden halkı düşünmek, halk için fedakarlık yapmak gibi ideolojik bir söylem vardı. 1960'tan bu yana sosyalist hareket, kendini emekçilere adanmış, devrime adanmış gibi kültürel değerleri getirdi ülkenin yaşamına. Fakat 1980'den sonra kapitalizmin bireyci felsefesinin bütün haşmetiyle geldiğini ve cesaretle işlendiğini görüyoruz. Köşeyi dönmek, başkasının sırtına basarak yükselmek gibi değerleri hakim kıldı. Piyasanın değerleridir bunlar. Gerçekten de piyasa ekonomisi, kıran kırana, başkasının sırtına basarak rekabetle olur. Bu ekonominin de bir ahlaki ve kültürü vardır. Kurt gibi piyasaya gireceksin, ısıracaksın, ne yaparsan yapacaksın, üstte kalacaksın. Gerçek bir kapitalizm bu felsefe ile gelişir.

Bu felsefeyi Türkiye'ye soktular 12 Eylülcüler. Esaslı bir yozlaşmaya, bozulmaya, bir kültürel dağılma ve parçalanmaya yol açtılar. Etkili de oldular. İdeolojik ve kültürel bir karşı devrimdir bu. Tabii bir boyun eğme tutumu da geldi. Yani dağılmış, bireylere bölünmüş bir toplum. Üsttekiler çalışıyor, çırpıyor, vuruyor. Alttekiler birey olarak kaldık-

ları için boyun eğmek zorunda kalıyorlar. Bu durumu 12 Eylül'de yaşadık. Doğal olarak aydınlar daha fazla etkilendiler.

Şimdi bu duruma karşı bir yanıt yükseliyor. **Nokta** dergisi bir kapak yapıyor. Meydana bir iki adam çıkıyor, insanlara ellerinizi duvara dayayın diyor, onlar da dayıyorlar. Fakat o sırada Türkiye'nin dağlarına binlerce insan gerilla olarak çıkmış. Objektifi nereye tuttuğunuz çok önemli. Cumhuriyet tarihinde bu kadar adamın dağa çıktığı görülüş müydü? İster beğenin ister beğenmeyin. 80'lerin ikinci yarısında böyle bir olay başladı. Bu çok derin bir toplumsal bunalım yaşandığının insanların dağlara çıkacak kadar baskı altında tutulduğunun ve başka bir çarenin kalmadığının ifadesidir. Demek ki Türkiye insanında, 12 Eylül ideolojisini kabullenme, aşırı bir biçimde boyun eğme tavrı yok. Bugün boyun eğme bir aydın söylemidir.

Bu yıl çok büyük bir işçi dalgası gelecektir. 1991 işçi yılı olacaktır. Toplumumuz artık tepkisiz değil. Eruh, Nusaybin, Silopi, Beşülşebap neydi on sene önce. Ağa, şeyh cenneti idi. Köylüler sigara yakıp duvar dibinde oturlardı. Düne kadar, oralar boyun eğen adamlar deposuydu. Bugün Nusaybin'de halk yürüyor, insanlar dağlara çıkıyor ve çıkacak daha yüzbinler var. Bunu televizyon, basın vermiyor. Gerçeklerden kopuk yaşıyoruz buralarda.

Kürt olayı çok önemlidir. Kendisiyle birlikte tüm Türkiye'yi demokratik devrimini çözmeye zorluyor. Kürt meselesi tek başına çözülmez, bütünsel bir demokrasi paketi ile birlikte çözülebilir. Kürt hareketine sırtını çeviren demokrat olamaz. Türkiye'yi özgürleştiremez. Kürt, Türk için de dövüşüyor. Bunu anlamadan hiç bir Türk demokrat olamaz.

İkinci demokrasi dinamiği de işçi hareketidir. Bu iki dinamiği görmemiz, demokratik gelişmeyi başarıya ulaştırmamız açısından hayati önemdedir. Bu gelişmenin zıddı ise bir darbedir. Burjuvazinin çözümüdür. Fakat bu darbe başarıya ulaşamayacaktır. Karşısında bir işçi barikadı bulacaktır.

Türkiye'nin tablosu değişecektir önümüzdeki yıllarda. Dengeler, ağırlıklar değişecektir. 12 Eylül tabloyu nasıl büyük burjuvazinin lehine değiştirmişse, bu sefer de işçi sınıfı kendi ağırlığını artıracaktır. Türkiye'nin politika sahnesinde artık işçi de vardır. Her parti, her iktidar bunu hesap etmek zorunda kalacaktır. Ben önümüzdeki dönem gelecek olan dalganın, Osmanlı'nın yıkılıp Cumhuriyet'in kurulmasından sonraki en büyük olay olduğunu görüyorum. Bu enerjiyi değerlendirmeyi toplumumuzun geleceği açısından, geleceğin kapısını açmak açısından çok önemli görüyorum.

24 OCAK KARARLARININ 11. YILI VE 91 YILI BEKLEYİŞLERİ

Erhan ERDOĞAN
İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunu

24 Ocak kararlarının alınışından bu yana 11 yıl geçti. Ancak ekonomi henüz ayakları üzerinde sağlam adımlar atabilmiş değil. 1981'den itibaren sınai üretim koşullarındaki tıkanıklık giderildi. Bugün ulaşılan noktada ekonominin kendisini yeniden üretmesinin koşulları, mali kesime son derece duyarlı hale geldi. 1990'ların Türkiye'si'nde mevcut üretim yapısının kolayca karşılayamayacağı bir borç yığını oluştu. Bu yığın ile ekonominin üretken kesimlerinin yarattığı üretim değerleri arasındaki açığı giderek açılmaktadır.

1980'de 11 milyar dolar düzeyinde bulunan dış borçlar GSYİH'nın %21'i düzeyinde iken, 1990'da 43 milyar dolarlık tutarıyla GSYİH'nın %45'ine ulaşmıştır. İç borç stoku da 1990'da 60 trilyon TL'yi bulmuştur. 1991 yılı bütçesinde 20 trilyon TL'lik bir açık öngörülmüştür.

Türkiye ekonomisi makro dengelerini tutturabilmek, sınai üretimi ve ona bağlı olarak tarım ve hizmet üretimini gerçekleştirebilmek için 1980'lerden çok daha fazla miktarda parasal kaynaklara muhtaç hale gelmiştir. Böylece üretken kesimlerin mali kesime olan bağımlılığı artmaktadır. Mali kaynakların akışkanlığındaki kesintiler dengeleri kısa sürede altüst edebilir. Körfez Savaşı'nın Türkiye ekonomisine yaptığı tahribat bu nedenle önemlidir. Ekonominin kendini yeniden üretebilmesi için sürekliliği olan kredi akışı gereklidir. Ekonominin üretken kesimlerindeki tıkanıklıklar, kredi akışının önüne set çekebilir. Diğer yandan kredi akışının durması üretken sektörlerin, yeniden üretim koşullarını sektöre uğratar. Bu nedenle kredi akışı ile özellikle sınai üretim (ve diğer sektörlerin) gerçekleştirilmesi birbirlerine sıkı sıkıya bağlıdır. Bu süreç Türkiye ekonomisinde üretken kesimlerin kısa ve orta vadede geri ödeyemeyeceği bir borç stokuna yol açmıştır. Süreç her defasında daha fazla mali kaynağa ihtiyaç duyarak kendisini tamamlamaktadır.

Ekonominin mali kaynak gereksinimi 24 Ocak Kararları'ndan sonra yoğunlaştı. 1978'lerden itibaren belirginleşen kriz koşullarından çıkılması için alınan 24 Ocak Tedbirleri, "yapısal dönüşümden" çok yapısal uyumu hedeflediğinden ekonominin kendisini yeniden üretebilmesinin koşullarını sağlamak için dış kaynaklara acilen ihtiyaç duyuluyordu.

Bugün içinden çıkılmaz hale gelen borç stokunun oluşumu 24 Ocak Kararları ile uygulamaya konulan iktisadi politikalarla doğrudan ilgilidir. 24 Ocak'la birlikte başlayan yeni süreçte borçlanma-

lar kaçınılmaz hale gelmiştir.

Kararların alındığı dönemde ekonomi bir çıkmaz içersindeydi. Üretim gerilemekte, fiyat artışları başını alıp gitmekteydi. Döviz rezervleri son derece sınırlıydı ve üretimin yapılabilmesi için gerekli olan ithalatlar yapılamamaktaydı. Hükümetin uluslararası kredi bulma girişimleri sonuçsuz kalıyordu. Gerekli şekilde üretim yapamayan, ekonomi politikalarını, uluslararası ekonomik işleyişe uygun hale getirememiş bir ekonomiye ne özel kredi kurumları, ne de hükümetler kredi açmıyordu.

Böyle bir ortamda TÜSİAD, ISO gibi iş çevreleri başta olmak üzere, tüm etkin çevreler, "yeni bir ekonomik model" önermekteydiler. Bu ekonominin ana halkasını ise ekonominin "dışa açılması" oluşturmuyordu. Kriz içindeki ekonominin kendini yeniden üretmesinin koşulları esas olarak ancak bu şekilde aşılabildi. Dış kredi sağlama koşulları da IMF'nin önerdiği düzenlemelerin gerçekleştirilmesine bağlıydı. Ki bu düzenlemeler de uluslararası finans çevreleri için ekonominin kendisini yeniden üretmesinin ön koşulu idi.

24 Ocak Kararları bu ortamda alındı ve uygulamaya konulmaya çalışıldı. Kısa vadede amaçlanan üretim artışını sağlamaktı.

24 Ocak Kararları ile ithal ikameci sanayileşmeden "ihracata yönelik sanayileşmeye" geçilecekti. Devletin ekonomiye müdahalesi azaltılacak, fiyatlar piyasada serbestçe oluşacak, özel sektörün ekonomide ağırlık taşımasına çalışılacaktı. Kararlar ile yabancı sermayenin teşvik koşulları iyileştirildi. Sübvansiyonlar hemen tümüyle kaldırıldı. Döviz sisteminde ciddi bir serbestlik getirildi. İthalat ve ihracat rejimindeki kısıtlamalar önemli ölçüde kaldırıldı. Faiz hadleri de bankaların inisiyatifine bırakıldı.

KARARLARIN ETKİSİ

24 Ocak Kararları kâğıt üzerinde kalmayıp uygulamaya konulduysa da ilk yıl başarılı sonuçlar alınamadı. TL'nin %100'e varan değer kaybına ve ihracat teşviklerine rağmen ihracat önemli bir sıçrama gösteremedi. Enflasyon oranı 1979 düzeyini geçti. Üretim artışı ithal girdi sıkıntısının büyük ölçüde giderilmesine rağmen sağlanamadı. Sanayide elde edilen katmadeğer 1973'den bu yana en alt seviyeye düştü.

24 Ocak Kararlarının asıl başarısı 12 Eylül'den sonra görüldü. Sınai üretimde iş süreci ancak bu dönemde disipline edildi. Böylece atıl kapasiteyi yukarıya çekmenin imkanları doğdu. Kararların alındığı dönemde başlayan dış kredi akışı 12 Eylül'de de hızlanarak sürdü. İhracatta da önemli gelişmeler sağlandı. Bir yandan sınai üretim için gereken ithal girdilerin ve iç kredi akışının

sağlanması diğer yandan iş sürecindeki kontrolün güçlendirilmesiyle üretim kapasitesini kullanma oranı yükselmeye başladı. Üretim önemli ölçüde arttı.

1981 yılı sanayide verimlilik düzeyinin ve elde edilen katma değer maksimum noktaya çıktığı yıl olmuştur. Sıkı para politikasının sonucu olarak enflasyon önemli ölçüde azaldı. Ücret mallarına yapılan sübvansiyonların kaldırılması ve iç ticaret hadlerindeki tarım aleyhine düzenlemelerle iç talep nisbi olarak kısıldı, ithal malların çeşitlenmesi ile de "kuyruklar ve yokluklar" son buldu.

Türkiye'de yapısal değişimden söz edilir oldu. Bunun "ihracata yönelik sanayileşme" ile sağlandığı söylenmekteydi. İhracatın sınai üretimin bazı dallarını uyardığı muhakkaktır. Ancak uygulanan teşvik sistemi olmadan sınai ürünlerin dış piyasada rekabet şansı yok gibiydi. Mevcut politikalar sınai üretimi yeni yatırımlarla artırmayı değil, kapasitelerin atılığını ortadan kaldırarak ihracat politikasına uyarlanmayı hedeflemişti. Zaten teşvik sistemi sınai yatırımlara değil, ticari faaliyetlere yani ihracata yönelmişti.

24 Ocak Kararları askeri rejim ve sonrasında Özal Hükümeti döneminde özünü koruyarak, ek düzenlemeler yapılarak devam ettirildi. Düzenlemeler sanayinin geliştirilmesini değil, dışa açılmayı tamamlayıcıydı. Yani esas olarak düzenlemeler üretim alanında değil, parasal alanda gerçekleştirilmiştir. Bunlardan en önemlisi '4 Şubat' Kararlarıdır. Alınan önlemlerde son derece pragmatik davranılmıştır.

24 Ocak Kararları sınai sektörlerde yeni yatırımları öngörmüyordu. 24 Ocak'tan bugüne kadar da ihracata yönelik, iç piyasaya yönelik ya da ithal edilmekte olan ürün ve girdileri ikame edecek yatırımları özendirici tedbirler alınmadı. Enerji, ulaşım ve iletişim alanlarındaki yatırımları devlet üstlendi ve bu yatırımlarla iç piyasanın akışkanlığı sağlandı. Konut yatırımları ile özendirilen turizm yatırımlarını büyük ölçüde özel sektör gerçekleştirdi. Teşvikler, özendirici önlemler ihracata yöneliktir. Bu önlemlerde "ihracat yapılınsın da kim yapsa yapsın" mantığı hakimdir. Üretim temelinde ihracatı teşvik eden önlemler ve uygulamalardan söz edemiyoruz. Tersine, ticari düzeyde primler, teşviklerle, sınai ürünler sübvansiyon edilerek ihracat gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla "İhracata Yönelik Sanayileşme" iddialarının hiç bir geçerli nedeni söz konusu olmamıştır. Sonuçta sınai üretim sektörü, ek üretim artışı sağlayan yatırımlara, verimliliği sağlayacak teknolojik yatırımlara ve uygulamalara sevk edilememiştir. Sanayi sektörü ihracat pastasından daha çok pay almaya itilmiştir.

Tüm bu uygulamalar nedeniyle sınai firmaların, özsermaye finansman yapılarına da bağlı olarak, parasal kesimin sınai üretim üzerinde ciddi bir baskısı doğdu. Bu süreçte özellikle küçük ve orta sanayiciler "sanayiciliğin cezbedicilikten çıktığını" vurgular hale geldiler.

Tarımsal ve sınai üretim ekonominin makro dengelerini oluşturabilecek üretken kaynaklara sahip değildir. Dolayısıyla ekonominin makro dengeleri yurtiçi üretimin oldukça üzerindedir. Bu nedenle ekonominin kaynak sorununda borçlanma kaçınılmaz olmaktadır. Başta da belirttiğimiz gibi yurtiçi üretim giderek büyüyen borçları kısa vadede ödeyemez durumdadır. Diğer yandan borçlanma her dönemde bir önceki dönemden daha fazla artarak sürmektedir. Bu durumda ekonominin üretken kesimlerindeki herhangi bir tıkanıklık, kredi kurumlarının borç vermelerini geri bırakabilir. Bu durumda bir kısır döngü yaratarak ekonominin tam bir çıkmaza girmesi demektir.

Bu durumda üretken kesimlerin özellikle de sınai üretimin kendisini yeniden üretmesinin koşullarında bir tıkanıklık olmaması gerekmektedir. Sınai üretimde mali kesimin baskısı nedeniyle yaratılan katma değer en büyük kısmı faiz olarak bu kesime ödenmektedir. Bu nedenle ücretlerin baskı altına alınması uzun süreli ve yeniden üretim koşullarının tıkanmaması için kaçınılmaz bir gerekliliktir. 24 Ocak Kararları ve ardından 12 Eylül'le birlikte gelir bölüşümü ücretliler aleyhine ciddi bir şekilde bozulmuştur. Ticaret hadlerinin ve ücret gelirlerinin reel olarak gerilemesi süreklilik kazanmıştır.

Ekonominin kendisini yeniden üretmesi için 24 Ocak Kararlarıyla başlayan kaynakların elde edilmesinin sınırına ulaşılmıştır. Faiz hadlerinin

yükseltilmesi, özelleştirme ve firmaların halka açılması ile özel tasarruflar büyük ölçüde ekonomiye dahil edilmiştir. Vergi düzenlemeleri, fonlar ve KİT zamları ile de devletin elinde önemli ölçüde kaynak birikmiştir. İç borçlar ve dış borçlar toplamı da GSYİH'nın yarısını aşmıştır.

Borçlarda sınır belli değildir. Kredi kurumları ve gelişmiş ülkeler, ekonominin kendisini yeniden üretme koşulları tıkanmadıkça borç vermeyi sürdürebilir. Ancak bu ödeme kapasitesine de bağlıdır. Borçların düzeyi borç ödeme kapasitesini aşmaktadır.

"Borç Ekonomisinin" yapısını değiştirecek önlemlerde geç kalınmıştır. Yapılan, gelir dağılımındaki bozulmanın sürdürülerek kar ve faizlerin artırılmasıdır. Ancak sosyal yapı üzerinde matematik hesaplar yapmak çok zordur. Nitekim sendikaların zorlamasıyla ücretler 1989'dan itibaren reel olarak artmaya başlamıştır.

Körfez krizi nedeniyle Ortadoğu pazarının tıkanması ve iç piyasanın da durgunluk eğilimi taşınmasıyla ekonominin taze paraya olan gereksinimi artmıştır. Türkiye kredi akışkanlığının sürmesi için temel koşul olan ekonominin canlı olmasını sağlamak üzere yardımdan çok, daha çok ticari imkan istemektedir.

91'in olumsuz bir tablo çizdiği ortadadır. Ekonomi körfez krizi sonrası oluşabilecek pazar kayıplarına kendisini kısa sürede uyduracak işaretileri vermemektedir. Politik istikrarsızlık belirsizliği artırmaktadır. Bütçe açığının 20 trilyon öngörülmesi, bekleyişlerin karamsar olması fiyatları da tahminlerin üzerinde yukarı çekecektir. Sonuçta 24 Ocak İstikrar Programı yeni pragmatik tedbirlerle uygulanmaya devam edecektir.

BİLAR İSTANBUL

programlı seminerler dizisi

4 Mart 1991 - 5 Haziran 1991

Soğuk Savaştan Sıcak Savaş: "Körfez Savaşı" Aynasında Dünya Durumu: Sungur Savran ● **Sinema Dersleri:** İbrahim Altınsay, Metin Erksan/Lütfi Ö. Akad, Reha Erdem ● **Düşünce ve Gece (Karanlık Bir Çağda Felsefe Ne Yapar?):** Oruç Aruoba ● **Ortadoğu'da Devlet, İdeoloji ve Azgelişmişlik:** Ragıp Zarakolu, İsmail Beşikçi, Mahmut Dikerdem, Jülide Ergüder, Eva Groepier, Ceylan Özerengil, Serpil Üşür ● **Emek Süreci, Teknolojik Gelişmeler ve Kapitalist Yeniden Yapılanma:** Hacer Ansal ● **Postmodernizm:** Ali Akay, Aydın Uğur ● **Devlet:** Bülent Somay, Aydın Giritli, Ertuğrul Kürkçü, Gülnur Savran ● **Marxist İktisadi Tahlil:** Nail Satlıgan ● **Türkiye Solunun Tarihi (1970-1991):** Aydın Giritli, Ertuğrul Kürkçü., Metin Çulhaoğlu, Saruhan Oluç, İlikmet Seçkinoğlu ● **Çağdaş Politik Sorunların Oluşum Süreci:** M. Tanju Akad ● **Psikiyatri, Antipsikiyatri:** Ali Akay, Ahmet Soysal ● **Sanatta Kadın:** Gönül Çapan, Jale Baysal, Handan Börtüçene, Feride Çiçekoğlu, Nursel Duruel, Füzulan, Yekta Kara, Gülsün Karamustafa, Leyla Özalp, Jale Parla, Latife Tekin ● **Tarih Boyunca Kent, Konut ve Toplum:** Erhan Acar ● **Kemalizm ve Türkiye'de Devlet:** Fahri Aral, Kurtuluş Kayalı, Çağlar Keyder, Cemil Koçak, Levent Köker, Mete Tuncay ● **Eğitimin Toplumsal İşlevleri:** Fadime Gök ● **Anadolu Kültür Tarihi:** Faruk Pekin ● **Bağlamları İçinde Marksist Politika Tartışmaları:** Aydın Giritli, Ertuğrul Kürkçü, Tülay Arın, Tanıl Bora, Adnan Ekşigil, Haluk Gerger, Orhan Koçak, Saruhan Oluç, Nail Satlıgan, İskender Savaşır, Gülnur Savran, Sungur Savran, Bülent Somay, Fügen Uğur, Ragıp Zarakolu.

kayıtlar başlamıştır.

SALDIRGANLIK VE KÖRFEZ SAVAŞI GERÇEĞİ

Dr. Dursun KIRBAŞ.

İstanbul Tabip Odası
Yönetim Kurulu Üyesi

GİRİŞ:

Bundan 8 sene önce o dönemin ABD Başkanı Ronald Reagan Beyaz Saray'daki kısa devre bir radyonun deneme yayınına kontrol ederken "Sevgili yurttaşlarım, Rusya'yı ebediyen ortadan kaldıracak bir kararı az önce imzaladığımı bildirmekten kıvanç duyuyorum. Bombardıman 5 dakika içinde başlayacaktır" deyiverdi. Bu "şaka" Batı basınında geniş yankılar uyandırdı. Le Monde "Reagan'ın yaptığı bu şaka bilinçaltı bir arzusunun dışa vurulması mı, yoksa korkunç bir canavarın duası mı?" diye soruyordu.

Maç seyreder gibi cepheden naklen savaş seyrettiğimiz şu günlerde Le Monde gazetesinin sorduğu soruyu çeşitli yönleriyle daha kolay cevaplandırmak mümkün. CNN canlı yayınında Yaser Arafat Başkan Bush'a çağrı yapıyor. "Savaş kahramanı değil barış kahramanı olunuz". Reagan en sonunda "Barış Meleği" rolüyle köşesine çekildi. Ama onun yerine geçen Bush ise savaş "kahramanı". Hatta kendini yargıç yerine koyup Panama'da yaptığı gibi, Saddam için de "O adamı canlı istiyorum" diyor. Kendilerini yeryüzünde adaletin temsilcisi görenler, kendilerine saldırma, yargılama, cezalandırma yetkilerini de doğal görürler. Bunu Irak-Birleşik Kuvvetler (Buna Birleşmiş Milletler demek herhalde doğru değil. Zira Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin silah üreticisi ülkeleri demokratik bir karar alamazlar. Alınan kararın da Birleşmiş Milletler genel kurulunun aldığı kararlarla bağdaşır yanı yoktur. Kararın anti-demokratikliğini vurgulamak için Birleşik Kuvvetler deyimini kullanacağız) savaşın da daha iyi görmekteyiz. Birleşik Kuvvetler ABD emperyalizminin maskesi durumuna gelmiştir. İşte bu noktada ABD kendi saldırgan-cezalandırıcı tavrını müthiş bir propaganda ile gizlemeye çalışıyor. Bu koşullarda gerçekler toz-duman bulutu arasında kayboluyor. Ülkemizde de kötü adam Saddam'ı cezalandıracağını söyleyen Bush bazı çevrelerce "kahraman" gibi sunuluyor.

DAVRANIŞLARIMIZIN TEMELİ:

Batı basınının da Saddam'ın "deliliğini ele veren ipuçları"na sıkça rastlıyoruz. Sorunun ekonomik-siyasal ve toplumsal nedenlerine daha sonra değineceğiz. Olayı kişisel bir problematik olarak ele alıp irdeleyelim. Saddam, Bush, Reagan, Pinochet, Franco, Hitler, Salazar niçin böyle davrandılar? Kişiliğin oluşumuna bakacak olursak, klasik psikiyatrik görüş bu oluşumu üç kategoride ele almaktadır. İd, ego, superego. birincisi ilkben, ikincisine ben, üçüncüsüne de ahlaki ben (ya da top-

lumsal çevre) denilmektedir. Bu ayrımlar Jung'da ve Adler'de biraz daha farklıdır.

Freud'da ise yukarıdaki bölümlemeye benzer tarzdadır. Saldırganlığın içgüdüsel olarak var olduğunu ileri sürenler, ilkbey'i sorumlu tutarlar. İdi insanın reaksiyonlarını yöneten emosyonel bir gerginlik olarak görürler. Ego ise çatışmanın en yoğun olduğu düzlemdir. Superego idden gelen emotif gerginliklerle ego düzeyinde çatışarak ego-yu bastırmaya çalışır. Bu görüşe göre bilinçaltı karanlık bir odayı aydınlatan küçük bir mumun aydınlatamadığı koskoca karanlık bir alandır. Freud'a göre insanın dışa yansıyan davranışları karanlıkta gizlidir. İşte bu noktada ABD'li psikiyatristler sadece Saddam'ı ele alarak onun bazı davranışlarını değerlendirerek "deli" damgasını vurmaktadırlar. Kişileri sadece Freud'cu bir yaklaşımla ele alarak değerlendirmek bugünkü psikoloji ve sosyal psikoloji bilimlerinin geldiği noktaya uyumlu değildir. İnsanın kişiliğinin dışa yansıyan yanları, yani davranışları birçok sosyopsikolojik, sosyobiyolojik ve toplumsal etkileşimlerin ürünüdür. Yani davranış maddenin özel bir durumudur.

Klasik psikiyatrinin ide yüklediği önemli işlevin ötesinde, yapılan çalışmalar, bazı refleksel eğilimler dışında, genetik olarak ortaya konan davranış kalıplarına pek rastlanılmadığını göstermektedir. Hemen bütün davranışlar tarihi süreç içerisinde sonradan öğrenilip kalıplaştırılmaktadır. Öyleyse-insan yaşadığı toplum ile birlikte ele alınmalıdır. Yani bütün davranışlarımız ile bunları örgütleyen sinir sistemi ve beynimiz toplumsallaşmanın, paylaşımın ve tüketimin ürünüdürler. Bunların biçimine göre şekillenir ve gelişirler. Toplumsal bir varlık olan insanın davranış, tarihi bir süreç içerisinde üretilerek helezonvari bir gelişimin sonucunda içsel ve dışsal faktörlerin sonucu oluşur.

SALDIRGANLIK VE SALDIRGANLAR

Erich From "İnsan kurt mu, kuzu mu?" diye sorar, sonra da "Belki insan hem kurttur, hem de kuzu- ya da ne kurttur ne de kuzu" diye yanıtlar. Bu yaklaşım saldırganlığın içgüdüsel olarak var olmasına rağmen toplumsal koşullarla belirlendiğini ifade etmektedir. Şimdi Başkan Bush'un ülkesine dönelim. Saldırganlık toplumsal olarak nasıl körükleniyor onu görelim. Bundan 10 yıl önce ABD'de Ulusal Park hizmetleri "yaşayan tarih gösterileri" isimli bir organizasyona gitti. Bu gösterilerde titizlikle üzerinde durulan nokta, konunun gerçeğe uygunluğu idi. Bir tür "savaş oyunu" olan bu gösterilerde kostümünden savaş alanına kadar herşey gerçeğin tıpkısıydı. Kullanılan silahlar da boya ya da plastik mermi atıyordu ve de şekil olarak gerçe-

ğinden ayırdedilemiyordu. ABD'li yurttaşlar Afrika-lı, Vietnamlı, Filistinli, v.d. "öldürülmeye layık" uluslardan oluşan "düşman"ları ormanda kovalamaya başlıyor, çeşitli savaş oyunları ile onları "öldürüyordu". Bu "savaş oyunu" çocuklar için değil yetişkin ABD'li yurttaşlar için para ile organize ediliyordu. ABD'li psikiyatristler bu "savaş oyunları"nın "insan öldürme duygusunun tatmini" için yararlı olduğunu bile savundular. Belki de kovboy, gangster, korku, seks, şiddet ve karate filmleriyle yaratılan toplumsal gerginlik, yine bir Amerikan metoduyla giderilmek isteniyordu diye düşünmek gerekir. İşte Bush şiddete dayanan bilimkurgu, atari oyunları ile yetişen yetişkinlik döneminde LSD, eroin ve benzeri uyuşturucular kullanan, daha sonrada "insan öldürme duygusunun tatmini" için sahra-savaş oyunları ile psikolojik deşarj arayan bir toplumsal örgütlenmenin devleti olan ABD'nin başkanıdır. Bilim, ekonomi, siyaset Pentagon'un emrindedir. Bu koşullarda ABD'nin ve sayın başkanının tavrını değerlendirirsek "melek rolü"nün sadece daha fazla savaşabilmek için bir taktik anlayışın gereği olduğunu anlıyabiliriz. Bunun için de "potansiyel düşman"lar militarize ekonominin can damarlarıdır. Savaşın başlamasıyla birlikte Başkan Bush silah fabrikalarına direktifi verdi. "Tamyol ileri".

SADDAM VE IRAK CEPHESİ

Irak komşu ve dindaş bir ülke ile 8 yıl savaştı. Kendi ülkesinde yaşayan Kürtlere kimyasa silahlar kullandı. Binlerce sivil katletti. Komşu ülke Kuveyt'i, işgal etti. Kendi ülkesinde tek parti-tek adam diktatörlüğünü kurdu. Bütün bunları savunmak mümkün değil. Bunlar olurken onlara kimle yardım etti. Yılda 200 ton zehirli madde üretecek fabrikayı 1975 yılında ABD kurdu. Sarin gazı fabrikasını Batı Alman Karl Kolb Şirketi kurdu. 1985'te Hollanda, Belçika, Almanya ve ABD'den sağlanan malzemelerle 500 ton hardal gazı üretecek sto Irak'a sağlandı. Ensefalit yapacak virüslerin depolandığı biyolojik silahlar Batı ülkelerince sağlandı. Sahte Scud füze rampaları İtalya'da üretildi. ABI kongre üyesi Henry Gonzales'in iddiası ise "Irak CIA silahlandırdı". İşte Saddam ve grubu böyle yaratıldı. Cezayir'li yazar Rasim Mimuzi "Arap aydınları, Saddam Hüseyin'e hiçbir yakınlık duymuyorlar, ama seks, kumar ve viski tutkunu Arap Yürümada'sının zorba krallarına da yakınlık duymuyorlar" diyor. Savaşa karşı olan her aydın insan bu görüşe yakın düşünmektedir. Bütün t olanların faturası Irak halkına çıkartılmıştır.

SAVAŞ ZORUNLU MUYDU?

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ni oluşturan 15 ülke de dünya silah üretiminin başın gelen ülkelerdir. Genelde ekonomileri militarized

Özellikle başı çeken ABD'nin ekonomisi Pentagon'a bağlıdır. Pentagon da hareket olmadan ekonomik gelişme olmamaktadır. Bu koşullarda periyodik savaşa ihtiyaç vardır. Bu açıdan bu savaş çıkmak zorundaydı. İkinci ve de en önemli 4 Şubat tarihli La Republica gazetesinde yer alan bir yorumda ileri sürülen yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre uluslararası hukuk 1945'den beri bir çok kere ihlal edildi. BM yaptırım olarak bu gibi durumlarda şimdiye kadar hiç güç kullanmadı. Burada ise güç kullanma kararı aldı. Sorun tamamen siyasi. Bu siyasi nedenleri gazete şöyle tanımlıyor; Birincisi Irak, Arap ulusuna duygusal dalgalar yayabilecek bir Arap ülkesidir. İkincisi dünya petrolünün 2/3'ünü üreten bir yöreni (buna Suudi Arabistan da dahil) ele geçirme tehlikesi vardır. Üçüncüsü 100 milyon Arabin liderliğini ele geçirme olasılığıdır. Eğer Kuveyt'i işgaline göz yumulursa, Ortadoğu'da ve ABD'ye rakip olabilecek tek ülke Irak'tır.

Dünyadaki dengelerin Arap'lar lehine değişme olasılığını Batı'nın 2 Ağustos'ta farkettiğini ileri süren yoruma göre bu koşullarda savaş kaçınılmazdı. Bunun daha ileri yorumunu şüphesiz uluslararası siyaset bilimcileri yapacaklardır. Fakat görünen köy fazla klavuz istemiyor. Savaş isteyenler ekonomik ve siyasal dengeleri kendi lehlerine çevirmek isteyenlerdir. Savaşın faturasını ödeyecek olanlar ise savaşan ya da savaşa şöyle ya da böyle bulaşan ülkelerin halklarıdır.

TÜRKİYE AÇISINDAN DURUM

Beyaz Saray sözcüsü Fitzwater "savaş aylarca sürebilir" diyor. "Hayatının en kârlı yatırımını" yaptığını söyleyen yetkililerimiz ise savaşı 3-5 saatlik bir oyun gibi görüyorlardı. Oysa savaş uzayınca her türlü tahminleri altüst oldu. ABD ordusuna aşırı güvenlerinin yarattığı iyimserlik yerini bir "acaba"ya bıraktı. Ülkede savaşa hayır sesi her geçen gün biraz daha fazla yükseliyor. Kendi yaptırdıkları ankete göre savaşa hayır oranı % 74, Hürriyet-Komar'ın sonucu % 89.2. "TRT'yi CNN'e Çankaya Köşkü'nü Beyaz Saray'a, Genelkurmay'ı da İncirlik Amerikan üssüne" (Cumhuriyet 20.01.1991) bağlayan, "karar, Amerikan Komutanlığı'na kalmıştır" anlayışı, ülke halkından destek görmemektedir. Grevlerin 2 ay ertelenmesi, demokratik hak ve özgürlüklerin askıya alınması barış panellerinin, barışa çağrı yürüyüşlerinin engellenmesi endişe ile karşılanmaktadır. Öte yandan gelişen olayların Türkiye halkından gizlenmesi de sadece ülkede yaşayanları değil, dünya kamu oyunu da rahatsız etmektedir. "Gerçeği öğrenmek Türklerin de hakkı, kimse birşey bilmiyor. Gaz maskesi bile yok. Sığınak diye yapılan yerler kimseyi koruyamaz. Türk Hükümeti hazırlıksız" (BBC yayınından). Buna karşılık ABD başkanına verilen

"akıl", Iraklı bakana çekilen "fırça" ile kamuoyu meşgul edilmektedir. Sivil Savunma tam bir felakettir. Askerin bile ulaşmakta zorluk çektiği bölgelerde doktor, diğer yardımcı sağlık personeli "Anaçocuk sağlığı ve yaşat" projesi ile sürülmektedir. Ne gaz maskesi vardır. Ne de diğer önlemler. Kimyasal silahlara karşı bilgisizliğin sonucu şimdiden CO zehirlenmesinden onlarca ölünün olması ise ayrı bir trajedidir. Riskli bölgelerde kurulan başvuru merkezlerinden yapılan tavsiye ise "havluyu islat, yüzünü kapat" gibi komik sözlerdir. Atropin'i aşı olarak tanıtanlardan daha sağlıklı bir öneri beklemek gerekir.

ÇEVRE SORUNU

Buraya kadar savaşı yaratan koşulları tartıştık. Savaşın yarattığı ekolojik erozyon ise bu savaşta diğer felaketler kadar öne geçti. Irak'ın denize akıttığı petrol binlerce deniz canlısını öldürdü. Karabatak'lar bile bu sene Manyas'taki kuş cennetine bir ay erken geldiler. Çevre uzmanı bilim adamlarına göre denizdeki petrol havadan oksijen transferini önüyor, fotosentezi etkileyerek deniz canlılarını öldürüyor. Öte yandan ölmeyen deniz canlılarının yenmesi ise kanserojen etki taşıyor. Yine ekolojistlere göre petrol su yüzünde aylarca kalabilmektedir. Buharlaşıma uzun sürer. Yüzeydeki petrol yandığı takdirde ise aşırı buharlaşma ve akıntılar görülür. Bunların sonucu olarak asit yağmurları, sel, fırtına ve erozyon meydana gelecektir. Denizin aşırı ısınması kıyı şeridini sular altında bırakacaktır. Bu yangının nükleer sonbaharı getireceği, dumanın gökyüzünü kaplayarak güneş ışınlarının yeryüzüne ulaşmasını engelleyerek ısıyı 10 derece düşüreceğini ve bunun da ekolojik dengeyi altüst edeceğini ileri sürenler bile var. Şimdiden petrol yangını olan bölgeye 250 km. uzaklıktaki İran'ın Buşehr bölgesine siyap ve yağlı yağmur yağdığı çeşitli basın organlarında yer aldı. Nükleer, biyolojik ve kimyasal silahlar kullanılırsa bu ekolojik problem tam bir felakete dönüşecektir. Sadece çevre problemleri bile yanı başımızda meydana gelen savaşa karşı çıkmamız için yeterli nedendir. Savaş hemen sona erse bile ekolojik tahribatın etkisini onlarca sene hissedeceğiz.

SAVAŞA NİÇİN KARŞIYIZ?

Vietnam savaşını protesto ettiği ve savaşa ilişkin yardımları ödemediği için ABD'den sınır dışı edilen ve halen Hamburg'da yaşayan Edmund Meagher "Amerikalı olmaktan utanç duyuyorum" diyor. "İnanır mısınız her akşam evde saatlerce ağlıyorum" diye ilave ediyor. (Cumhuriyet 03.01.1991). Bu savaşı haksız bir savaş olarak buluyoruz. Bunu dünyanın birçok yerindeki aydın insan da böyle buluyor. Alman emekli öğretmen Fray Haack "Amerika neden savaşıyor? Sınırlarını

genişletmek için mi?" diye soruyor. Sonunda ise "Ne Amerika'nı ne de Irak'ın savaşı haklı. Ben bu savaşı mahkum ediyorum." (Cumhuriyet 03.01.1991) diyor. Hiçbir aklı başında insan bu savaşı haklı bulamaz. 4-14 yaş arasındaki çocuklara "savaş nedir?" diye soran bir gazeteciye çocukların verdiği cevap şudur. "Savaş kötü, hepimiz ölürüz". Evet savaş kötüdür, büyük küçük, yaşlı genç, kadın erkek demeden herkesi öldürür.

Savaşın psikopatolojik sonuçları ülkemizde kendini göstermeye başladı. Çocuklar bilgisayar firmalarının kendilerine sunduğu "savaş oyunlarını" oynamaktan kendini alamıyor. Bundan şikayetçi olan bir anne "Körfez Savaşı başladığından beri böyle bu. Televizyonda sık sık savaş haberleri verilip, tanklar, toplar gösterilince çocuk ister istemez etki altında kalıyor" (Güneş 02.02.1991) diyor. Konuyla ilgili olarak bir psikolog ise "Büyükler için de ekran başında bir savaş oyunu izler gibiydi. Savaş cam arkasında seyredip bir yabancılaşma içine girdiler. Olayın insancıl boyutu ikinci planda kaldı. Herşey hazır. Takımlar hazır ve başlama düğününün çalması bekleniyordu" (Güneş, Aynı sayı) diyerek savaşın insani boyutunun geri plana itildiğini vurguluyordu.

İşte bütün bunları gören ve hekimlik mesleğini seçerek insanı yaşatmayı görev olarak kabul etmiş ve bunun için Hipokrat Yemini etmiş biz hekimler, "insan sağlığını hiçe sayan, insan hak ve hukukuna darbe vuran, insan onurunu zedeleyen eylem"lere karşıyız. Bizler savaşın "toplumsal psikopatolojik davranış değişiklikleri ve ruhsal bunalımlar, tedavisi son derece güç, kalıcı bedensel ve zihinsel çöküntüler bıraktığını" (Prof. Dr. R. Kazım Türker. Cumhuriyet 26.01.1991) biliyor ve bu nedenlerle savaşa karşı çıkıyoruz.

BİTERKEN

"Kuzey bölgesinin cezaevi bekçisi" (The Independent. 20.01.1991) olma projesinin bir parçası olarak senaryoya ülkemiz de dahil edilmiştir. Savaştan ülkemizin şimdiden nasıl etkilendiği ortada. Savaş, savaşanlar da dahil olmak üzere herkesi olumsuz etkilemektedir. İnsanları bedeni, psikopatolojik etki altında bırakan savaşlara karşı çıkmak insanlık görevimizdir. Bunun böyle olduğunu toplumun "kahraman" olarak gördüğü insanlar da kabul ediyor. II. Dünya Savaşı ve sonrasında Kore'de deniz piyadesi olarak bulunan ABD'li yazar William Styron "Zaferin Bedeli" başlıklı yazısında "Hepimiz altımıza dolduracak kadar korkuyorduk. Ölüm bize dehşet veriyordu. Ama çekindiğimiz bir başka şey daha vardı... çatışmada gerektiği kadar kahraman olamamak".

Savaş sonrası Ortadoğu'da olacaklar birçok kişinin iştahını kabartmaktadır. Masada güçlü yer alıp, pastadan büyük parça alma peşinde olanlar Irak'ta yüzbinlerce insanın, sivil hedeflerin bombalanması ile hiç ilgilenmemektedir. Onlar "pasta"nın peşindeler. Kurulacak "yeni nizam"a umut bağlayıp, ABD tarafından Ortadoğu'da oluşturulacak "demokrasi"ye bel bağlayan Cengiz Çandar, Engin Ardıç gibi savaş çıkırtkanı "köşe" yazarlarımızın moralini La Toya Jackson'un seksi pozlar vererek ABD'li askerlere gönderdiği afişler bile düzeltmeyecektir.

ABD'li yazar Styron bile ödenecek bedeli pahalı bularak "Savaş sonrası mı? Kestirmesi güç. Amerikalılar ve müttefikleri hiç kuşkusuz malı görecektir ama bunun için ağır bir bedel ödenecek çok ağır" diyor. Biz ise bu savaşta kazanan olmayacak diyoruz. Faturayı hep beraber göreceğiz ve de birlikte ödeyeceğiz. Irak halkı kendisine düşenin fazlasını şimdiden ödedi bile.

EMPERYALİZMİN ÖRGÜTLERİ

Talat TURHAN

Emperyalist ülkelerin sömürdükleri ülkelerdeki çıkarların sürekliliğini sağlamak amacıyla çok değişik yöntemlere başvurdıkları bilinen bir gerçektir. Bu bağlamda "Zenginler Kulübü" adı altında zaman zaman biraraya gelen kapitalist ülke liderleri önemli yönetsel kararlar almakta ve saptadıkları doktrinleri emirlerindeki örgütlerle dünya genelinde uygulamaya koymaktadırlar. Genellikle sömüren ülkelerler, sömürülen ülkeler arasındaki ekonomik ilişkiler Dünya Bankası, IMF, OECD vb. örgütlerce düzenlenirken ülkemizin askersel kontrolü NATO doktrinlerine uyarlı olarak sağlanılmakta, kültürel açıdan politikacılar, bürokrasinin her iki kanadı, sendikacılar, öğretim elemanları ve lise düzeyine kadar öğrenciler değişik burslarla genellikle ABD'ye çağrılmakta ve indoktrine edilerek ülkelere gönderilmektedir.

Amerikan istihbarat örgütlerinin (NSC, CIA, DIA, AID vb.) yerli istihbarat örgütleriyle ilişkisi günyüzüne çıkmış bulunuyor.

Bu anlamda ABD'nin tüm kirli işlerini CIA'e yüklemekle asıl hedefi göz ardı etmek gibi bir yanlışlığa düşmüş oluyoruz. Bu bağlamda AID (Uluslararası Kalkınma Ajansı, Uluslararası Kalkınma İçin Yardım, Uluslararası Gelişme Örgütü, Amerikan İktisadi İşbirliği Teşkilatı vb. adlarla anılıyor) de CIA'ın gizli işlerine paravanlık yapmaktadır. Oysa ki bundan önce yayımlanan yazılarımızda da (1-2-3) çok yönlü ve en tehlikeli bu paravan casusluk örgütünün işlevinden söz etmiştik. Anılan örgütün gerek dünyada ve gerekse ülkemizde ipliği pazara çıkartıldığı için kapatıldığından söz edildi ve bu yolla unutturulmaya çalışıldı.

Oysa ki AID'nin kapitalist dünyanın uyduları haline dönüştürülen ülkelere yönelttiği hiyanet eylemleri saymakla bitmez.

Bir gazetede yer alan habere göre (4) Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nde yapılan törende Abramowitz, özel sektörlerin aralarındaki ilişkiyi geliştirmelerinin iki ülkenin de yararına olduğunu ifade etmiş, TOBB Genel Başkanı Ali Çoşkun da AID (Uluslararası Kalkınma Teşkilatı) ile imzalanan protokol çerçevesinde çalışmalarını birlikte yürüteceklerini belirterek 'Bu uzman kuruluşun bilgi birikiminden yararlanacağız' demiştir.

Aynı gazetenin diğer bir haberine göre de, (5) ABD Büyükelçisi Abramowitz itimatnamesini sunar sunmaz, ayakkabısındaki cila ile Odalar Birliği Başkanı Ali Çoşkun ile bir sözleşme imzalamıştır. Sözleşmeye göre Ankara'da kurulacak bir

büro ABD'li firmaların Türkiye'de yatırım yapmalarında öncülük edecek, bu firmalarla bizimkiler arasında ortak yatırım projeleri geliştirecektir. ABD Büyükelçisi bu girişimden duyduğu dile getirmektedir: "Türkiye'de bulunmanın önemli amaçlarından biri doğrudan ABD yatırımlarını Türkiye'ye getirmek... ve bu ek yatırım imkanlarından Türk işadamları da yararlanacaktır..."

Anlaşmaya göre ABD'nin Uluslararası Kalkınma Ajansı (US-AID) (6) Türkiye'nin önde gelen özel sektör örgütleriyle de işbirliği yapacak.

Alıntı yaptığımız haberlerden de kesinlikle anlaşılacağı gibi Abramowitz ile birlikte AID yeni den Türkiye'nin gündemine sokulmuş bulunmaktadır. Aslında dünya halklarına yutturulduğu gibi AID'in kapatılması da söz konusu değildi.

Bugün serbest piyasa ekonomisi adı altında halkımıza yutturulmaya çalışılan modelin itici gücü Amerikan casusluk örgütünün finansmanı ile palazlanan işbirlikçi sermayedarların oluşturduğu özel sektörden oluşmaktadır. Abramowitz'in Ali Çoşkun ile imzaladığı anlaşma bu işbirliğini daha geniş bir alana (Orta ve küçük büyüklükteki işyerlerine) yaymak için yapılmaktadır. Bu yolla oluşturulan işbirlikçi özel sektör tabanına daha geniş bir alana yayarak ekonomik sömürünün alt yapısı güçlendirilmeye çalışılmaktadır.

Uzun bir süreç içerisinde palazlandırılan işbirlikçi sermayenin özellikle 80'li yıllardan sonraki iktidarlar üzerinde söz sahibi olduğu ve ABD yanlısı partilerin iktidara gelmesi ve kalması için destek sağladığı günümüzde daha da açıklığa kavuşmuş bulunmaktadır. Özellikle 12 Eylül darbesinin lideri Kenan Evren'in bir işadamların talimatına itibar ettiğini itiraf etmesi (7) üzerinde önemle durulmalıdır.

AID'nin çok yönlü ve etkili bir casusluk örgütü olduğundan söz etmiştik. Nitekim ev sahibi ülkelerde (8) bir yandan işbirlikçi özel sektör yetiştirirken, diğer yandan sarı sendikacılığı örgütlemekte ve finanse etmektedir. (9)

CIA Ajansı Philips Agee AID'nin CIA'e paravanlık görevi yapmak amacıyla kurulmuş bir Amerikan casusluk örgütü olduğunu ifade etmektedir. (10)

Bu örgütün az gelişmiş ülkelerde yüklendiği görevlerden bazıları şunlardır:

1) ÖZEL SEKTÖRLE İLİŞKİ VE EKONOMİYİ YÖNLENDİRME

AID, az gelişmiş ülkelerin ekonomilerini emperyalist metropollerin gereksinimleri doğrultusunda yönlendirme amacını güttüğü halde "Yoksulluğa karşı uluslararası işbirliğinin somut belirtileri olarak" gösterilmeye çalışılmaktadır. (11)

Oysa, gerçekte güdülen amaç, diğer AID görevlerinin başarılması için, ekonominin özel sektör kesimine egemen olmak, az gelişmiş ülkelerin iş adamlarıyla ilişki kurmak ve onları örgütlemektir. AID, bu manivelayı kullanarak, iktidarlar üzerinde egemen olmaktadır.

a) Sınai Kalkınma Bankası'nın yabancı kökenli sermayesi: Avrupa Kalkınma Bankası, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD), Amerikan Kalkınma Teşkilatı (AID) ve International Fenans Cooperation örgütlerinin katkılarından oluşmaktadır.

AID'nin de iştirakçisi olduğu bu banka özel sektör projelerini finanse etmektedir. Bilindiği gibi, 12 Mart Muhtırası'nın amaçlarından saptırılmasında ve 1961 Anayasası'nın geriye doğru değiştirilmesinde, önemli katkıları bulunan Bay Memduh Tağmaç bu bankada görevliydi.

b) AID, Karadeniz Bakır İşletmelerimize e atmıştır. Bu konuda yapılan senato araştırmasında "ABD'den sağlanan kredilerin ulusal çıkarlarımıza aykırı olduğu" (12) saptanmıştır.

c) "Dünya'nın en büyük tröstlerinden bir olan CORN Product Company'nin yüzde 60 hisseye sahip olduğu Türkiye'deki Bemis şirketinin işlerinin büyük ölçüde AID tarafından takip edildiği öğrenilmiştir." Bemis şirketinin memurları, mısı üreticisi köylere teker teker gitmekte, köylerde "Grup resi" olarak tanınan kişilerle ilişki kurmaktadır. (Bu "Grup Reisi" deyimini vurgulamak isterin çünkü ilerde üzerinde duracağız.)

Amerikan Yardım Örgütü AID'nin, Türkiye'deki yöneticilerinden Dr. Edward Pice Bemis şirketinin çalışmalarıyla doğrudan doğruya ilgilenmektedir...

Köylülere teknik yardım sağlamak şeklinde gelişen bu kampanyayı yine AID'den Mr. Parke yönetmektedir.

Eski CIA ajanı Philips Agee "CIA Günlüğü" adlı yapıtında "özellikle geri kalmış ülkelerde uluslararası işbirliği kurumu - (eski AID), CIA içi tam bir paravana görevi yapar" dedikten sonra "uluslararası tarım ve müttefik işçiler federasyonu nu, gerillaların köylere üslenmesini engelleme için kullandıklarını" ve "kırsal bölgede yaşaya köylülerin akıllarının çelinmesini önlemek en önde gelen amaçlarımızdandı" demektedir.

Türkiye'de 1972'den bu yana Türk-İş, AI yerine, Asya-Amerika Hür Çalışma Enstitüsü'nde (AAFLI) yardım almakta ve işçi liderlerinin eğitimi de bu örgüt tarafından sağlanmaktadır.

AAFLI Türkiye Temsilcisi Emanu Boggs'un CIA ajanı olduğu saptandığından yerir

ğü" adlı yapının ilgili bölümünü aşağı çıkarıyorum. (Cilt 2, sf. 820)

"Amerikalılar Arası Polis Akademisi" Panama Kanal Bölgesinde Panama merkezi tarafından kurulan eğitim okulu, Washington'a taşınarak Uluslararası Polis Akademisi Okulu adını almıştır. Mali açıdan AID tarafından desteklendiği halde CIA denetimindedir.

Örneğin, Uluslararası Polis Akademisi kurs programları arasında, " Patlayıcı maddelerle suikast düzenleme ve patlayıcı maddelerin hazırlanması, boş vakitleri değerlendirmek için (!) sessizce adam öldürme (bıçaklama, boğma vb.) plastik ve elektrikli bomba hazırlama ve mayın döşeme çalışmaları" bulunmaktadır. (14)

Yasalarımızın polis örgütüne yüklediği görevlerin başta geleni, vatandaşın can, mal ve ırz emniyetini korumak olduğu halde, Amerika'da az gelişmiş ülkelerin polis yetkililerine suikast düzenleme, sessiz adam öldürme neden öğretilmektedir?

Dün ve bugün adı işkenceci olarak çeşitli olaylarla kamuoyuna yansıtılan polis yetkililerinin, Washington'da Uluslararası Polis Akademisi'nde eğitim görüp görmedikleri de saptanmalıdır.

AID az gelişmiş ülkelerin siyasi polisini, Amerikan emperyalizmine hizmet ettiği ölçüde dolarlarla beslemekte, araç ve gereçlerini sağlamakta, işkence yerleri ve hapisanelerin yapılmasını finanse etmekte ve işkence araçları sağlamaktadır. (15) (16) (17)

Örneğin:

Senatör Edward Kennedy'nin senatoda yaptığı bir konuşmada, Amerika'nın AID aracılığıyla ve Güney Vietnam siyasi polisine para verdiğini söylemiş ve bu beyan Kongre üyesi Michael Clare tarafından doğrulanmıştır. Clare'in beyanlarından 5 yıl içinde Güney Vietnam siyasi polisine 2 milyar 500 milyonluk bir ödeme yapıldığını ve Morrison firması'nca Güney Vietnam'da "Bahriye kırsalı" adı altında, siyasi suçluların hapsedilmesi için tecrit hücreleri yapıldığını ve "Amerikan dolarlarıyla beslenen işbirlikçi 120.000 Güney Vietnamlı siyasi polisin, ülke halkının üçte ikisini fişlediğini" öğreniyoruz.

5) SARI SENDİKACILIĞIN ÖRGÜTLENMESİ, İŞÇİ LİDERLERİNİN EĞİTİMİ VE FİNANSMANI

AID, az gelişmiş ülkelerdeki sendikal hareketleri kontrol etmekte, örgütlemekte, sendika liderlerini eğitmekte ve bu amaçla gerekli finansmanı sağlamaktadır. (18)

Türk İş bültenlerinde, AID'den yardım alındı-

ğı açıklanmaktadır.

Bugün, TÜRK-İŞ'le Amerika arasındaki ilişki AID yerine Asya Amerika Hür Çalışma Enstitüsü'nce (AAFLI) sürdürülmektedir.

6) BURS SAĞLAMA

AID ajanları az gelişmiş ülkelerde, kendi ölçülerine göre seçtikleri öğrenci ve öğretim üyelerine ve bürokratlara burs sağlamakta, Amerika'da eğitmektedir.

7) SAĞCI ÖRGÜTLERİN KURULMASI, FİNANSMANI ANARŞİ VE CİNAYETLERİN ORGANİZASYONU

AID az gelişmiş ülkelerde "Anti-komünizm"i ilke olarak benimsemiş, sağcı kuruluşları örgütlemekte, finanse etmekte ve yönetmektedir. Bu örgütlerle "İtimat edilir polislerden" oluşan ekiplerle, gerektiğinde, terörizmi ve siyasal cinayetleri organize ederek, darbe ve temizlik ortamı hazırlamaktadır.

ÖZETLE

- AID, özel sektör projelerini finanse etmekte ve az gelişmiş ülke iş adamlarıyla ilişki kurmakta, bu kişilerin önde gelenlerinden uluslararası örgütler içinde, kendi amaçları doğrultusunda yararlanmaktadır. (19) (20)

- AID, az gelişmiş ülkelerde "siyasi, iktisadi, sosyolojik, askeri ve yıkıcı faaliyetler" hakkında istihbarat yapmaktadır.

- AID, az gelişmiş ülkelerde Amerikan yanlısı düzenlerin yaşatılması için, müdahale de dahil olmak üzere her türlü tertibe başvurmaktadır.

- AID, Washington'da Uluslararası Polis Akademisi'nde özel eğitimden geçirdiği polis şeflerine işkence, sabotaj, adam öldürme yöntemler öğretmekte ve gerektiğinde bu işbirlikçileri kendine karşı kullanmaktadır.

- AID, az gelişmiş ülkelerdeki sendikal hareketi kontrol ve finanse etmekte ve işçi liderlerini de Amerika'da özel eğitim (!) görmesini sağlamaktadır.

- AID, az gelişmiş ülke öğrenci, öğretim üyesi ve bürokratlara burslar sağlamakta ve onları Amerika'da özel eğitimden (!) geçirmektedir.

- AID, çeşitli yöntemlerle yetiştirdiği yerli işbirlikçiler aracılığıyla Amerikan emperyalizmini çıkarları doğrultusunda sağcı örgütlemek, darbe ve temizlik hareketleri düzenlemek için, terörizm ve siyasal cinayetleri organize etmektedir.

İşçi sınıfının örgütleriyle AAFLI ilişkileri geçmişte olduğu gibi bugünde devam ettiğinden mücadelede ulusallıktan söz edilemez.

Türk-İş, CIA, AID, AAFİ ilişkilerinin tüm boyutlarıyla saptanılmasının ulusal çıkarlarımız açısından sayısız yararları vardır. Türk işçi hareketinin doğal doğrultusunda gelişmesi, ancak bu konudaki gerçeklerin aydınlanmasına bağlıdır.

Belgesel açıklamalarımızda görüldüğü gibi Türk ulusu her yönü ile uzun ve sistemli bir uğraş sonucunda ABD güdümüne sokulmuştur. Bu amaçla Atatürk ilkeleri paspas gibi çiğnenmiş ve çiğnenilmeye devam etmektedir. 12 Eylül'ün bakan yaptığı bir general Silahlı Kuvvetler'de iken Atatürk konusunda konferans vermekle görevlendirdiği bir subaydan halkçılık ilkesinden söz etmesini istiyordu. Dün Atatürk devrimciliğinin savunmasını yapan politikacılar günümüzde devletçilik ve devrimcilik ilkelerinden söz edilemeyeceğini itiraf edebilmektedirler. Bu koşullar altında tam bağımsızlığı kimse ağzına almaya bile cesaret edememektedir.

Oysa ki, ekonomimizin evrelerini incelediğimizde altın yılların devletçilik döneminde yaşandığı görülmektedir. Buna karşın 1980 yılından sonra ABD ve Batı'ya teslimiyet arttığı ölçüde Türk halkının yoksullaşması giderek hızlanmaktadır. Halkın hedefi bu çemberi kırmak olmalıdır.

DİPNOTLAR

- 1) Talat Turhan, İşçi Sınıfı ve Sınıf Gerçeği, 7 Gün Dergisi, 16 Şubat, 9 Mart 1977
- 2) Talat Turhan, İktidarların Çeteleşmesi ve Bürokrasi, 7 Gün Dergisi, 3 Ağustos-14 Aralık 1977
- 3) Talat Turhan, Bomba Davası, 1. Kitap, 1986
- 4) "Evren, ABD Elçisini kabul etti" Cumhuriyet, 2

Ağustos 1989.

5) "Abramowitz hızlı başladı" Cumhuriyet, 11 Ağustos 1989

6) y.n.- US-AID'nin askeri darbelerdeki rolü için (Doruk Operasyonu, 1989, Sorun Yayınları) adlı yapıta, özellikle 152 ve 153. sayfalara bakınız.

7) Kenan Evren'in Anıları, Milliyet, 23 Aralık 1990

8) y.n.- ABD kontrolü altına aldığı ülkeleri böyle tanımlamaktadır (Host Country)

9) 20/21 Şubat 1976 günü TV'de yapılan açığoturma Türk-İş Genel Başkanı Halil Tunç 1952-1961 döneminde işçi eğitimi için Çalışma Bakanlığı ve AID arasındaki işbirliğini açıklamaktadır.

10) Philips Agee, CIA Günlüğü, E Yayınları, 1975

11) "Azgelişmiş Ülkelerde Kalkınma Sorunu" Yeni Ortam, 15 Ekim 1974

12) Politika, 15 Nisan 1977

13) Amerikan Harper's dergisi, Ocak 1975

14) Franco Salinas, Sıkıyönetim sf. 82-88

15) Günaydın, 23 Aralık 1975

16) Kemal Yücel, Kontrgerilla, Yar Yayınları 1973

17) Talat Turhan'ın Savunması, 1. Klasör sf. 13

18) Yeni Ortam, 6 Kasım 1975

19) "AİD, Türkiye'nin sorunlarına katkıda bulunmak için siyasal istikrar bekliyor" Cumhuriyet, 4 Nisan 1977

20) "AİD heyeti işadamları ve bakanlık yetkilileri ile görüştü." Cumhuriyet 8 Nisan 1977

BİREY HAKLARI VE SINIF SİYASETİ KİMİN ÖZGÜRLÜĞÜ

Living Marxism, Aralık-1988' sayısından
Süreyya Çakır tarafından çevrildi.
Mike Freeman, Karl Marx'a, aldığı eleştirileri
yanıtlama fırsatı veriyor

Özgürlük feryatları ve aşırı bireycilik ile sağ düşünce arasında geleneksel olarak bir ilişki kurulmuştur. Reagan-Thatcher döneminde Batı dünyasının liderleri için en önemli konular; sendikalar, kişi özgürlüğünün devletin müdahalesi karşısında korunması ve "serbest pazar", "serbest girişim" sloganları olmuştur. Yeni olan şey de, Thatcher rejiminin yoğun etkisi ve açık üstünlüğü karşısında, İngiliz işçi hareketinin "yeniden düşünme" süreci içine girmesi ve bu süreç içinde temel sorunlar olarak aynı konuları almasıdır.

İşçi lideri Dryan Gould tarafından 1985'de yayınlanan kitabın adı **Sosyalizm ve Özgürlük**'tür. Bunu liderin yardımcısı Roy Hattersley tarafından 1988'de yayımlanan "**Özgürlüğü Seç**" isimli kitap takip eder.. Bu yeni teorisyenler tarafından benimsenen, ana hatları Marxizm Today'in Ekim sayısında da açıkça görülen yeni strateji, bireyciliğin teşviki doğrultusundadır. (Bak: "**Post-Fordism**": Old Ideas For New Times, Marxism Today, Kasım 1988)

Sağ bakış açısının hakim olduğu halkla temas kurmak için, solun büyük bir kısmı artık, geleneksel olan kollektif yapılanma ve kollektif eylem biçiminin terkedilmesi gerektiğini söylüyorlar. Kollektif eylem ve yapılanma yerine kapitalist sınıf tarafından savunulan bireyciliği geçirmek istiyorlar. Son iki yıldır bu yeni teorisyenlerin yazılarında aynı düşüncelerin savunulduğunu görmekteyiz.

Sosyalist düşünce geleneksel olarak pazar düşüncesine karşıdır. Bugün ise kapitalist rekabetin birey özgürlüğünü artırma yolunda önemli bir rol oynadığını savunan yeni bir anlayış oluşmuştur ve bu anlayış kapitalist pazarı reddeden anlayışın yerine geçirilmek istenmektedir. Geçmişte sol, işçi sınıfı hareketini toplumsal değişimin motoru ve gerçek insan özgürlüğünü kuracak güç olarak görüyordu. Günümüzün yeni düşünürleri ise sınıf mücadelesini reddederken, çeşitli yeni sosyal hareketlerin ortak mücadele etmesi gerektiğini savunuyorlar. Bugün solun büyük bir kısmı "liberal demokrasinin birey özgürlüğünü sosyalizmden daha çok garanti altına aldığı" şeklindeki kapitalist düşüncenin temel savını kabul ediyor.

Sosyal demokrasi, kapitalist ideolojinin temel öncüllerini kabul etmiş ve halen benimsemeye devam etmektedir. Fakat bugün kendilerini Marxist olarak nitelendiren bir çok kişi, geleneksel Marxizm'e yabancısıdır. Marx, birey olma sorunuyla ilgilendi. O, 1843'de şunları yazdı: "Bütün insan tarihinin temel öncülü, yaşayan bireylerin varlığıdır." (Alman İdeolojisi Sy.42) Bundan da öte

Marx, bireyin özgür gelişiminin ne anlama geldiğini açıkladı. "Toplumsal gelişimin temel amacı bireyi sanatsal ve bilimsel açıdan özgür kılmaktır. Bu da, ancak üretici güçlerin gelişmesiyle olur." (Grundrisse, Sy. 706) Marxist bireycilik anlayışı ile toplumun varolan düzenini savunan yeni düşünürlerin bireycilik anlayışı arasında kesin ayrımlar vardır.

"Baylar! Soyut özgürlüklerin sizi aldatmasına izin vermeyin. Kimin özgürlüğü? Bu, bir bireyin diğer bir bireyle kurduğu ilişkide özgür olması değil, fakat sermayenin işçiyi ezme özgürlüğüdür." (Marx'ın Özgür Sendika Üzerine Söylevi, Marx ve Engels ortak çalışması, cilt 6, Sy. 463)

Özgürlük ve bireycilik ile sağ düşünce arasında geleneksel olarak bir koşutluk kurulur, çünkü bu değerler kapitalist üretime bağlı bir toplumun temel değerleridir. Bu değerler kapitalist sınıfın genel görünümünü, onun sınırsız bir kâr peşinde koşma arzusunu yansıtır. Özgürlük, eşitlik ve kardeşlik istemleri 1789 Fransız Devrimi programının merkezindeydi. Aynı istemler yeni oraya çıkan burjuvazi tarafından da geliştirildi. Kapitalist düzenin hakimiyetiyle, modern toplumda bireycilik değerleri yerleşti.

Yeni oluşan kapitalist sınıf için özgürlük ne anlama geliyordu? En başta özgürlük, çürümüş feodalizmin bütün görev ve yükümlülüklerinden, soyululuk ve parazit monarşiden, hiyerarşiden, toprak sahibi aristokrasinin ayrıcalıklı konumundan, feodal düzenin sınırlamalarından kurtuluşu ifade ediyordu. Burjuvazi, toprak alıp satma özgürlüğü kazanmak için, sahip olduğu şeyler üzerinde feodallerle eşit hak sahibi olmak için savaşmak zorundaydı. Ticaretin gelişmesi için gerekli koşulların malların serbestçe değişimini sağlamak için, merkantilizm'in sınırlayıcı gümrük tarifelerine karşı savaşmak zorundaydı. Bundan da öte, burjuvazi, kapitalist büyüme sürecinde, daha çok insan emeğini hakimiyet altına alabilmek için, insan emekünün ürünü olan metallerin değişimini sağlayarak serbest bir pazar yaratmak zorundaydı. Bunun dolayı özgürlük ve eşitlik istemleri yükselen burjuva sınıfı için temel derecede önemli değerlerdi. Burjuva hakimiyeti yerleştiği zaman ise bu değerler olağan hale geldi, yaygınlaştı.

AÇLIKTAN ÖLME ÖZGÜRLÜĞÜ

İşçi sınıfı için özgürlüğün anlamı nedir? Marx, modern toplumda işçi sınıfının iki yönden özgür olduğunu söyledi. (Kapital, Cilt 1. Sy. 166) Bir yandan belli bir ücret karşılığında pazarda işçiyi satma özgürlüğüne sahiptir. Diğer yandan, daha iyi bir yaşam tarzı kurmasını sağlayarak her türlü şeye sahip olma özgürlüğüne sahiptir. Fakat daha iyi bir yaşam kurmasını sağ-

layacak, üretim için gerekli üretim araçlarından - toprak, hammadde, işyeri- yoksundur. İngiltere'de kapitalist gelişimin ilk dönemlerinde toprak sahibi köylülerin toprakları zorla ellerinden alınarak, toplumun ortak kullanımında olan toprak parçası zorla ele geçirilerek, ya da işçilerin üretim araçlarına sahip olma yolları tıkanarak özgür bir emek pazarı yaratılmıştır. İşçi işgücünü satmakta özgürdür; kapitalist için çalışmayı reddettiği zaman ise açlıktan ölme özgürlüğüne sahiptir.

İşçi, emek gücünü işverene, işgücünün tam karşılığı olarak görülen belirli bir ücret karşılığında satar. Fakat kapitalist bunun çok iyi farkındadır: İşçiler, kapitalistin hammaddeye, işyerine ve işçilere ücret şeklinde yapmış olduğu ödemelerin değerinden daha büyük bir değer üretirler. Demek ki, işçiler, kapitalist üretim aşamasında, karşılığı ödenmeyen artık bir değer yaratırlar. Kapitalist ve işçi arasındaki sanki eşitmiş yanılsamasını uyandıran serbest değişim; (İşçinin ücret karşılığında emek gücünü satması, eşit değerler değişimi olarak algılanır-Çev.) işçinin üretim sürecinde sömürülmesini, onun yarattığı artık değer gizlenmesini sağlar. Bu değişimin sürekli tekrarlanması, kapitalist toplumun temel sınıfları olan sermaye ile emek arasındaki eşitsizlik ve bağımlılık ilişkisini yeniden üretir.

KAPİTALİZME GİRİŞ

Marx sürekli olarak modern kapitalist toplumda bireycilik ve özgürlüğün farklı bir anlam taşıdığını vurgular. "Bu özgürlük ve eşitlik ne antikitede, ne de ortaçağda varolmayan bir takım üretim ilişkilerini yansıtır." (Grundrisse, Sy.245) Marx, özgürlük ve eşitliğin üretim araçlarının özel mülkiyeti açısından geçerli olduğunu; modern toplumda emek piyasasının eşitsizlik ve sömürünün kaynağı olan değer yasasına göre işlediğini gösterdi. Sermayenin sınırsız bir şekilde büyümesinin kapitalist sömürünün artması anlamına geldiğini açıkladı.

Marx bir burjuva nosyonu olarak eşitliğin kapitalist üretim ilişkilerine bağlı olarak yasadan ve demokratik haklardan önce nasıl ortaya çıktığını gösterdi: "Eşitlik ve özgürlük yalnızca mübadelelenin değişim değerine göre gerçekleşmesiyle ilgili değil, fakat ayrıca mübadele değerinin mübadelesi, bütün eşitlik ve özgürlüğün temelini oluşturdu. saf fikirler olarak bunlar yalnızca değer mübadelesi temelinde idealize edilen kavramlardır. Hukuki, siyasi ve toplumsal ilişkilerle de genişletilen bu kavramlar yalnızca bu temelde daha büyük bir güç kazanırlar." (Grundrisse, Sy. 245)

Kapitalist toplumun hukuki ve siyasi bütün kurumlarına yayılan bu fikirler gökten zembille inmedi ya da zeki fiziofların beyinlerinin ürünü de-

ğil. Bu kavramlar toplumun belirli bir gelişme düzeyinde maddi ihtiyaçların üretimi sırasında insanlar arasında kurulan belirli ilişkiler sonucu ortaya çıkmıştır.

Modern devlet, meta değişimi ve özel mülkiyete dayalı bir toplumsal formasyonda, sınıf çatışmasını bastırmak için "sivil toplum dışında ve ondan ayrı bir varlık kazanarak ortaya çıkmıştır". (Alman İdeolojisi, Sy. 80) Kapitalizm öncesi toplumda üretim, yönetici sınıfın kontrolü altındaydı. Kapitalizmde ise, üretim ve yönetim birbirinden ayrılmıştır. Kapitalist toplumda kapitalist ile işçi arasındaki ilişki özgür ve eşit olarak görülür ve kapitalistin üretken artık değeri kendine maletmek için zora, silahlı bir güce gereksinimi yoktur. Sermayenin zoru kendi bünyesinde içermesi, onun siyasetten ayrı bir varlık kazandığı görünümünü veren özgür ekonomik ilişkiler sayesinde olur. Sonuç; kapitalist toplumda siyaset ve ekonominin karakteristik ayrımıdır. kapitalist sömürü, toplumun sivil cephesinde bütün vahşiliğiyle sürerken, özgürlük ve eşitlik, adalet ve demokrasi ilişkileri, ancak devletin ideal dünyasında varolur. sınıf çatışması, parlamentodaki siyasi partiler arasındaki mücadeleye indirgenerek pasifleştirilir.

Kapitalist toplumun çelişkisi, görünüşte eşit ve özgür olan, fakat içerik olarak zora ve sömürüye dayanan ilişkilerindedir. Bundan dolayı; özgürlükten yoksun bırakıldıklarından kuşku duymayan köle ya da serfin tersine, "emek kapasitesi, bütünsel olarak işçinin kendi mülküdür; temel özne olan işçinin kendi yüklemi olan bir öğedir ve işçi tarafından harcadığı halde ve özellikle harcadığı için, işçinin egemenliğinde kalır." (Grundrisse, s. 465) Ama bu özgürlük yanıltıcıdır: "Burjuva egemenliği altında bireyler sanki tarihin daha önceki dönemlerine göre daha özgürleşmiş gibi görünür; çünkü onlar yaşam koşullarının tesadüfi olarak belirlendiği yanılsamasını taşırlar; hiç kuşkusuz, gerçekte, bireyler daha az özgürdürler, çünkü şeyler onları eskisinden daha çok egemenlikleri altına almıştır." (Alman İdeolojisi, s. 84)

Kapitalizm altında işçiler, toprak sahibi lordların, kilisenin, monarşinin keyfi yönetiminin kurbanları değildir. Şimdi onların dünyası lord ya da efendinin zoruyla değil, meta biçimine bürünmüş sermayenin zoru tarafından, pazar kurumu ve meta değişimi tarafından yönetilir. Özgürlük ve bağımsızlığın, kapitalist üretim ilişkilerinde ortaya çıkan bu yeni görünümü statüko taraftarlarını ve onun radikal eleştirmenlerini cezbeder.

Günümüzün radikal yeni düşünürleri modern toplumun yüzeysel dış görünümünün ötesine geçmek istemezler. Hattersley'e göre, kapitalist pazar, özgürlük için bir tehlike oluşturmaktan uzak olup, hatta, daha fazla özgürlük kazanmak için ge-

rekliktir de: "Ekonominin büyük bölümünü pazar kuralları denetiminde bırakmak, özgürlük için olduğu kadar verimlilik için de gereklidir." (Özgürlüğü Seç, Sy. 110) Gould pazarın "işçiye bir tüketici sıfatıyla ekonomik gücünün elverdiği ölçüde seçme yapma özgürlüğü" ve pazarı kontrol etme olanağı sağladığını" iddia eder. (Sosyalizm ve Özgürlük, Sy. 53)

Charlie Tedbeater Marxism Today'deki bir yazısında şöyle demektedir: "Pazar birbirinden bağımsız birçok ekonomik kararın koordinasyonu- nu sağlayan en iyi yol olmakla kalmaz, aynı zamanda insan özgürlüğünün temel ögesi olan seçme özgürlüğünün, tüketiciye verilmesini sağlar." (Marksism-Today, Ekim 1988)

Pazarın ekonomik aktiviteyi en verimli şekilde düzenlediği iddiasını bir yana bırakarak, onun özgürlüğü arttırıp; arttırmadığını araştıralım.

Hattersley, Gould ve onu izleyen düşünürler, kapitalist üretim ilişkileri bütününden, tüketim ve dağıtımını ayırırlar. Onlar pazarın yararları konusunda vardıkları yargıları yalnızca bu sınırlı alandan çıkarırlar. Bu sınırlı bakış açısını kabul etsek bile; Batı'da tarımsal üretim olağanüstü derecede artarken, üçüncü dünya ülkelerinde büyüyen açlık tehlikesi karşısında, kapitalist pazarın adalet ve verimlilik sağladığı şeklindeki düşüncenin doğru olup olmadığı konusunda kuşku duymamak olanaksız. Pazarda istediğini alma özgürlüğü, seçme, tüketme özgürlüğü yalnızca yeterli paras olanlar için vardır. Pazar, son yıllarda daha yüksek bir yaşam standardına sahip olan işçilere bile ücret-sermaye ilişkisi çerçevesinde her günkü moton işini yapmaktan başka bir seçenek tanımaz. Bu da bize kapitalist pazarın radikal savunucularının en önemli eksikliği gösterir.

UNUTULAN ŞEY

Rekabet ve tüketim dünyasının parlak ışık dükkanları karşısında gözleri kamaşan yeni düşümler, işyerlerindeki, ofislerdeki, fabrikalarda acımasız sömürü gerçeğini görmezden geliyorlar. Son on yıldır Thatcher ve onun okulları tarafından desteklenen serbest pazar ekonomisi milyonlar insanı işsizlik ve sefalet dolu bir yaşama mahkum etti, İngiliz ekonomisinin hemen hemen her sektöründe, milyonlarca insanı daha güçlü ve tehlike koşullarında daha çok çalışmaya zorladı. Gerçekte bu özgürlük acaba kimin özgürlüğü?

Marx "serbest rekabetin, insan özgürlüğünün nihai gelişme aşaması" olduğunu savunan yavan görüşü reddeder. Ona göre sözkonusu olan sadece sınırlı temelde -sermayenin egemenliği temelinde- bir gelişimdir:-

"Bu tür bireysel özgürlük, o halde aynı zamanda bireysel özgürlüğün bütünüyle ortada

kalkması ve bireyselliğin nesnel güçler şeklini alması hatta nesnelerin egemen güçler haline gelmesi, bireylerin birbirleriyle girdikleri ilişkilerden bağımsız nitelik kazanması şeklini alan toplumsal koşullara tabi kılınması demektir." (**Grundrisse**, Sy. 652)

Marx kapitalist toplumun ayırıcı karakteri üzerinde durur: İnsanlar arasındaki ilişkiler, bireylerin kendi kendilerini kontrol etmeleri gerekirken, onları kontrol altına alan nesneler arasındaki ilişkiler gibi görünür. Sol, pazar ekonomisini onaylar, birey özgürlüğünün artmasına değil, fakat pazarın büyük çoğunluk üzerindeki baskısının artmasına yardımcı olur.

ÇELİŞKİ DEĞİL

Yeni düşünürler toplumda eşitsizlik ve baskının bir dereceye kadar devam ettiğini kabul etmekle birlikte, bunu sistemin kötüye kullanılması olarak değerlendirirler ve devletin müdahalesiyle önlenilebileceğini ileri sürerler. Örneğin: Hattersley şöyle der: "Toplum büyük ölçüde eşit ve bağımsız kalır, çünkü toplumda imtiyazlı kişiler, bu ayrıcalıklı konumlarının sürmesi için ellerinden geleni yaparlar." (**Özgürlüğü Seç**, Sy. 105) O, "Sosyalizmin birey hak ve özgürlüğünü arttırmak için kolektif güce gereksinimi olduğunu" söyler. (**Özgürlüğü Seç**, Sy. 128, Bak Gould, **Sosyalizm ve Özgürlük**, Sy. 52) Lead Beater de solun "daha çok yetki ve hak sahibi olma temelinde daha geniş bir yurttaşlık kavramı oluşturması gerektiğini" ileri sürer. (Marxism-Today, Ekim 1988)

Kapitalist toplumda sınıf hakimiyeti yasa tarafından da onaylanan eşitsizliğin bir sonucu değil, fakat varolan biçimsel eşitlik aracılığıyla kurulan gerçek ekonomik ilişkilerin sonucudur. İşçilere yasayla daha fazla hak verilmesinin kapitalist sistemi ortadan kaldıracığını; sistemi, onun ideallerine uygun hale getireceğini savunan düşünce, modern toplumda varolan sınıf ilişkilerini mistifize etme çabasının bir sonucudur. Marx 'sosyalist toplumu burjuva toplum ideallerinin bir gerçekleştirilmesi' olarak gören ve 'evrensel özgürlük ve eşitliği' hangi sistemin kuracağını soran sosyalistlerin ahmak olduğunu söyler:

"Bunlara verilecek cevap şudur: Mübadele değeri ya da daha doğrusu para sistemi, aslında gerçekten eşitlik ve özgürlük düzenidir; sistemin daha üst gelişim düzeylerinde onlara bozulma gibi gelenler ise sistemin bizzat kendisinden kaynaklanan içsel bozukluklardır; eşitlik ve özgürlüğün, eşitsizlik ve özgürlüklük olan gerçek yüzlerini göstermektedir." (**Grundrisse**, Sy. 248-249)

Eşitlik ve özgürlük idealleriyle hiç mi hiç işlemeksizin işçi sınıfının sömürülmesi, kapitalist toplum yapısı içinde bu değerlerin nasıl uygulan-

dığını gösterir.

Her düşüncesi günümüz düşünürleri tarafından yeniden değerlendirilmeye tabi tutulan Rosa Luxemburg 1899'da Eduard Bernstein'a karşı girdiği polemikte bu konudaki Marksist bakış açısını şöyle dile getirdi:

"Burjuva sınıf hakimiyeti şeklindeki temel ilişki, kapitalist toplum içinde yasal reformlar yapılarak dönüştürülemez, çünkü bu ilişkiler ne burjuva yasaları içinde yer aldı, ne de bu ilişkiler burjuva yasaları biçimini aldı." (**Reform ve Devrim**, Sy. 20)

Gerekli olan kapitalist sistemin bozuk yanlarını düzeltmek değil, kapitalizmin kendisini ortadan kaldırmaktır.

Marx, yazılarında yasalar tarafından desteklenen varolan meta ilişkilerini, hukuki bir takım düzenlemeler yoluyla değiştirmeye çalışmanın 'hukuki yanılsama' olduğunu ve bunun toplumun genel iradesini yansıtmadığını söyler. (Alman İdeolojisi S.81) Kapitalist toplumun ortaya çıkmasında, yeniden üretiminde, stabilizasyonunda yasanın önemini kabul ederken Marx, her unsurun sivil ve devlete ait olmak üzere ikili bir biçimde var olduğunu vurguladı. (**Modern Devlet Üzerine Bir Çalışma Taslağı**, 1845, Mezsaros 1 yazıldı, **Felsefe, ideoloji ve Sosyal Bilim: Olumlama ve Olumsuzlama Esasları**, 1986, Sy. 202) Kapitalist demokrasinin -devletin- ve adaletin dış görünüşünün arkasında, toplumun sivil cephesinde insanların sömürülmesi yatar. İnsan özgürlüğünü sağlamak için, devleti ve burjuva toplumunu ortadan kaldırmak gerekir.

Marx'a göre özgürlük için yapılacak mücadele, yasal ve politik reform yoluyla devlet ve toplum yapısında değişiklikler yapmayı değil; sivil toplumda üretimin temel toplumsal ilişkilerini dönüştürmeyi amaçlamalıdır. Sınıf mücadelesinin amacı bundan dolayı yalnızca siyasi reform değil, toplumsal devrimdir. Şimdi sınıf mücadelesi ve işçi sınıfının rolü hakkında günümüz düşünürlerinin ne söylediğine bakalım.

İşçi Partisi yayın organının yeni baskısına göre sınıf mücadelesinin modası geçmiştir:

"Batı'da yaşam standartlarının yükselmesinden dolayı artık, sınıf mücadelesi doktrininin politik amaçlar için kullanılmasına gerek kalmamıştır. İşçiler, arabalar içinde dolaşırken ya da yurtdışında tatil yaparken; kaçınılmaz olarak sosyalizme dönüşecek olan acımasız bir tarihsel süreç içinde, sömürülen bir sınıfa ait olduklarına felsefi olarak inandırmak zordur. Bu, onlarla alay etmek demektir." (B. May, 'Sınıf Mücadelesinden Geriye Ne Kaldı?', Yeni Sosyalist, Ekim/Kasım 1988)

Biz, 10 yıllık süreç içinde USA ve Alman-

ya'da reel ücretlerin düşmesi, işsiz sayısının bu zamana kadar ulaştığı en yüksek rakam olan 29 milyona tırmanmasından sonra hâlâ işçi sınıfının refahından üstünkörü iddiaları bir kenara bırakacağız. Batı'da, sınıf mücadelesinin görece olarak düşük bir düzeyde olduğu olgusu, işçi sınıfının artık tarihte bir rolü olmadığı anlamına mı gelir?

HALEN VAROLAN SÖMÜRÜ

Marksistlere göre kapitalist toplumun temel gelişikisi, kapitalist üretim tarzının toplumsal ilişkileri ile üretici güçleri geliştirme çabası arasındadır. Toplumsal gelişmenin belli bir aşamasından sonra varolan toplumsal ilişkiler üretici güçlerin gelişmesini engeller. Gerileyen toplumsal ilişkiler, durgunluğa yol açar. Kapitalist üretim tarzının, antagonist toplumsal ilişkileri tarafından yaratılan sınıf mücadelesi, sosyal değişmeyi gerçekleştirecek aktif güçtür. Değer üretimi sırasında işçi sınıfının sömürülmesi, kapitalist sömürünün kaynağını, işçilerin ürettikleri artık değer oluşturmasından dolayı işçi sınıfı, kapitalist sınıfı ortadan kaldıracak tek güçtür. İşçi sınıfı kapitalist toplumsal ilişkileri yokederek, üretici güçlerin önündeki engeli kaldırabilir ve yeni, daha gelişmiş bir üretim tarzını kurabilir. İşçi sınıfı kapitalist toplumu ortadan kaldıracak ve yeni bir düzen kurabilecek gücü taşıyan tek sosyal güçtür.

İşçi Partisi teorisyenleri için, işçi sınıfının nasıl devrimci bir rol oynayacağını anlamak güç olabilir. Ama Marx'ın da vurguladığı gibi, nesnel eğilimleri ortaya çıkarmak, onlar hakkında yorum yapmaktan daha önemlidir.

"Sorun şu ya da bu proleterin ya da bütün proleter sınıfın amaç olarak neyi aldığı değildir. Sorun, proletaryanın ne olduğu ve bu varoluş biçimine bağlı olarak, tarihsel olarak ne yapmak zorunda olduğudur." (Seçme Yapıtlar, cilt 4, Sy. 37).

İşçilerin refah içinde oldukları ve onların kapitalist toplumun sonsuza kadar süreceğini kabul ettikleri kapitalist toplumdan memnun oldukları doğru değildir. Fakat işçi sınıfının bölünmüş olduğu, haftalık olarak organize edildiği ve politik doğrultudan yoksun bulunduğu doğrudur. Bununla birlikte kapitalizmin başlangıcından günümüze kadar olan işçi sınıfı tarihine gözetmek, işçilerin sürekli bir sınıf olarak birleşmeye zorlandıklarını; işveren ve devlete karşı koymak için kışkırtıldıkları ve bu mücadelenin sık sık sistemin meşruiyetini tehdit edecek boyutta patlamalar biçimine büründüğünü gösterir.

(Bak H. Draper, *Karl Marx'ın Devrim Teorisi : Sosyal Sınıflar Politikası*, Cilt 2, 1978, Sy. 33-49).

1984-1985 dönemindeki madenci grevin-

den birkaç ay sonra yeni düşünürlerin bu grevi; yüksek ücretler verilerek ve ev sahibi olmaları sağlanarak sınıf bilinci zayıflatılan işçi sınıfının mücadeleci karakterini ortaya koyan en iyi örnek olarak yorumladıklarını hatırlatmak gerekir. Sorun işçilerin mücadele edip etmeyecekleri değildir - bu bir tarihsel zorunluluktur. Sorun en süratli olarak nasıl zafere ulaşılacağıdır.

Yeni düşünürlerin bir kısmı işçi sınıfıyla sosyalizm arasındaki bağı sorgularlar. Diğer bir kısmı da işçi sınıfını sosyalizmden ayırmak isterler:

"Sosyalizm sınıf temelinde yükselen bir doktrin değildir. Onun sınıf savaşımına gereksinimi yoktur. Onun zaferi belirli bir sınıfın zaferi değildir; o, bireyler arasında eşitliği mümkün olabilecek en yüksek düzeye çıkartmanın ve her bireyin kendi yaşamını kontrol altına almasını sağlamanın zaferidir" (Gould, *Sosyalizm ve Özgürlük*, Sy. 106).

Sosyalizmin ya da daha doğrusu komünizmin belirli bir sınıfın zaferi olmadığı doğrudur. Fakat, bu açıktır, çünkü işçi sınıfı, sermayeye karşı mücadeleden ve onun başarısının yalnız belirli bir sınıfın değil fakat bütün insanlığın kurtuluşunu sağlayacağından sözeder (konuşmaktan daha çok şey yapar!). Modern toplumda yalnızca işçi sınıfı, tarihte ilk kez sınıf ayrımının ortadan kaldırılacağı bir toplum kurabilme potansiyeline sahip, evrensel bir sınıftır. Bundan da öte kapitalist hakimiyet yalnızca işçinin baskı altında tutulmasını değil; kadının, etnik, bölgesel, dinsel ve diğer azınlıkların da baskı altında tutulmasının yeniden üretimini sağlayan bir toplum biçimi meydana getirdiği için işçi sınıfı genel olarak insan özgürlüğünü sağlayacak bir güç olmaya muktedirdir.

KAN VE KİR

Yeni düşünürler işçi sınıfı yerine diğer sosyal güçleri geçirmek istiyorlar. Marxism Today'in teorisyenleri işçi sınıfının, toplumun kolektif çıkarlarının korunmasını sağlayacak olan modern sosyalizmi kurabilecek potansiyel güce sahip olmadığını ileri sürerler ve işçi sınıfındaki yapısal değişikliklere işaret ederler. (*Geleceğe Bakış*, Eylül 1988). Onlar işçi sınıfının baskıya karşı daha kapsamlı bir mücadele yürütmek şeklinde bir sorumluluğu olduğu gerçeğini gözden kaçırmaya çalışırlar. Onlar siyahların, kadının ve diğer kesimlerin işyerleri dışında da baskı altında tutulduğunu vurgularlar ve sosyalizmi ancak çeşitli sınıf ve çıkarların karmaşasından oluşan sosyal güçlerin kurabileceği sonucuna varırlar.

Toplumsal dönüşümü gerçekleştirecek güç olarak, işçi sınıfına olan inançlarını kaybeden bu düşünürler, dikkatlerini yeni sosyal hareketlere çe-

virirler- 'gönüllü organizasyonlar, kiliseler, müzik grupları, çeşitli tekil sorunlarla mücadele eden gruplar'. Bunlardan Açlara Yardım ve 88'de Wembley'de, Mandela için düzenlenen konserler gibi etkinlikler benimsenen modellerdir. Aslında bu 'hareketler' geniş bir örgütlenme yapısına sahiptirler. Geleneksel solun çeşitli fraksiyonları da bu hareketler içinde yer alırlar. Bu hareketlerin küçük bir bölümü sosyal liberasyona doğru yönelme olarak yorumlanan bir doğrultuda hareket ediyorlar. Mandela konseri örneğindeki gibi çok sayıda insanın katıldığı hareketlerin politik bir temeli yoktur. Solun son zamanlarda oldukça popüler ve moda olan bu hareketleri -çevrecilik, açlara yardım gibi- işçi sınıfını sosyalizme kazandırma çabaları olarak değerlendirip desteklemesi, onu komik duruma düşürür. Bu durum solun, modern işçi sınıfıyla birleşmek için yetersiz kaldığını görünce uğradığı hayal kırıklığını ve sosyalizm projesinden vazgeçtiğini gösterir.

Sosyalist toplumun daha çok özgürlük sağlayacağını ve bireyin gelişimine katkıda bulunacağını garanti edebilir miyiz? Yeni düşünürler bundan emin değiller. Hattersley 'daha eşit bir toplum yapısı amaçlanırken, bunu gerçekleştirmek için atılacak her adımın özgürlüğün engellenmesine yol açabileceği' kaygısını taşır. (Özgürlüğü Seç, Sy. 94) Gould "Ulaşılmaya çalışılan sonun soyluluğuna karşın bu amaca gerçekleştirmek için kullanılacak araçların kaçınılmaz olarak birey özgürlüğünü sınırlayabileceği" endişesini taşır. (Sosyalizm ve Özgürlük, Sy. 5) Savaş sonrası İngiliz Devleti ile İşçi Partisi yeni düşünürleri ve Sovyetler Birliği'nde Komünist Parti ve Stalinist bürokrasi arasındaki yakın birlik gözönüne alındığında özgürlüğün sınırlandırılabilirliği konusundaki endişeler anlaşılabilir. Fakat olaya İngiliz sermayesinin karşısında olan işçi sınıfı perspektifinden bakacak olursak, İngiliz sermayesini, Marx'ın da bize anımsattığı gibi 'İşçinin tepeden tırnağa her gözeneğinden damla damla akan kan ve kir' oluşturduğu için, özgürlük ve adalet konusundaki kuşkuları, ne olursa olsun, savunmak yersizdir. (Kapital, Cilt 1, Sy. 172)

Buna karşın, bireyin yaratıcılığına izin vermeyen kapitalist toplumun yıkılması, insanın birey olmasını engelleyen var olan işbölümünün ortadan kalkmasına yol açacaktır.

"İşbölümü meydana geldiğinden beri her insan, yapmak zorunda olduğu belirli bir işe sahiptir. O bir avcıdır, balıkçıdır, çobandır veya bir eleştirmendir ve eğer geçim araçlarını kaybetmek istemiyorsa öyle kalmak zorundadır; buna karşın kimsenin yalnızca bir tek iş yapmaya zorlanmayacağı, eğer isterse her branşta uzmanlaşabileceği komünist toplumda üretimi toplum düzenler ve dü-

şünen bir beyne sahip olan bir insan olarak ömür boyu avcı, balıkçı ya da eleştirmen olmadan, bugün bir şey yarın başka bir şey yapmasını, sabahleyin avcı, öğleden sonra balıkçı, akşamleyin sığır çobanı, akşam yemeğinden sonra eleştirmen olmasını mümkün kılar." (Alman İdeolojisi, Sy. 54).

Özel mülkiyetin ve var olan işbölümünün terkedilmesi, kapitalist toplumdaki atomize edilmiş bireylerin topluluğu olan 'aldatıcı toplum' yerine özgür bireylerin gerçek toplumunu geçirmek anlamına gelir.

"Daha önceki toplum biçiminde, kişisel özgürlük, yönetici sınıf ile ilişkileri iyi olan kişiler için ve bu sınıfın üyesi oldukları sürece vardı. Bireylerin içinde daha bağımsız bir varlık kazandığı 'yanıltıcı toplum', bir sınıfın diğer sınıf üzerindeki hakimiyetine dayandığından yalnızca yanıltıcı değil, birey için yeni bir engeldir de. Ancak gerçek toplumda, bireyler kurdukları organizasyonlar aracılığıyla özgürlüklerini kazanacaklardır." (Alman İdeolojisi, Sy. 83).

Yanıltıcı, çünkü ileri sürdüğü idealler idealer olarak kalır, toplumun sivil cephesinde uygulama alanı bulamaz. Kapitalizm yalnızca ayrıcalıklı bir kaç kişiye ve kültürlü bir kesime mensup olanlara yaratıcılık şansı verir. Toplumun büyük çoğunluğunun yaratıcılığının gelişmesi, yaptıkları monoton iş yüzünden engellenir. Sürekli kontrol altında tutulan işyerleri, insanın birey olmasını engeller. Paranız olsa bile, bir yaşam biçimi seçme özgürlüğünüz ana cadde üzerindeki mağazalar, sıkı bir şekilde denetlenen kitlesel medyalar tarafından sınırlandırılır. Kişilerin istedikleri bir şeyi yapma limitleri düzen tarafından belirlenir.

Mary Whitehouse'ın basına sansür için başlattığı kampanya, Davit Alton'un kürtaj hakkını sınırlayan girişimleri ve homoseksüel ve lezbiyen haklarına saldırı hareketleri, bugün İngiltere'de özgürlük limitlerinin ne kadar dar olduğunu gösterir.

Ancak sosyalizmde, devlet onayladığı sömürü ilişkileriyle birlikte ortadan kaldırıldığı zaman gerçek bireycilik ortaya çıkar. Devrim yapma süreci modern toplumda en yaratıcı etkinliktir, çünkü o, kapitalizmde birey olmaları engellenen kitlelerin bireyselliklerinin ön plana çıkmasını sağlar. Sosyalizmde insanlar, artık kaynakların yetersizliği, devletin baskısı ve ücret düzeninin baskısı gibi nedenlerden dolayı bir işte uzmanlaşmak zorunda bırakılmayacaklardır.

ZOR KULLANAN DEVLET

Serbest pazar ve serbest girişimin en ateşli savunucularının devlet baskısı ve militarizmi onaylamaları ilginçtir. Son on yılda batılı liderler

bir yandan birey olma ideolojisi yaymaya çalışırken, diğer yandan kapitalist düzeni yerleştirmek için daha çok polis ve silahlı güç kullanılması gerektiğini savunmuşlardır. Bu paradoks, kapitalist sınıfın özgürlüğü kuramsal olarak desteklemediğini; fakat hem kendi ülkesindeki, hem de diğer ülkelerdeki işçi sınıfını sömürmek için, kendi çıkarları için özgürlük istediğini gösterir.

Yeni düşüncüler devletin baskısının artmasını; işçi sınıfının ve devlet terörünün ilk kurbanları olan ezilen kesimlerin maruz kaldığı tehlikeyi görmezden gelirler. Devletin gerici bir nitelik taşıdığının farkında değillerdir. Charlie Leadbeater *Marxism Today*'de Reagan/Thatcher dönemine özgü yeni bir devlet kavramı geliştirmiştir.

"Devletin varlığı, içinde devlet tarafından düzenlenen birçok özel etkinliğin yer aldığı kitle alanlarında hissedilir. Kamuya ait bu alanda devlet, etkinliklerin bir kısmını doğrudan sağlar, (göllerdeki kayıklar) bir kısmını şirketler düzenler, (dondurma arabaları); ya da devletin yardımıyla bireyler istediklerini yaparlar (güneş banyosu)" ('Kişi Egemenliği', *Marxism Today*, Eylül 1988)

Burada, ne polisin eğlence yerlerinde estirdiği fırtınalardan, yeşil alanlara yerleştirilen nükleer füzelerden, ne de göçmen büroları çevresinde bulundurulmuş polis kuvvetinden söz edilmektedir. Bu düşüncülere göre devlet birlik ve düzen içindeki bir çevrede bireylere istediklerini yapmalarına yardımcı olan tehlikesiz bir kurumdur; gerçekte ise devlet, sınıflara bölünmüş, antagonist bir yapı taşıyan bir toplumda, insanların büyük çoğunluğunun özgürlüğünü ve bireyselliğini yoketmek pahasına kapitalist sınıf hakimiyetini perçinlemek için varolan bir kurumdur.

Marx, kapitalist toplum ile komünist toplum arasında bir geçiş aşamasının (çoğunlukla bu geçiş aşaması sosyalizm olarak nitelendirilir) ya da komünizmin başlangıcına tekabül eden bir devrenin gerekli olduğunu söyledi. O, kapitalizmden miras kalan kusurları ortadan kaldırıncaya kadar eşitlik yerine eşitsizliğin olduğu bir ara aşamanın varolacağına işaret etti ve üretim yetersizliğinin problem olarak kaldığı bir toplumda toplam ürünün ihtiyacı olan bireyler lehine tahsis edecek bir düzenlemenin olması gerektiğini söyledi.

Marx, hakkın toplumun ekonomik yapısından ve ona bağlı olan kültürel gelişmesinden daha önemli olamayacağını vurguladı (*Gotha Programının Eleştirisi*, Marx ve Engels'in Seçme

Yapıtları Sy. 320). Ancak komünizmin ileri aşamasında, üretici güçlerin, bireylerin gelişmesine paralel olarak artmasından sonra, servet toplumunda gürül gürül aktığı zaman burjuvazinin sınırlı hak kavramından bütünsel bir hak kavramına geçilir ve ancak o zaman toplum kendi bayrağına şunu yazar:

"Herkesden yeteneğine göre, herkese ihtiyacına göre." (Sy. 320-21) Bu aşamadan sonra artık, yasaların zorlayıcılığına gerek kalmayacak ve bireyin kendi gerçekliğiyle toplumun diğer bireyleri arasında herhangi bir çıkar çatışması olmayacaktır. Yeni düşüncüler kapitalist pazarın özgürlük anlayışından medet umdular ve işçi sınıfına sosyalist dönüşümü gerçekleştirecek güç olma yolunda inançlarını kaybettiler. Bundan dolayı, onlar arasında, var olan etinin etkisiyle, sistemi reformize edecek yeni bir güç arama çabalarının yaygınlaşması şaşırtıcı değildir (Bak, Hattersley, Sy. 125). Bundan dolayı Komünist Parti, kiliseyi 'Yeni Sosyal Hareketler'in arasına sokar. Yine bundan dolayıdır ki içinde en azından birkaç rahip ya da piskoposun olmadığı bir sol hareket eksik olarak değerlendirilir. Eğer kapitalizmi ortadan kaldırmak gibi temel bir amaç yoksa, geriye tek teselli kaynağı olarak yalnızca dua edenler kalır.

"Komünizm bizim için gerçekliğin, ona kendini uydurmak zorunda olduğu bir ideal değildir.

Biz komünizmi her şeyin bugünkü varolma biçimini ortadan kaldıran gerçek bir mekanizma olarak görürüz." (*Alman İdeolojisi* Sy. 56-7)

Sosyalizm, özgürlüğü, kişinin birey olmasını engeller mi? "Sosyalizm insanın, toplumun ürünlerini almasını engellemez: Onun yaptığı şey, insanın, toplumun ürünlerini ele geçirmek suretiyle, başka insanları boyunduruk altına almasını engellemektir ve şeylerin bugünkü haliyle varolma biçiminin ortadan kaldırılması, burjuvazi tarafından bireycilik ve özgürlüğün terk edilmesi olarak değerlendirilir. Evet, tam da öyle; fakat şüphesiz ki amaçlanan burjuva bağımsızlığı, özgürlüğü ve bireyciliğinin ortadan kaldırılmasıdır.

1988'in Marxistlerine Marx ve Engels'in 1848'de *Manifesto*'yu şu sözlerle bitirdiklerini hatırlatalım.

"Bırakalım; yönetici sınıf, komünist devrimden endişe duysun. Proleteryanın zincirlerinden başka kaybedecek hiçbir şeyi yok. Onların kazanacakları bir dünya var."

MEDYALAŞAN DÜNYA'DA EKONOMİK VE POLİTİK İLİŞKİLER

Arş. Gör. Kerem ALKİN
İ.Ü. İktisat Fakültesi
İktisat Bölümü

Enformasyon Teknolojisi 1980'li yıllara kadar sadece akademik çevrelerde konuşulan bir konuydu. 1980'lerden itibaren ise, televizyon ve buna bağlı olarak uydu sistemleri; telefon teleks ve telefaks haberleşme sistemleri; modemiyle, bilgi bankasıyla, çok çeşitli bağlantı ve enstrümanlarıyla bilgisayar sistemleri bir anda dünyanın her yerine hızla yayılmaya başladılar. 1990'lı yılların hemen başında, enformasyon teknolojisinin bu temel araçları artık günlük hayatımızın her saniyesinde bizimle beraber.

Yaşadığımız iletişim çağı teknolojik zaferin başarılarıyla adım adım yükselirken, dünyanın birbirinden ters istikametteki en ücra köşeleri dahi biraraya geldiler. Siyasi bloklaşmalar bile dünyanın haberleşme alanında bir bütün haline gelmesini engelleyemedi.

Elbette tüm dünya birbirini izlerken, dünya politikası ve ticaretinin bu gelişmelerden etkilenmemesi olanaksız.

1980'ler öncesinde ülkelerde meydana gelen toplumsal ve ekonomik değişimler uzunca bir zaman diliminden sonra ancak diğer ülkelere yansıyor. Oysa günümüzde en küçük bir gelişmenin dahi bütün dünyaya duyulması bir saatten az sürede gerçekleşiyor.

Buna en güzel örnek 4 Ağustos'ta başlayıp bugünkü karmaşık haline ulaşmış olan Körfez krizidir.

Peki 1980'lerde nasıl bir değişim oldu da, bu değişim dünyayı sarstı?

1980'lerde oluşan değişim, dünyada tüm olayların birer medya olayı haline gelmesidir. Toplumsal pazarlama (societal marketing) günlük hayatının her kesimine girmiştir. Bu gelişmeyi hızlandıran unsurlardan birisi ise televizyondur. Televizyon aracılığı ile sadece sportif karşılaşmalar değil, ülkelerdeki siyasi çekişmeler ve seçimler de medyalaşmıştır. Politik liderler birer film yıldızı haline gelmişlerdir. İktidar olmak isteyen partiler amaçlarını halka duyurabilmek için reklamcılık alanına girmişlerdir. Çok daha önemlisi, politik gelişmeler bir şov gösterisi niteliğine bürünmüştür.

Elbette bu gelişmeler ekonomik hayatı da etkilemiştir. Dünya ticareti özellikle politik gelişmelere daha duyarlı hale gelmiştir. Irak'ın Kuveyt'i işgalinden sonra dünya petrol fiyatlarında hızlı yükseliş dünya borsalarını, doların değerini ve altın piyasasını altüst etmiştir.

Dünya ticaretinin bu medyalaşmadan gördüğü en büyük etki, uluslararası (Joint-venture) şirketler olarak adlandırılan IBM, ITT gibi büyük şirketlerin üzerinde olmuştur. Bu tür şirketler kurul-

dukaları ülkelerde artan rekabet karşısında, ürünlerini dünyanın değişik bölgelerinde daha ucuz etmek ve sermaye ile üretebilmek için dünyaya yayılmış şirketlerdir. Ancak 1980 sonrası medyalaşan dünyada artık uluslararası şirketler gelişmekte olan ülkelerdeki üretim kollarında eskisi gibi rahat değildirler. İnsan hakları, işçi hakları, sendikalaşma ve bunabenzar hareketlenmeler artık tüm dünyada etkin bir hale geldi. Gelişmekte olan ülkelerde yaşayan insanlar artık azla yetinmek istemiyorlar. Televizyonda izledikleri zengin ülkelere kendi seviyelerindeki insanların yaşantısını istiyorlar. Elbette, bu durum, uluslararası şirketleri zorluyor. Onlar da yapılarını geliştirmekte olan ülkelerdeki bu hızlı toplumsal değişimlere ayak uyduracak şekilde değiştirmeye çalışıyorlar.

Medyalaşan Dünya'da, haberleşmenin toplumsal etkisinin en tipik örneği Doğu Avrupa'daki değişim. Polonya'da yanmaya başlayan "alev" bir anda bütün Doğu Bloku ülkelerini sardı ve 3 ay gibi kısa sürede Avrupa'nın 45 yıla varan suni siyasi haritası değişti.

Ama işler bu kadar basit değil. Son Papa'nın Polonyalı olması; Walesa ile Polonya'nın Gdansk bölgesinde başlayan hareketlenmeler, Papa'ya suikast, Polonya'da kilisenin güçlenmesi ve yönetim karşıtlarına destek vermesi acaba birer tesadüfi gelişme mi? Bunu önümüzdeki on yıldaki araştırmalar gösterecek. Ancak hiç kuşkusuz Batı'nın televizyonlarını izleyebilen bir Doğu Avrupa, hızla değişen dünya koşullarından da bu kadar geri bırakılamazdı.

Ancak şimdi geçmek arzusunda oldukları kapitalist sistemin serbest piyasa ekonomisi, biraz sert bir model. Eğitim, konut ve sağlık ihtiyaçlarının % 100 karşılanması garantisi yok. En tipik ifadeyle "her koyun kendi bacağından asılacak". Bizim gibi kapitalist sistemdeki devletçi ve liberal ekonomilere alışmamış bu ülkeler, geçiş esnasında hayli toplumsal sancılar yaşayabilirler. Bu ülkeler arasında belki sadece Macaristan geçmişten gelen batı havası taşıyan mirasıyla bu değişimi ucuz atlatacak.

Medyalaşan dünyamız, bu konudaki en canlı gelişimini Körfez krizinde vermektedir. ABD Başkanı Bush Irak televizyonu aracılığı ile Iraklılara seslenirken, Saddam Hüseyin'de ABD vatandaşlarına seslenmektedir. Kuveyt'in işgali ABD yönetimince kınanırken, Irak Vietnam'ı hatırlatmakta ve İsrail'in Arap topraklarını işgaline niçin ses çıkarılmadığını sormaktadır. Medyalaşan dünyada sınırlar kalktıkça, bu konuyu en iyi silah olarak kullanan ABD dahi eski avantajlarını yitirmeye başlamıştır. CNN vasıtası ile tüm Dünya'da ve ABD'de Saddam Hüseyin'in yaptığı anti-propaganda ve karşı cevaplar, Bush'un arkasındaki desteği % 82'den % 54'e indirmiştir.

Körfez krizinin Türkiye ekonomisinde yarattığı olumsuz etkide, dünya'da ve Türkiye'deki yazılı ve görüntüsel basın da payı oldu. Körfez krizinin başladığı ilk günlerde basının keşfettiği tiraj artışının üzerine eğilmesi ve uzun süredir azalma eğilimi gösteren tirajını yeniden arttırma şansını elde etmesi ile, körfez krizini abartılı vermesi Türkiye'de olumsuz yönde etkiledi. Daha ilk günlerden itibaren Türkiye'nin sıcak bir savaş ihtimali içinde değerlendirilmesi ve Cumhurbaşkanı Özal'ın açık lamalarının değişik yorumlarla sunulması, turizm sektöründe bir rezervasyon iptali patlaması yaratıldı. Üstelik 1991 için şu ana kadar rezervasyon yenilenmesi de istenen seviyeye ulaşmadı. Bunun yanında Türkiye önemli bir ihracat pazarı olan Irak'ı kaybetti. İlerki günlerde Saddam barış yolu ile körfez krizini atlattır ve iktidarda kalırsa, Türkiye uzun süre Irak piyasasını kaybetmiş olacak.

Artık, tüm dünya herşeyden haberdar iker eskisi gibi oyalama taktikleri de yardımcı olamamaktadır.

2000'li yıllar ne olacak? Hepimiz medyalaşan dünyada televizyon, telefon ve bilgisayar üçgeninin içinde mi kendimizi hapsedilmiş mi bulacağız?

Sosyal yaşantımız için böyle bir tehlike şimdilik gözükme de, sürekli daralma çizgisine giren dünya ticaretinde ülkeler ve şirketler, ayakta kalabilmek için ekonomik enformasyon üçgenini içinden kurtulamayacaklar sanırım.

ALTHUSSER: BİLİM/İDEOLOJİ AYRIMI PROBLEMİ VE MADDECİ DİYALEKTİK

Dr. Vildan LORDOĞLU

Althusser'in Marks'ın yeniden okunmasını önererek bu okumanın ayrıntılı ve titiz ve Marks'ın tüm yapıtlarının yeniden gözden geçirilmesiyle olabileceğini düşünmesi ve önermesi ile birlikte 60 sonlarında başlayan ve 70'ler boyunca Marksist tartışmalar üzerine yaptığı etki hem politik hem de akademik alanda oldukça önemli bir yer tutmuştur. Marks'ın yeniden 'okunması', Marks'ın kendi yapıtları içinde kronolojik sırayla dikkatli bir inceleme sonucu olarak tutarlılıkları ve tutarsızlıkları yine bu yapıtları ölçüt alarak mümkün olabilir. Bunun amacı, Althusser'in Marksizmin tarihi yanlışlarını teorik hatalarda görmesi ve aynı zamanda doğrudan bununla bağlantılı olarak teorik düzeyde, Marksist tartışmalar içinde varolan ve bu tartışmaların ortaya çıkmasına yol açan belirsizlikleri kaynaklara yeniden dönme ile ortadan kaldırılabilmesidir. Althusser, diğer yandan Marks'ı 'okurken' yeniden yorumlamakta; daha da ötesi yeniden yazmaktadır. Bu yeniden 'okuma' dolayısıyla 'yazma' akademik kaygılardan uzak olmaksızın, çoğu kez politik bir tavır almak şeklinde olmuştur. Toplumsal bilimlerin farklı alanlarında, hem doğrudan Althusser'in düşüncelerinden etkilenen teorisyenler, hem de bu etkinin dolaylı yansımaları görülmüştür. Örneğin siyaset bilimi alanında, aynı zamanda Althusser'in öğrencisi olan Nicos Poulantzas, kent sosyolojisi alanında Manuel Castells, kadın araştırmaları alanında Juliet Mitchell; ilk akla gelen isimler olarak saymak mümkündür.

Bu makalenin sınırlı çerçevesi içinde Althusser'in genel düşüncesinden hareketle maddeci diyalektik üzerine görüşleri ve buradan bilim/ideoloji ayrımı üzerine görüşleri ele alınacaktır.

"Kampfplatz"

Althusser, felsefeyi bir kavga alanı, Kant'ın 'Kampfplatz' dediği şekilde görmektedir. 'Lenin ve Felsefe'de felsefenin teoride sınıf kavgası olduğunu yazar. "Felsefe tarihi idealizm ve materyalizm arasındaki mücadelenin tarihidir" ve bu nedenle felsefenin tarihi yoktur. Çabası, buradan hareketle, Marksizm'in Hegelci düşünce alışkanlıklarından arındırılmasıdır. Bu noktada Marks ile Hegel arasındaki süreksizliği vurgulamak için Marks'ın felsefesini adeta yeniden 'oluşturmak' çabasıdır. Hegelci diyalektikten ayrı olarak Marksist diyalektiğin varolduğunu ve Marksist diyalektik sorununun ancak diyalektiği maddeciliğin önceliğine bağlamak ve diyalektiğin bu maddeciliğin diyalektiği olması için hangi şekli alması gerektiğini araştırmak koşuluyla ortaya konulabileceğini düşünmüş-

tür. Hegelci diyalektiği gizemden arıtmak için ünlü 'ters çevirme' yeterli değildir, Marks'ın bu konuda yazmayışının nedenini zamanının kısıtlılığında aramak gerekir. Buna karşılık Marksist diyalektik Kapital'de ve Lenin'in eserlerinde işler durumdadır. Althusser, bu şekilde Marks ile Hegel arasındaki süreksizliği vurgulamaktadır.

"Marksist diyalektiği Hegelci diyalektikten farklılaştıran özgül ayrılık teorik bir sorundur" (1). Bu ikili bir anlam taşımaktadır, bir yandan bir güçlkle karşı karşıya bulunulduğunu gösterirken, bir yandan da çözümün bilgimize katkıda bulunacağını göstermektedir. "Teorik sorunun çözümü Marksist pratik içinde, pratik şekliyle uzun süreden beri" vardır. Dolayısıyla teorik sorunun ortaya konulması ve çözümü, "pratik şekliyle varolan çözüm" teorik olarak dile getirmek olacaktır, ve bunun için "teorik çaba" gereklidir." (2). Buradan anlaşılacağı gibi kendisi bu teorik çalışmaya girişmek ve Marksist felsefeyi 'oluşturmak' amacını taşır, Marks tamamlamadığı için Althusser tamamlayacaktır. Bu 'çalışma' aynı zamanda ideolojik yanlışlamaları, eksiklikleri -idealizmden maddeciliğe sızıntıları- radikal bir eleştiri ile yıkmak için son derece gereklidir.

'Pratik'

'Pratik', genel anlamda belirli bir verili hammaddeyi, belirli bir ürüne çeviren dönüştürme süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu tür dönüştürme belirli bir insan emeği tarafından belirli üretim araçları kullanılarak gerçekleştirilir. Bu şekilde kavranmış herhangi bir pratikte, belirleyici öge, özgül bir yapı içinde, insanları, araçları ve araçları kullanmanın teknik yöntemini işe koştan dönüştürme emeğidir. 'Toplumsal pratik' kavramından Althusser, belirli bir toplumda varolan pratiklerin karmaşık birliğini anlamaktadır. Bu toplumsal pratiğin yapılaşmış birliğinde son kertede belirleyici olan pratik, belirli bir doğanın yani hammaddenin yararlı ürünlere dönüştürülmesi pratiğidir. Bunu, belirli üretim ilişkileri çerçevesinde belirli üretim araçlarını yöntemsel olarak örgütlenmiş şekilde kullanarak çalışan, yaşayan insanların faaliyeti oluşturur. Toplumsal pratik aynı zamanda politik pratik, ideolojik pratik ve teorik pratiği içermektedir. Politik pratik kendi hammaddeyi olan toplumsal ilişkileri, toplumsal ilişkilere (ürüne) dönüştürürken, ideolojik pratik insanların bilincini değiştirir.

Bununla beraber, Althusser, toplumsal pratiğin yapılaşmış karmaşık birliğinde ekonomik pratik, ideolojik pratik ve politik pratikten ayrı olarak 'teorik pratiğin' varlığını öne sürmesiyle teoriyi başka düzeylerden bağımsız olarak ele almıştır. "Teori, kendi nesnesi üzerinde çalışan ve kendi ürünü; bilgide sonuçlanan özgül bir pratiktir." (3)

Teorik pratiğin üzerinde çalıştığı hammadde temsiller, kavramlar ve olgulardır; bu hammadde teorik pratiğe ampirik, teknik ve ideolojik başk pratikler tarafından verilir.

Teorinin diğer düzeylerden bir pratik olarak ayrılmasının sonucu teorinin sınanma yerine yine teori olmasını da beraberinde getirir. Bununla beraber "Lenin ve Felsefe"de başlangıcı görülen "B Özeleştirinin Öğeleri"nde devam eden 'teorinin konusundaki vazgeçisi Amiens Savunması'nda da görülür.

"...teorinin bir pratik 'olduğunu' yazdım ve savundum ve birçoklarını şaşırtarak, teorik pratik kategorisini öne sürdüm. Oysa bu tezi, her tez için sınır çekmenin etkileri, yani karşıtlık içindeki konuyu çerçevesinde ele almak gerekirdi. İlk önce her türlü pragmatizme karşı, teorinin görece özerkli tezine, yani Marksist teoriyi gündelik siyasal kararların alınmasına yararmış gibi ele almak, ancak kendi özel zorunluluklarından vazgeçmeksizin, siyasal pratik ve öbür pratiklerin birliğinde gelişmesine izin vermek gibi bir sonuç gözetiliyordu. Aynı zamanda, katıksız teorinin idealizmine karşı maddecili teoriye pratiğin damgasını vurmak da ayrı bir sonuçtu." (4)

Teorinin sınanacağı yerin yine teori olarak göstermesindeki amacın teoriyi emprisizme ve pragmatizme karşı korumak olduğunu söyleme tedir.(5)

Marksizm tarihinin yanlışlarının teorik hal olarak indirgenmesi ise, Althusser'de politik düzey ile teorik düzeyin birbirlerini karşılıklı olarak etkilemeleri dikkate alınmadığı için ortaya çıkar.

Teorik pratiğin bağımsız olarak ele alınmasının bir diğer sonucu ise, bilimin varoluşunun herhangi bir sınıfın bilinçliliğine, bir tarihsel döner indirgenememesi olmaktadır. O halde Althusser'e göre bilimin varoluşu bağımsızdır. Bu durum politik yansıması ise ciddi sonuçlara varabilir, toplumun üstünde tüm uğraşları bilim olan bir bilim damları topluluğunun varlığını.

TEORİK PRATIĞIN TEORİSİ YA DA MADDECI DİYALEKTİK

Maddecili diyalektik "Marksist bir teorik pratiğin henüz gerçekten varolmadığı alanların dönüştürülmesi için zorunludur." Buradan anlaşılacağı Marksist teorik pratiğin varolmadığı alanlara maddecili diyalektiğin uygulanarak bilimsel doğrular varılabileceğidir.

Maddecili diyalektik, eğer Hegelci diyalektikten tümüyle farklıysa Marksist diyalektiğin özgülü nerededir? Onun farklılığı nerededir?

Öncelikle Althusser'in Teorik Pratiğin Sü

olarak adlandırdığı, aslında karşı olmasına rağmen bilgi teorisi yaptığı konuya bakmak, ardından da Maddeci Diyalektiği Hegelci ya da Idealist Diyalektikten ayıran noktalara göz atmak yararlı olacaktır.

Teorik Pratiğin Süreci

Teorik üretimin aşamalarını Genelleme I, Genelleme II, ve Genelleme III olarak ayırmaktadır. Genelleme I, bilgi üretiminin başlangıcında üzerinde çalışılan teorik hammadde; Genelleme III bilgi sürecinin sonundaki, somut bilimsel genellemeler yani teorik bilgidir; Genelleme II ise bu süreçteki teorik üretim araçlarıdır. Genelleme I'den Genelleme III'e geçiş ideolojik genellenmenin bilimsel genellemeye dönüşümünü içerir. Althusser'in buradaki yorumu doğrudan doğruya Marks'ın 1857 Giriş'inden alınmaktadır, ve Althusser bu Giriş'i yeniden yorumlamaktadır.

"Doğru bilimsel yöntem, soyuttan başlayıp düşüncede somutu üretmektir." (6) der Giriş'te. Bu ayrım iki somutun yani düşüncede somut yani bilgi ve gerçek somut (bilginin nesnesi) karıştırılması halinde ideolojik yanılgılara düşülmenin kaçınılmazlığına işaret etmektedir. Somut bilginin üretilmesi süreci teorik pratiğin içinde devam ederken, gerçek-somut düşünce dışında varlığını sürdürür. Althusser'in, bilgi sürecinin tümüyle düşünce içinde gerçekleştiğini vurgulaması ile empirisizmin sınıma yollarını reddeder. Aksi halde düşüncede somut ile gerçek somutun özdeşleştirilmesi olayı ile karşılaşılır. Aynı şekilde bu yola başvuran tüm önerileri de empirisizm olarak reddetmektedir, düşüncelerinden sonuç olarak çıkarılan budur. Bilgi sürecini açıklarken atıfta bulunduğu Marks'ın felsefesinin -yani Teorinin- ortaya çıkmasından önceki felsefi tutumlar ve Marks'ın koptuğu diğer felsefi ideolojilerdir. Bununla birlikte Althusser'in bilgi sürecinin tümüyle düşünce içinde gerçekleştiğini ileri sürmesiyle rasyonalist (ve idealist) bir tutum aldığı sorusu akla gelmektedir. Fakat, ideolojilerden kopuşu Feuerbach üzerine 11. Tez ile gerçekleştirilmiş olan Marks'ı yorumlayışı, bilgi nesnesine (gerçek nesneye) yönelik faaliyet ile bilginin ilerleyebileceği, ve bizim dışımızdaki gerçek somutu dönüştürmekle ancak bilginin ilerleyebileceğini Althusser'in düşüncesinden çıkarsamak zorlama olmayacaktır.

Çelişki ve 'Bütün'

Hegelci çelişkinin, iki karşıtlı basit süreçten kaynaklandığı, bu iki karşıtlı basit birlik, olumsuzlamanın olumsuzlaması, aufhebung (kaldırma) ile zenginleşerek, yeni basit bir başka birliğe doğru yol alması onun özgül niteliğidir. Gelişimi boyunca orijinal basit birlik daha 'somut' bütünlükle yenile-

nir. Oysa Marks, orijinal basit birliğin teorik önvarsayımını reddeder. Marks'da basit bütün yoktur; buna karşın, yapılaşmış karmaşık bütün vardır; orijinal basit bütün yerine yapılaşmış bir karmaşık bütünün her zaman önceden verilmişliği vardır.

Yazar, bu şekilde Marks'ın yapıtlarında açık değil, ama işler halde bulunduğu maddeci diyalektik ile yine Marks'a atfederek Hegelci diyalektiğin kaynağını ve onun kategorilerini mahkum eder. Yabancılaşma (alienation), karşıtları birleştiren soyutlama, olumsuzlamanın olumsuzlaması, aufhebung (kaldırma) mahkum edilir.

Varolan Marksist pratiklerin oluşturduğu kategorilerdir, yani Marksist diyalektiğin kategorileridir.

Eğer bir çelişki bütün içinde diğerlerine egemense bütün karmaşıktır. Bu durum karmaşıklığın belirlediği yapılaşmış bir birliği öngerektirir. Ve bu yapı da çelişkiler arasında egemenlik tabiyet ilişkisini gösterir. (7) Karmaşık bütün hakim eklemlenmiş yapının birliğidir. Bu durum iyi kavranılmadığı taktirde yanılsamalara düşülür. Bu nasıl olur? Tek bir tözün ya da orijinalin gelişimi ve basit maddesi olarak alınırsa Marks'tan Hegel'e kayılır. "En basit ekonomik kategori... yalnızca somut, yazamayan, önceden verili bütün soyut ve tek yönlü ilişkisi olarak varolabilir." (8)

"... daha basit kategori tarihte daha somut olanından önce varolmuş olsa da, tam gelişmişliğine (hem içerik, hem de yaygınlık bakımından) **ancak karmaşık bir toplum biçiminde** ulaşabilmektedir; buna karşılık daha somut kategori ise nispeten az gelişmiş bir toplum biçiminde daha tam bir gelişme göstermiştir." (9) (abç)

Belirli koşullarda, basitlik yalnızca karmaşık sürecin bir ürünüdür. Basitliğin katıksız varlığının reddi, Hegel'in çelişkisini reddeden temel ilke olmaktadır burada. Çünkü, Hegelci diyalektik kendi olumsuzlaması ile içsel olarak gelişen basit bir orijinal birliğin önvarsayımına dayanır, orijinal basitlik her aşamada daha 'somut' bütünlükle yenilenir. Oysa Marksizmin hem politik pratiği, hem de teorik pratiği bu Hegelci miti reddeder. Hegelci "bütünsellik" içinde beliren her somut ayrım, bu bütünsellikte daireler şeklindedir. Tüm ayrımlar olumsuzlanırken aynı zamanda olumsuzlananlar, bütünselliğin basit ilkesinin uğraklarından başka birşey değildirler. Dolayısıyla Hegel'de belirleyici çelişki diye birşey yoktur. Althusser, "For Marx"da ardından da "Amniens Savunması"nda yineler Hegel için toplum tarih gibi çemberlerin çemberi, ya da kürelerin küresidir. Tüm öğeler birbirini dile getirir. Bu nedenle Hegelci politika olamaz, "çemberin içinde hapisken çembere nasıl etki edilir?"

Marksizm'deki gelişmeler hiyerarşisi ile ilgili olarak yine 1857 Giriş'inde: "Aldığımız sonuç, üretim, bölüşüm, mübadele, ve tüketimin özdeş olmaları, ama hepsinin bir bütünün öğeleri olduklarıdır, bir birlik içinde farklılıkları oluşturdıklarıdır." (10)

Burada Althusser'in 'üstbelirlenme' ya da 'çok belirlilik' ('overdetermination') kavramı üzerinde durmak gerekiyor. Bu kavramı psikanalizden daha iyisi bulunana kadar ödünç alır. Toplumsal formasyonu meydana getiren pratiklerin bütün üzerindeki etkileri ve bütünün, her pratik ve gelişkiye yansıttığı etkidir, bu şekilde gelişmeler hiyerarşisidir.

Gelişki toplumsal formasyonun çeşitli düzeylerindeki etkiler, belirler ve aynı zamanda da onlar tarafından belirlenir. Oysa Hegelci basit gelişki hiçbir zaman üstbelirlenmeye uğramaz. Marksizm'e göre toplumda hiçbir gelişki kendi kendine belirlenmez, karmaşık bütün içinde belirlenir. Bu nokta özellikle Althusser'den etkilenen toplumbilimcilerin modellerinin anlaşılmasında önem taşımaktadır. Yine bununla bağlantılı olarak bir konuya değinmek gerekmektedir.

'Son kerte'

Althusser'in ve onu izleyen toplumbilimcilerin, toplumsal formasyonları açıklarken, onların gelişimini ve değişim süreçlerini açıklarken önerdiği bir kavramdır 'son kerte'.

"Ekonomik son kertede belirlediğini" söylemek hem her türlü mekanik anlayıştan Marks'ı köklü olarak ayırmakta, hem de diğer kertelerin (ideolojik, politik) hareketini başlatmaktadır.

Ekonominin son kertede belirlenmesi, diğer kertelerin yani üst yapının, altyapı üstündeki kendine özgü etkilerini, görece özerkliklerini ve ayrılıklarını saptayarak, bu durumun ancak eklemli ve karmaşık bir yapı (bütün) içinde olabileceği anlamını taşımaktadır. (11) Aynı zamanda tüm idealist tarih felsefelerinden ya da tarih ideolojilerinden Marksizmi ayırır. Aynı zamanda mekanik determinizm anlayışından da ayırır O'nu. Bu diyalektik, maddeci diyalektik bir tavır seçmek demektir.

Son kerte aynı zamanda Hegelci çemberin hareketini parçalamak için işlevseldir. "Hegelci çember yerine Marks'da 'topik' ile karşılaşırız." (12) Marksist toplumsal formasyon anlayışında herşey birbirine bağlıdır ve bir öğenin bağımsızlığı yalnızca bağımlılığının bir biçimidir. Marksist topik, dünyayı dönüştürmek için nereye müdahale edileceğini belirtir. Çünkü müdahale etmek için değiştirmek gerekir.

Althusser, teorik pratiğin teorisi ile görüldü-

ğü gibi pratiğin teorisine geçmektedir ve yeni ana temanın altında yatan gizli tümce Feurbach üstüne 11. Tez'dir.

BİLİM/İDEOLOJİ AYRIMI

İdeolojileri bilimin tarih öncesi ve bilimin hammadresi olarak almakla, katıksız-pür bir bilimden asla söz edilemeyeceğini vurgulamaktadır. Bilim tarihi süreç içinde kendisini saran ideolojilerden bilimin kopuşu ve bu savaşın tarihidir. Ancak bu ideolojilerden kendini tümüyle sıyıran bir bilim yoktur. Aynı zamanda idealizme karşı verilen mücadeleden tarihidir bu ayırım. Mücadele ancak maddeci diyalektik ile yapılabilir. İdeoloji kılıfına girmiş bilimleri tanıyan maddeci diyalektiktir. "O halde ideoloji ile bilimin ayracı maddeci diyalektiktir." çıkarsamasını yapmak mümkündür.

'Pragmatik çıkarlara kendini adanmış öncü bilimler demektir Amiens Savunmasında, bunlar gerçek bilim değil, ama bilimsel yöntemler kullanırları ve inceledikleri gerçek bir nesneleri olduklarına inandıkları için öyle görünürler. Bu pragmatik bilimlerin üzerinde uğraştıkları şey verili gerçekliktir. Sosyoloji, psikoloji, sosyal psikoloji bu tür bilimlerdir. Bu ideolojileri bilim olarak giydikleri tebdil-i kıyafet ile tanıyıp eleştiren tek teori maddeci diyalektiktir. Bu ve buna benzer "bilimler" aslında empirisist-pozitivist felsefenin dışarıdan müdahalesi sonucu, ideolojik kılıflarından çıkamamaktadırlar. 'Nesnellik' kaygısıyla ideolojik mücadele bilimciler tarafından sorgulanmaz. Örneğin, özellikle toplumbilimciler alanında kendilerini meşrulaştırmak için bu "bilimlerin" kullandıkları matematiksel modeller aslında ne toplumbilimlerin gelişmemişliğinin bir çocuk hastalığıdır, ne de meşruluk için doğal bilimlere benzemek isteğinden kaynaklanır. Eksiklikten, -ki bu eksiklik gerçek bir inceleme nesnellığının yokluğunun ifadesidir- kaçış durumundan başka birşey değildir.

Bilimcilerin ideolojik kuşatmalardan kendilerini kurtaramayışları ile ilgili olarak akla gelen soru, Althusser'in teorik pratik kategorisini öne sürerek, bunun sonucunda bilimin, bir dönemin bilincine indirgenemeyeceğinin gelmesi -ideoloji eğer bilimin hammadresi ise- bunun bu durumda nasıl olacağıdır. Ama cevap bulmak mümkün değildir. Görüldüğü gibi akıl yürütmenin iki ayrı sonucu olmaktadır.

Althusser'in karşı çıktığı, yukarıda başlığını verdiğimiz ayırım ise bilim/bilim olmayan ayırımının aslında bu ideolojik müdahalenin bir sonucu olduğudur. Ama Althusser'in karşı çıkmasına rağmen yaptığı da budur. "Bilim olma iddiasındaki ideolojileri tanıyıp eleştiren tek teori maddeci diyalektiktir" sözü neyin ifadesi olabilir başka? Epistemolojiyi

bilimler dışarıdan müdahale ettiği için reddeder, ama başından beri kendisi epistemoloji yapmaktadır. Ölçütleri reddederek, bu tür müdahaleyi kendisi yapmaktadır. Kısacası buradan hareketle 'ideolojik' suçlamasının Althusser'e döndürmek mümkündür.

SONUÇ

Althusser'in yapıtlarında ortaya çıkan, neredeyse her paragrafın sonunda ardından gelen diğer paragraflarda açıklanacağı beklenen sorular, kendisinin 10 yıl önceki "ölümü" ile yanıtız kalacaktır. Dominique Lecourt'un açıklamalarından ya da yazacaklarından şimdilik habersiz durumdayız. Marksist diyalektiği Hegel'in idealist sapmalarından kurtarmak için yaptığı müdahale, bu müdahale ile beraber yeniden yorumlama önemlidir. Bu yorumlama insan aklının bir tür zorlamasıdır. Althusser'e yönelik rasyonolist ya da idealist eleştirileri bu tutumun geçmişi ile bağlantısının kurulması sık sık yapılmaktadır. Buna karşılık özellikle pozitivist epistemolojiye yönelik doğrudan olmasa da bilgi süreci bağlamında söylediklerini ciddiye almamak mümkün değildir. Ama tamamlanmamış olması ya da böyle bir niyet taşımaması dolayısıyla klasik epistemolojinin dayanaklarını çok açık biçimde 'maddeci açıdan' sorgulaması, bunun sonucu olarak gelen bilim/bilim olmayan ayrımı konusunda -reddetmesine rağmen- yazılarından zorlama olmaksızın çıkarılan daima sonuçlanmamış soru işareti olarak kalacaktır.

Kendisinin 'ciddi' eleştirilere yanıt vermeme si de 'ilginçtir'.

Althusser'in 10 yıl önceki ölümünden evvel Poulantzas ile sonuçlandığı düşünülmüştü bu ekölün. Bugün post-yapısalcıların varlığı ise bu etkinin kaçınılmazlığını göstermektedir.

DİPNOTLAR

(1) L. Althusser, "For Marx", p. 164, London: Allen Lane, 1969.

(2) age, p:165

(3) age, s: 173

(4) L. Althusser, "Amiens Savunması" (yayınlanmamış çeviri.)

(5) Lakatos ile benzerlik dikkat çekicidir.

(6) Aktaran L. Althusser, age, s.187.

(7) Althusser'in 'çelişki' konusundaki görüşleri Mao'dan etkilenmiştir:

- Baş çelişki (principle contradiction) ile ikincil çelişki (secondary contradiction) arasındaki ayırım.

- Çelişkinin bir yanı (principle aspect) ile ikincil yanı secondary aspect) arasındaki ayırım.

- Çelişkilerin eşitsiz gelişmesi.

(8) 1857 'Giriş'inden aktaran Althusser, age, s: 193-196.

(9) Marks, K. Grundrisse, s: 173. Birikim yay. çev: Sevan Nişanyan 1979.

(10) Marks, K. age, s:165

(11) Althusser, L. "Amiens Savunması" yayınlanmamış çeviri.

(12) Althusser, L. age.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

1) L. Althusser; "For Marx" Allen Lane: London 1969

2) L. Althusser; "Reading Capital" NLB, 1975

3) L. Althusser; "Lenin ve Felsefe" Birikim Yay. 1976

4) L. Althusser; "İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları" Birikim Yay. 1978

5) L. Althusser; "John Lewis'e Cevap" Birikim Yay. 1987

6) L. Althusser; "Amiens Savunması" (Yayınlanmamış Çeviri)

7) L. Althusser; "Felsefe ve Bilimadamlarının Kendiliğinden Felsefesi" Birey ve Toplum Yay. 1984

YENİ ÇOĞULCULUK

Peter F. RUCKER

Dialogue Sayı 89, Mart 90

Çeviren: Dr.Ümit ARAT

İ. Ü. Basın Yayın Yüksek Okulu
Araştırma Görevlisi

Komünist olmayan gelişmiş toplumlarda toplum da siyasetde çoğulculuğa, yeni ve benzeri görülmemiş bir biçimde değişime uğradı. Kuram, hala , tek örgütlü güç merkezini koşul koyuyor. Ancak toplum ve siyasetin her ikisi de, şimdilerde iktidarın dışındaki güç merkezleriyle dolu. Toplumdaki yeni çoğulculuk, her biri tek toplumsal görevle ilgili tek amaçlı örgütlenmelerin çoğulculuğudur: gönenc yaratma ya da eğitimi yaygınlaştırma ya da sağlık koruma, gençlerin değer ve alışkanlıklarını oluşturma gibi. Ve bu süreç tümüyle apolitiktir. Buna karşılık siyasetin yeni çoğulculuğu güç üzerinde odaklaşmaktadır. Bu, tek amaçlı grupların - küçük fakat yüksek düzeyde eğitilmiş azınlıkların - "kitle hareketlerinin" çoğulculuğudur. Bunların her biri, ikna ya da sayılarla elde edemeyeceği her şeyi, güçle elde etmeye çalışır. Her biri çok özel olarak siyasaldır da.

150 yıl önce, çocukların eğitimleri ya da hastaların yaşlıların korunmaları gibi toplumsal işler, aile içinde çözülürdü ya da yapılmazdı. Şimdi toplumsal işler artan oranda örgütlü gruplar tarafından dışarıya taşındı. Ticari girişim, işçi birliği, hastane ve sağlık koruma merkezi, okul, üniversite vb.

Bu kurumların herbiri tek bir işle uğraşmaktadır: Ekonomik mal ve hizmetler üretme; işletme içinde yönetimin gücüne baskı yapma; hastalığı iyileştirme; bilgiyi yaratma. "İktidarda" ya da "siyasal" değildirler. (geleneksel Avrupa birliği dışında) Ve fakat her biri "yöneten bir organa" , "bir yönetmeliğe" ve sonuçlar üretmek için büyük bir özerkliğe sahip olmak zorundadır. Bir kurumun yasal olarak bağımsız olması (ABD'de özel üniversite ya da yönetime bağlı olmayan özel hastane) ve bir başka kurumun yine yasal olarak bir bakanlık denetiminde ve devlete bağlı olması farklılıklara neden olmaktadır. Bu kurumların sınırlı alanları, güçlülüklerini sağlar. Bir kurum özgül alanının ötesine gitmeye çalıştığında etkinliğini hemen yitirir.

Yeni kurumlar güç üstüne dayalı değildirler. İşlev üstünde temel kazanırlar. Fakat siyasal olmalarına, hatta apolitik olmalarına karşılık her kurum halk üstünde gözle görülür bir güce sahip olmak zorundadır. İnsanlara iş vermek; başarı standartlarını yerleştirme ve disiplini sağlama gücü; iş, çalışma saatleri üstündeki güç. Gelişmiş ülkelerde, bu kurumlar bireye, geçim, kariyer ve fırsat konularında destek vererek başarılı ve üretken olmasına katkıda bulunurlar.

Günümüzde gelişmiş ülkelerde, toplumun büyük çoğunluğu bir örgüt için/içinde çalışmakta. Yüzyıl önce en geniş çalışanlar kategorisini oluş-

uran köleler gelişmiş ülkelerde pratikte yok oldu-
ar. Tüm gün çiftlikte çalışarak hayatını kazananla-
ın oranı %3-5 arasında.

Nüfusun ağırlık merkezini oluşturanlar üç-
etliler, işçiler değil. Tüm gelişmiş ülkelerde ücret-
ler eğitimlidirler ve çok yüksek ücret alırlar. Her
ın kişiden dokuzu tüm iş hayatını bir örgütte üç-
etli olarak geçirmeyi umabilir.

Bu yeni çoğulculuğu bir yüzyıl önce kimse
lüşleyemezdi. 14-19. yüzyıllarda siyasal eylem ve
lüşünce için, merkez amaç, toplum içinde özerk
kurumlar kurmak ve güçlü merkez iktidarda yoğun-
aştırmak idi. Farklılıklarına karşılık prensler ve ikti-
larlar, 500 yıl boyunca bu amaçta hemfikirler.
ynı biçimde siyasal düşünürler de bu kanıdaydı.
Bu bir 16. yüzyıl terimi olarak egemenlik anlamına
jeliyordu.

Zamanla egemenlik zafer kazandıkça, yeni
ir gerçek güç merkezi yükseldi. Çağdaş ticari gi-
işim-ABD'de demiryolu, Almanya'da evrensel
bankacılık. İşveren yüzyıllardır şu ya da bu biçim-
le vardı. 19. yüzyılın sonlarındaki yeni işletme ise,
faha öncekilere çok farklıydı ve daha büyüktü.
Charles Dickens'ın en ünlü yapıtlarından Nicholas
Nickleby (1838-39) ve Donbey ve Oğlu (1846-48)
la işletme merkezli, Donbey ve oğlunun büyük
banka evi, (yüz kızartıcı bir sona giden) bir iş sa-
ıibi, genel müdür ve iki çalışan arasındaki ilişkiler-
e ilgili. Nicholas Nickleby'da iki işletme var. Biri
öteü bir tefeci ve alkolik bir adamı çalıştırıyor; öte-
li, Cherryble kardeşlerin saygıdeğer firması, işve-
en iki kardeş ve dürüst bir çalışandan oluşuyor.

Yeni çoğulcu kurumların ikincisi genellikle,
şletmelerden yalnızca birkaç yıl sonra gelişt-
875-1884'lerde, çağdaş sivil servis, büyümeye
ışladı. Geleneksel sivil servisin ne olduğu, Ant-
iony Troloppe'nin en başarılı romanlarından biri o-
an Orley Farm'da (1862) canlı bir biçimde portre-
anmış. Ana konu, Britanya'nın en güçlü resmi ku-
umlarından Home Office'de geçiyor. Home Offi-
e'de 6 kişi çalışıyor -bakan (politikacı ve parti ü-
esi), sürekli sekreter, 4 memur. Leo Tolstoy'un
1875-77'de yazdığı) Anna Karenina'sında, Kare-
ina'nın başkanlık ettiği bakanlık da, bundan daha
büyük değildi, her ne kadar Çar Rusya'sı, "şişkin
bürokrasisi" ile adlandırılrsa da.

Çağdaş sivil servisin başlamasıyla birlikte,
eni çoğulcu kurumlardan biri daha işlev, boyut, ö-
lem ve güç açısından yükseldi ve gitgide büyüdü:
şçi birlikleri, okullar ve üniversiteler 2. Dünya Sa-
aşı'ndan sonra büyük bir gelişme gösterdiler,
ağlık bakım servisinin bütünü, gönenç devletinin
nüthiş mekanizmaları ve ABD'de, "üçüncü sektör"
lenilen müze, vakıf, yardım dernekleri gibi kâr a-
nacı gütmeyen birlikler.

Çoğulculuğun ilk biçimleri ile şimdiki çoğul-
culuk arasında çok kesin farklılıklar vardır. Tüm ilk
çoğulculuklar güç üstüne kurulmuşlardır. Şimdiki-

ler ise işlev üstüne. Geleneksel Batı toplumlarında
kral dükü, dükontu, kont şövalyeyi ve şövalye de
küçük mülk sahibini tanırdı. Her biri, bir altına
güç uygulardı. Ancak her birinin gücü, tek bir kay-
naktan gelirdi: toprağın denetimi. Ortaçağ'da, kır-
dan kente, tüm çoğulcu kurumlar, tam birlikler ol-
mak ve siyasal denetimi uygulamak durumunday-
dılar.Esnaf loncası üyelerini kentin belli yerinde o-
turmaya ve dükkanlarını da aynı yerde açmaya
zorlardı. (15. yüzyıl Floransı'nda dokumacılar ,
ya da 100 yıl sonra Elisabeth'in Londrası'nda ku-
yumcular) Esnaf Loncaları her üyenin kaç çırağı,
kaç kalfası olacağını, kalfaların hangilerinin, hangi
koşullarda usta olabileceğini belirlerdi. Hammad-
delerin, malların fiyatlarını, vergileri yine Loncalar
düzenlerlerdi.

Kont ve şövalye kendi bölgelerinde deneti-
mi sağlamaya çalışırken, şövalyeler, üyeleri ara-
sında adaleti sağlamaya çalışırdı.

Buna karşılık, toplumun yeni çoğulcu örgüt-
lenmeleri yönetim ya da yönetmeyle ilgili değiller.
Bunlar toplumun "organ"larıdır. Başarıları tü-
müyle dışarıdadır. Bir işletmenin başarısı tatmin
olmuş bir tüketicidir. Bir hastanenin başarısı, iyi-
leşmiş bir hastadır. Okulun başarısı öğrendiklerini,
daha sonra iş yaşamına geçiren öğrencidir. Yeni
çoğulculuk kimi yönlerde eski çoğulculuklardan
daha esnek ve daha az bölücüdür. Eskiyle ben-
zemeyen yeni kurumlar, benzer ilgileri paylaşmaz-
lar ya da aynı dünyayı görmezler. Her biri kendi a-
macını en yüce değer olarak görür. Eski kurumlar-
ın liderleri-kontlar, dükler, başkeşişler, piskopos-
lar, tüccarlar- öne geçmek ve saygınlık konuların-
da çekişirlerdi. Ancak birbirini anlama konusunda
hiçbir zorlukları yoktu. Hiçkimse iletişime ilişkin
konuşmazdı. Şimdi ise hiçbir hastane yöneticisi
bir başkan yardımcısı ya da üniversitenin psikoloji
bölümü başkanının üstünde olduğunu düşünmü-
yor ve kendisini sayıp saymadığından kaygı duy-
muyor. Ancak iletişim açısından endişe duy-
yorlar. Her yeni kurum, kendi dilini konuşuyor ve
kendi bilgisini, kendi kariyer basamağını, hepsinin
de üstünde kendi değerlerini taşıyor. Hiç kimse
kendisini ortaklığın bütününden sorumlu görmü-
yor.

Bu başkasının işi. Ama kimin?

Aynı biçimde bireyin durumu da yeni. Siya-
sal ve toplumsal kuramın hala normal olarak gö-
rülmesinden farklı olarak 19.yy da yarışan iki top-
lum modeli yer alıyor. Biri toplumu küçük bağı-
sızların bileşimi olarak görüyor: Toprağıyla, katırıy-
la çiftçi, küçük dükkan sahibi, zenaatkar. Hepsi e-
şit olacak. Hiçbirinin büyük gücü ya da refahı ol-
mayacak ancak hiçbirisi çok yoksul ya da bağımlı
da olmayacak. Avrupa'nın her bölgesinde karşılık-
ları var. Thomas Jefferson, ABD'de, bu ideali, çok
açık bir biçimde formüleştirdi. 1826'da Thomas
Jefferson'un ölümünden sonra, toplumun O'nun
yönünde gitmediği de yine açıkça görüldü.

Bu çekici olmayan durum dışında, karşı bir ütopya yükseldi. Bu ütopya, son ve açık tanımını, Marks'ın toplumsal kehanetinde buldu. Marks'a göre toplum, eşit olarak sömürülen, eşit olarak bağımlı, tümü kapitalist sömürücülerin denetiminde olan çok geniş bir kitle.

Hiçbir kehanet gerçekleşmedi. Gerçek ne Jefferson'ın, ne Marks'ın, ne de 1950 den önce hiç kimsenin, tahmin edebileceği bir şeydi: Bilgili bir ücretliler toplumu. Bunlar ne sömüren ne de sömürülen, bireysel olarak kapitalist olmayan ancak, emeklilik fonlarıyla, satın alma için karşılıklı fonlarla, birikmiş hesaplarıyla kolektif olarak üretim araçlarına sahip olan ücretliler. Birilerine bağlılar ama kendilerinin şefleridir. Bu insanlar hem bağımlı hem de bağımsızlar. Ancak, etkin olabilmek için bir organizasyona gitme gereksinimi duyuyorlar.

Yeni çoğulculuk geleneksel coğrafi sınırları aşmakta. 1860-70'lerin başında olduğu gibi, çok uluslu bir hale gelen ticaret yeni çoğulcu kurumların ilk örneği oldu. Öteki kurumlar da hızla onu izlediler. Muhasebe, hukuk şirketleri, danışma şirketleri gibi. Giderek üniversiteler de, şimdilerde "transnasyonal" bir özellik kazandılar.

Çoğulcu kurumun, ilk sorumluluğunun kendi özgül işlevini yüklenmesi olduğu ortada. Günümüz tartışmalarında, unutuluyor ve vurgulanmaya gereksinme duyuyor.

Bu kurumlardan herhangi biri -üniversite, işletme, işçi birliği, hastane- toplumsal sorumluluğa çağırıldığında, ilk soru şu olmalıdır: Bu, kurumun kapasitesini bozacak mı? Toplumsal yararın, bedelinden daha önemli olduğuna karar verebiliriz.

Ancak, soruyu sormamak ya da sormanın yersiz olduğunu savunmak, hem tehlikelidir hem de sorumsuzluktur.

İş çevresi, üniversite ya da hastane, çoğulcu kurumların her biri kendi etkilerini taşır. Her kurum kendisi için çalışanların üstünde bir denetim uygulamak zorundadır. Aksi takdirde görevini yerine getirmez. Bir hastanenin hastaları, bir işletmenin ürünlerini satın alan tüketiciler üstünde etkisi vardır. Ve izleyiciler üstünde etkisi vardır. Öğleden sonra dört buçukta kapanan bir fabrika, toplum içindeki herkesi etkileyen bir trafiğe neden olur. Birinin neden olduğu etkilerinin sorumluluğunu alması en eski hukuk ilkesidir.

Bu, kurumun bir sorumluluk taşıdığı-ancak aynı zamanda da, kendi çıkarını düşündüğünü gösterir. Toplumsal işlevini yerine getirmesi için ihtiyaç duyulan, etkiyi sınırlandırmak. Bunun ötesine giden herşey, yasadışıdır ve gücün zorla alınmasıdır. Örnek vermeme izin verin: Amerikan Mahkemeleri, iş adamlarının hemfikir oldukları, işe alma sözleşmelerindeki iki provizyon arasına kesin bir çizgi koydular. Mahkemeler, idarecilerin ve profesyonel ücretlilerin özgürlüklerine getirilmiş o-

lan daha önceki sınırlamaları sağlamlaştırmayı istemiyorlardı. Fakat aynı zamanda, ticari sırlar başka bir işverene gösteren ya da ayrıldıkları işverenin müşterilerini ayartmaya çalışanlar konusunda aşırı derecede katı bir tutuma girdiler.

Bir ücretlinin hareketliliğini sınırlamak, mahkemeler tarafından, bir firmanın işini yapması için gerekenin ötesinde birşey olarak algılandı. Gücün gerekli bir uygulaması değildi ve yasadışı idi. Ancak müşterileri uzaklaştırmak ya da ticari sırlar satmak güven duygusunu yok eder ve eski çalışana zarar verir. Bu tür bir davranışın karşısında yel almak yasalıdır. Gerekli bir etkidir.

Çoğulcu kurumlar, kendilerinin temel sorunları arasında yer almayan toplumsal sorunlarda sorumluluk alacaklar mı? Evet-se hangi ölçüde? Toplumsal sorumluluk tartışmalarının çoğu, amac gözardı etmekte. Yine çoğu, 20 yıl öncesinin belediye başkanının izleyicisi durumunda. Bunlar, çoğulcu kurumlar, hangi konuda olursa olsun, toplumu rahatsız eden sorunlarla, ilgilensinler istiyorlar. Ancak daha küçük bir grup da, Nobel Ödülü'nü kazanan iktisatçı Milton Friedman'ın düşüncesini paylaşıyor. Bu görüşe göre çoğulcu kurumlar, işlevleri ile doğrudan ya da yakından ilgisi olmayan konuların dışında kalmalıdır. Friedman, "bir işletme için edepi bir iş yapmak yeterince zordur" diyor. Bir işletmenin yarın ki riskleri, yatırımları ve büyümesi için sermaye oluşturmaya yani kâr elde etmeye ve tüketicinin mal ve hizmet isteklerini üretmeye ihtiyacı var ise, toplumsal sorumluluklarına sadık olması uygun değildir.

Her iki yaklaşım da kimi yönlerden doğru kimi yönlerden de yanlıştır. Çoğulcu kurumlar, toplum içinde yer alırlar. Ortaçağ öncesi Avrupa'nın Benediktin papazlarının denedikleri gibi, çevrelerindeki dünya parçaları ayrılırken, yalnızlığa çekilemezler. Ancak, uzmanlık alanlarının ötesinde ve kendi özgül işlevlerine meydan okuyan davranışlarda da bulunamazlar.

Çoğulculuğun her biçimi için merkez sorun ortak yarar kimin koruyacağıdır. Geleneksel yanıt kendini aldatmadır: Ortak yarar, çatışan çıkarların kargaşa ve çarpışmasından doğacaktır. Bu çözüme en azından çıkmaza yol açar. Çoğulcu kurumların gereksinim duydukları, kendi bakış, davranış ve değerleriyle ilgili ve ortak yarar için sorumluluk sahibi olmalarıdır. Siyasal sorumluluk almayarak gereksinme duyarlar. Kurumlar toplumun isteklerinin ne olduğunu sormayı öğrenmedikçe, halkın desteğini de kaybedeceklerdir -ABD'de İşçi Birlik'lerinde olduğu gibi. Amerikan hastanesi de krizdedir. Nedeni de, sağlık bakımının niteliği ve fiyatların denetimi konularında siyasal sorumluluk almayı becerememeleridir. Öyle ki, siyasal sorumluluk çoğulcu kurumun kendi kendine yatırımıdır.

İlk çoğulcu kurumlarda bireyler harcanı. Kurum onlara bağlı değildi. İşçi ya da köylüler

pazarlık güçleri yoktu; Marks'tan alıntıyla, bir "endüstri rezervi ordusu" ve endüstriyel araç olarak harcananlardı. Buna karşılık "bilgili işçiler", toplumsal eşitlik ve ekonomik açıdan temel oluşturmalarının getirdiği pazarlık gücünden büyük haz duuyorlar.

Bireyin görevi, bir mülkiyete dönüştü. Amerikalılar, gerçekte, bu yönde çok uzun yol almış durumdalar. ABD Mahkemeleri, şimdilerde, ücretlilerin, özellikle de, idarecilerin, profesyonellerin, teknoloji uzmanlarının, özgül bir sözleşme olmasa dahi, işlerinde bir hak sahibi olduklarına ilişkin düzenlemeler taşıyorlar. Bu hak, ancak, özgül nedenlerle işten çıkarma vb. durumlarda ortadan kalıyor.

Pluralizmin ilk evrelerindeki durumun tersine, birey aynı zamanda özgürce dolaşım hakkına sahip olacak. İşçiden çok işveren, karşılıklı pazarlık güçlerindeki değişmeye uyan bir biçimde bağımıldır. Bilgili ücretlinin kuşkusuz işe gereksinimi vardır. Ancak yalnızca uzun süreli bir bunalımda, bilgili ücretli, işe, bilgili ücretliye ihtiyaç duyan işverenden daha çok gereksinim duyar.

Çoğu, aynı firmada yıllarca hizmet vermiş olan çok sayıda bilgili işçi, kendisini ansızın işsiz bulduğunda korkunç bir şok yaşandı. Çok kısa bir süre içinde 50'nin üstündekiler bile iş buldular. Ve bu hareketliliğin, bilgili olmalarından kaynaklandığını anladılar.

Ancak bireyin sorumluluğu ne olacak? Bilgili ücretliler, güç kazanmalarından itibaren, kendi katkılarının sorumluluğunu da taşımak zorunda kaldılar. Bilgili işçi için, salt bilgisini uygulaması yeterli değildir, bu bilgileri genel performansa eklememesi gerekir. İşletmede pazar araştırmacılarının hastanede X-ışını uygulayan teknisyenin, üniversitede tarih profesörünün ürettikleri, **ancak ortak bir amaçta odaklandığında ve ötekilerin girdileriyle ortak bir işe dönüştüğünde bir "girdi" haline gelir.**

Bir kurumun bilgi temelli olmasına koşut olarak, bütüne katkıda bulunmada sorumluluk almada, bireyin istekliliğine bağımlılık da artar.

Bu çoğulcu toplum içinde ve çoğulcu kurumlar karşısında, devletin oynamak zorunda olduğu rol nedir? Bu en önemli konudur- ya da en önemli konulardan biri olabilir. Henüz doğru soruları bile bilmiyoruz. Bu şaşkınlığın bir nedeni tarihte örneklerinin olmayışındır. Çoğulculuğun yeni kurumları apolitiklerdir. İşçi birliklerinin dışında, siyasal değerleri ve siyasal süreci küçümserler.

Eski bir atasözü parayı veren düdüğü çalar der. Yeni kurumların çoğu, en azından kısmen, devlet tarafından finanse edilirler. Vergilerin dışındadır. Sivil servis, devlete parasal açıdan bağımlıdır. Pekçok ülkede, sağlık, eğitim, üniversiteler hatta kiliseler benzer durumdadırlar. ABD'de sağlık giderlerinin üçte biri, kreşlerden üniversitelere kadar okulların giderlerinin dörtte üçü vergilerden

karşılanır. Devletin bütçe oluşturma gücü, en basit deyişle, henüz kaba bir güç durumundadır. Bu kurumların bir anlamda işlevini yerine getirmek için siyasal sürecin dışında olmaları doğrudur. Her okul müdürü, "eğitim politikacılara bırakılmayacak kadar önemli bir sorundur", diyecektir.

Her doktor ya da hastane başhekimisi, "Sağlık politikacıların ellerine bırakılmayacak kadar önemli bir sorundur" diyecektir.

Her kurum kendi açısından haklıdır. Eğitim ve sağlık konularında alınan siyasal kararlar, birincil derecede önemli siyasal sorunlardır. Bu kurumların işlevlerini yerine getirmeleri yönünde sorumluluk halk tarafından yönetime verilmiştir. Ancak yönetim çok fazla bir otoriteye sahip değildir. O halde yönetim ne yapabilir ya da ne yapmalıdır? Çoğulcu toplumlarda, yönetimin belki de en önemli görevi standartları oluşturmaktır.

Toplumun çoğulcu kurumlarının tek bir işle uğraşmaları gibi, siyasa içindeki yeni çoğulcu gruplar da tek bir sorunla ilgilidirler. Bu, vahşi çiçekleri korumak ya da kürtaşı yasaklamak İngiltere'de çiftçilerin ödeneklerinin azaltılmasını önlemek ya da Japonya'da olduğu gibi çağdaş perakendecilere sınırlar getirmek olabilir. Amacın popüler olması çok önemli değildir. Durdurmaktır, önlemektir, harekete geçirmektir. Bu, siyasalara gitgide daha çok egemen olan, "yeni kitle hareketidir".

Avusturyalı yazar, Elias Canetti'nin yaklaşık 60 yıl önce söylediği gibi, 20. yüzyılın en merkezi psikolojik sorunu bireysel değildi. Temel psikolojik sorun, siyasal derneklerin yeni yozlaştırıcı hastalığı: kitle hareketi idi. Canetti, kitle hareketlerinin, yüzyılın geri kalan döneminde egemen olacaklarını ileri sürdü. Pek çok insan, "kitle" sözcüğünü duyduğunda, hala, amacı, lideri olmayan, her yöne giden, çok sayıda insan düşünür. Ancak, siyasette, kitle, atom fizikçisinin eleştirel kütlesine yakındır. Maksimum değişime gitme gereksinimi duyan minimum bir orandır.

Bu kitle hareketleri, küçük bir azınlıkta oluşurlar-seçmenlerin genelde %5'idir. Maksimum oranları %10'u geçmez. Egemen olmalarının nedeni örgütlü, aktif, tek bir amaca yönelik olmalarıdır. Buna karşılık, siyasal dernekler, örgütlü olmayan, cansız, parçalanmış, hiçbir amaçta birleşememe gibi özellikler taşırlar. Kitle hareketleri için, kendi siyasal amaçlarının mutlak bir ayrıcalığı vardır. Gelişmiş ülkelerde tek amaçlı baskı grubu biçimindeki bu kitle hareketleri siyasal yaşamı, her geçen gün daha çok felce uğratmakta ve zulmetmektedirler.

Kitle hareketlerinin mucitleri, Amerikalı iki basın imparatoru, Joseph Pulitzer ve William Randolph Hearst idi. Bu iki yayıncı, 1898'de ABD'yi Japonya ile savaşa yönlendirdiler. İstisnasız tüm politikacılar ve halkın büyük çoğunluğu savaşa karşı

idi. Ancak, Pulitzer ve Hearst,İspanya ile savaşı en önemli konu olarak gösterdiler ve etkiledikleri %5 ya da 8'lik oylar, savaş yanlısı adayların seçilmelerine, olabilir diyenlerin yenilgiye uğramalarına, "hayır"ları yalnızlığa itmeye yetti.

ABD'de Pulitzer ve Hearst'ün buluşlarının önemi, hemen sonra, devrimci sol tarafından değil, İçkiye Karşı Hareketlerce anlaşıldı. Bu ülkede yasakçılar, yıllardır, alkollü içkilerin yasaklanması ya da en azından denetlenmesi konusunda çoğunluğun desteğini kazanmaya çalışıyorlar ancak başaramıyorlardı. Pulitzer ve Hearst'tan sonra, stratejilerini değiştirdiler. Siyasal adayları, içki konusuna yaklaşımlarına bakarak destekleyerek ya da karşı çıkarak güç kazanan, disiplinli küçük azınlıkları örgütlediler. Yasaklama yaklaşımı, yüzyılın ilk iki on yılında halkın desteğini yitirdi. Yasaklar konusunun en popüler olduğu dönem, 1870 ya da 80'lerdi. Yasakçılar, 1919'da kitle hareketleri stratejisini benimseyerek, ABD Kongresi'ne alkolü yasaklayan bir anayasal düzenleme için baskı yaptılar. Alkole karşı hareketlerin örnek olduğu, tek amaçlı baskı grupları, özellikle ABD'de , artık siyasalara egemen bir duruma geldiler. Oyların %3-5'ini oluşturan, örgütlü, tek amaçlı azınlıklar, zafer sınırına çok ender ulaşabilirler. Ancak karşı olanları da yenilgiye uğratmayı başarırlar. Rakamsal olarak etkinlikleri yoksa da, politikayı etkileyebiliyorlar. Aslında amaçları politika yapmak değil. Güç

peşinde değiller. Kendilerini siyasal değil, moral konularda, güç kavgasının dışında uğraş verenler olarak gösterdikleri için, karşı olanları yenilgiye uğratabiliyorlar.

Bu yeni kitle hareketlerine bağlı olarak, siyasal süreçte karar alma, politikacılar ve devlet görevlilerinden lobicilere geçti. F. Roosevelt'in Amerikası'nda büyük kentlerdeki siyasal liderler bütünleştirici birgüç oluşturlardı. Batı Avrupa'nın parlamenter ülkelerindeki yerel ya da bölgesel politikacıların, Japonya'daki siyasal grupların liderlerinin durumları da benzerdi. Tüm gelişmiş ülkelerde, sivil servis, politikacıların desteği olarak görüldü. Buna karşılık, karar alma, gitgide, siyasal güç temeli olmayan insanların özel çıkarlarına kullandıkları bir olguya dönüştü.

Hem toplumun çoğulculuğu, hem de politikanın yeni çoğulculuğu siyasal liderliğe ve siyasal sürece en büyük meydan okuyucular oldular. Birincisi apolitik, ikincisi ise sadece politiktir. Tek amaçlı çoğulculuk siyasal illetini ortadan kaldırmanın yolları olabilir. Ancak henüz panzehirin ne olduğu bilinmiyor. Tarih yol göstericiyse, gerçeklere ilişkin yasal ve siyasal öğretiyeye sahip olmamız bir yüzyıl ya da daha çok zaman alacak. Ancak,düşünürler, ne olup bittiğini kuramsal olarak açıklayana kadar bekleyecek değiliz.

PORTFÖY SEÇİMİ

Yar. Doç. Dr. Fuat YAŞAR

İ.Ü.İkt.Fak.

GİRİŞ

Tasarruflar iktisadi hayatın kaçınılmaz bir parçasıdır. Tasarruf sahiplerinin tasarruflarını çeşitli şekillerde değerlendirecekleri açıktır. Tasarruflar değerlendirilirken yani yatırıma yönelirken yatırımcı açısından üzerinde durulması gereken çok önemli bir iki kavram ortaya çıkmaktadır. 1) Elde edilebilecek getiri (umulan getiri), 2) Bu getirinin elde edilmesinin yarattığı risk.

RİSKİ YARATAN NEDİR?

Getirideki -fiyat eya dividant- sapmalara yardımcı olan etkiler riskin elementlerini oluşturur. Bu etkileri ikiye ayırmak mümkündür. Firma dışı etkiler (external influences) kontrolleri mümkün değildir ve pek çok sayıdaki menkul değerleri etkilerler. Diğerleri ise firma içidir ve büyük ölçüde kontrol edilebilirler. Yatırım açısından kontrolü mümkün olmayan, dışsal güçlere sistematik risk, kontrol edilebilen, içsel olan ve bir firma ve/veya endüstriye has olan faktörlere de sistematik olmayan risk (unsystematic risk) denir.

Ekonomik, politik ve toplumsal değişiklikler sistematik risk kaynaklarıdır. Bunların etkileri hemen hemen bütün hisse senetleri ve tahvillerin aynı yönde hareket etmesi şeklinde görülür. Örneğin, eğer ekonomi bir durgunluğa giriyorsa şirketlerin kârları düşecektir. Şirket kârlarının aşağı düşmesi ise hisse senetleri fiyatlarını büyük ölçüde düşürecektir.

Sistematik olmayan risk toplam riskin bir parçası olup bir firmaya veya bir sektöre mahsusdur. Bu faktörler yönetimin yeterliliği, tüketici tercihleri veya işçi grevleri gibi, firma getirilerinde sistematik olmayan değişkenlikler yaratan faktörlerdir. Sistematik olmayan faktörler büyük ölçüde, menkul kıymet piyasasını etkileyen faktörlerden bağımsızdır. Bu faktörler bir firmayı etkilediğine göre, her bir firma için ayrı ayrı incelenmelidir.

Yüksek sistematik riske sahip firmalar genellikle, satışları, kârları ve hisse senedi fiyatları sermaye piyasası seviyesi ve iktisadi faaliyetler ile çok yakın görüntü arzederler. Bu tür şirketler umumiyetle temel endüstri ürünleri ve hammadde üreten şirketlerdir (Otomobil imalat sanayi, demir çelik, lastik, cam sanayileri v.s.).

Sistematik olmayan riske yüksek oranlarda dayanıksız tüketim malları üreten firmalarda rastlanır. Buna örnek olarak temel gıda maddeleri üreten şirketler gösterilebilir. Bu tür şirketlerin satışları, kârları ve hisse senetleri fiyatları sermaye piyasası veya iktisadi faaliyetlerin seviyesine fazla

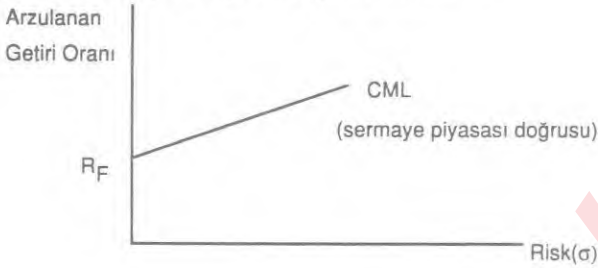
bağılı değildir.

ARZULANAN GETİRİ ORANI

Gelirin kapitalize edilmesi işleminde ilk adım uygun bir kapitalizasyon oranı veya iskonto oranının menkul değer için tesbitidir. Bu orana arzulanan getiri oranı denir ve bu yatırımcının menkul değeri satın alınması veya mevcut menkulü elinde tutması için gerekli minimum getiri oranıdır (1). Herhangi bir riskli menkul için arzulanan getiri oranı "k" risksiz faiz oranı " R_F " ile risk primi "p" (ro)nun toplamına eşittir.

$$k = R_F + p$$

Devlet tahvilleri faiz oranı genellikle risksiz faiz oranı " R_F " olarak kullanılır. Yukarıdaki eşitlik grafikte aşağıdaki şekilde gösterilebilir.

Yukarıdaki denklem sermaye piyasası doğrusu diye tanımlanır (CML). Bu doğru risk ve arzulanın getiri arasındaki ilişkiyi belirtmektedir. Arzulanan getiri dikey eksen, umulan getirinin standart sapması ile ölçülen risk (σ) yatay eksen de gösterilmektedir.

Adından da anlaşılabilirceği gibi risksiz aktif bir risk taşımayacağına göre R_F dikey eksen de yer alacaktır. Risk arttıkça arzulanın getiri oranı da artacaktır.

Örneğin; CML'nin eğimi 0.5 ise standart sapmadaki %1'lik bir artış arzulanın getiri oranında 0.5'lik bir artış meydana getireceğini gösterir. A menkul kıymetinin getirisinin standart sapması %4 olunca o menkulün risk primi yüzde iki olacaktır $(0.5) (0.4) = 0.02$. B menkulünün getirisinin standart sapması % 10 olsun. Risk primi $((0.5) (0.10) = 0.05)$ olacaktır. Bu risk primlerine risksiz getiri oranlarını ilave ettiğimizde, arzulanın getiri oranlarını elde ederiz.

$$K_A = \% 6 + \% 2 = \% 8$$

$$K_B = \% 6 + \% 5 = \% 11$$

CML'nin eğimi yatırımcının riske olan davranışına bağlıdır. Yatırımcılar endişeli ve kötümser iseler riske karşı hassasiyetleri yüksek olacaktır.

Bu dönemlerde sermaye piyasası doğrusunun eğimi daha dik olacaktır. Eğer yatırımcılar iyimser iseler sermaye piyasası doğrusunun eğimi eskisi kadar dik olmayacak eğik olacaktır.

PORTFÖYÜN UMULAN GETİRİSİ

Portföyün umulan getirisi tek tek menkullerin getirilerinin doğrusal fonksiyonu olup basit bir ifade ile portföydeki menkullerin getirisinin ağırlıklı ortalamalarıdır. Mesela, çok basit bir örnek olarak portföyün % 50'si %6 umulan getirili A menkulüne diğer % 50'si ise %10 umulan getirili B menkulüne yatırılmış olsun. Portföyün umulan getirisi,

$$E(R_p) = (X) (\% 6) + (1-X)(\% 10) \\ = .5(\% 6) + (.5)(\% 10) = \% 8$$

Burada;

$$E(R_p) = \text{portföyün umulan getirisi,}$$

$$X = \text{A menkulüne yatırılan portföyün yüzdesi,}$$

desi,

$$(1-X) = \text{B menkulüne yatırılan portföyün yüzdesi,}$$

Eğer, portföyün hepsi A menkulünden teşekkül ederse yani bütün yatırım A menkulüne yapılırsa umulan getiri % 6'dır. Eğer bütün portföy B menkulünden oluşursa umulan getiri % 10 olacaktır. Portföy kısmi olarak (% 50 A - % 50 B) menkuller arasında dağıtılırsa (diversification) umulan getiri % 8 olacaktır. Genelde n sayıdaki menkulü içeren portföyde umulan getiriyi aşağıdaki denklem ile ifade etmek mümkündür.

$$E(R_p) = \sum_{i=1}^n X_i R_i$$

Bunu açıklayabilmek için portföyün beş tane menkulü içerdiğini kabul edelim. Portföyün umulan getirisi aşağıdaki şekilde hesaplanır.

$$E(R_p) = X_1 R_1 + X_2 R_2 + X_3 R_3 + X_4 R_4 + X_5 R_5$$

Rakamla örnek verirek

$$E(R_p) = .15(\% 20) + .10(\% 50) + .15(\% 40) + .30(\% 10) + .30(\% 30) = \% 26$$

Portföyün umulan getirisi her bir menkulün ağırlıklı ortalama getirilerinin toplamıdır. Ağırlıklar, portföyden her bir menkule yatırılan miktarın oranıdır.

PORTFÖY RİSKİ

Portföyün riskliliği umulan getirilerin standart sapmasıyla ölçülür.

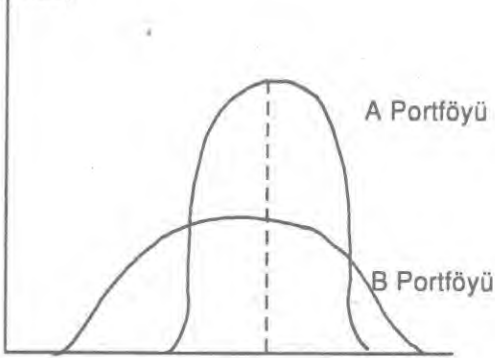
$$\sigma_p = \sqrt{\sum_{i=1}^n (R_{P_i} - R_p)^2 P_i}$$

σ_p = portföyün umulan getirisinin standart sapması

R_{P_i} = portföyün umulan getirisi

R_p = n sayıdaki muhtemel getirilerin ortalaması

P_i = gerçekleşme ihtimali (probability of occurrence)

Yukarıdaki şekil iki umulan getiri dağılımı farklı muhtemel portföyü göstermektedir. B portföyü A'dan daha fazla dağılımlıdır. Sonuç olarak yatırımcı açısından B portföyü daha risklidir.

PORTFÖY RİSKİNİN ÖLÇÜLMESİ

(İki menkul hali)

Yukarıdaki "1" nolu denklem ile portföyün riskliliği ölçülebilir, fakat tek tek menkullerin getirilerinin dağılımının normal olması halinde aşağıdaki basit denklem iki aktifli portföy riskinin ölçülmesi için kullanılabilir.

$$\sigma_p^2 = X^2 \sigma_A^2 + (1-X)^2 \sigma_B^2 + 2X(1-X)Cov_{AB} \quad (2)$$

İki menkul arasındaki kovaryans (Cov) 1) iki menkul arasındaki korelasyona, 2) her bir menkulün getirisinin standart sapmasına bağlıdır.

$Cov_{AB} = r_{AB} \sigma_A \sigma_B$ dir. Bunu yukarıdaki denklemde yerine koyarsak denklem aşağıdaki şekilde yazılabilir.

$$\sigma_p^2 = X^2 \sigma_A^2 + (1-X)^2 \sigma_B^2 + 2X(1-X)r_{AB} \sigma_A \sigma_B \quad (3)$$

SONUÇ

Kuruluşu çok yeni sayılabilecek olan İstanbul Menkul Kıymetler Borsasındaki canlılık ve aynı

doğrultuda sermaye piyasasının gelişmesine yönelik iktisadi politikalar küçük, büyük, tasarruf sahiplerinin dikkatini çekmiştir. Enflasyon hızının çok yüksek olmasından ve buna bağlı olarak Türk Lirasının satın alma gücünün zaman içinde hızlı değer kaybından dolayı tasarruf sahipleri birikimlerini değerlendirmek ihtiyacını her zamankinden daha fazla duymaktadırlar. Altın ve dövizin son yıllarda arzulan primi yapamaması, banka mevduat faizlerinin de düşme eğilimine girmesi tasarruf sahiplerini yeni alternatif yatırım araçları arama mecburiyetinde bırakmıştır. Günümüzde ve yakın gelecekte, bugünkü iktisadi politikalar çerçevesinde, bu alternatiflerin en önemlilerinin çeşitli şirketlerin hisse senetleri ve tahvilleri, her ne ad altında pazarlanırsa pazarlansın devlet tahvilleri ve çeşitli finansal kuruluşların fonları olacağı açıktır.

Bu yatırım araçlarının getirilerinin ve risklerinin farklı olacağı olağandır. Yatırımcıların yatırım yapmadan önce dikkatle üzerinde durmaları gereken husus, yapacakları yatırım ile ilgili beklentilerinin ve bu yatırımın gerçekleşmesi halinde ortaya çıkabilecek riskin çok iyi bir şekilde hesaplanmasıdır.

Yatırım yaparken kulaktan duyma tavsiyelerle değil, detaylı sektör ve şirket analizleri yaparak yatırıma girişmeli, tek bir şirket veya sektör yerine çeşitlendirme yaparak (diversification) değişik sektörler ve de değişik şirketlerin menkul kıymetlerine yatırım yapılmalıdır.

Yatırımcıların, İ.M.K. Borsası aracılığı ile yatırıma yönelmesi halinde üzerinde dikkatle durmaları gereken bir diğer husus ise, Borsada faaliyet gösteren bazı aracı kuruluşların alım-satım işlemlerindeki yapmış oldukları hilelerdir. Kuşkusuz bu tür işlemler yatırımcının riskini yükseltmektedir.

Yukarıda özetlemeye çalıştığım teorik bilgiler, temelini H. Markowitz'in ortaya attığı portföy yönetimine ait bilinen ve kabul edilen temel bilgilerdir. Bu teorik çerçevede ülkemizdeki uygulama ortamında portföy oluşturmak mümkündür. Ancak, ayrı bir makale konusu olabilecek çeşitli nedenlerden dolayı bu teorik bilgiler ışığında oluşturulacak bir portföyün en iyi portföy olmaması ihtimali oldukça yüksek olabilir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Fischer, Donald E; Jordan J. Security Analysis and Portfolio Management.

Englewood Cliffs, N.J. Prentice Hall, 1979.

- LORIE, James and BREALEY, Richard. Modern Developments in Investment Management, Dryden Press, Hinsdale Illinois, 1978.

- Weston, J.Fred; Brigham, Eugene F. Managerial Finance, Dryden Press, New York, 1979.

- James C. Van Horne. Financial Management and Policy Prentice-Hall Inc. 1979.

ABBAS MADANİ VE CEZAYİR'İN KİMLİK ARAYIŞI

Le Point dergisinden 25/Haz/90
Derleyen: Murat Şekercihacıbekir

Kuzey Afrika'da Türkiye'nin üç katı büyüklüğünde ama üçte biri kadar nüfuslu bir ülke. Fransa'nın Akdeniz sömürgelerinden en çok sevdiği, diğer iki sine bağımsızlık verdiği halde, 1830'a bir Osmanlı toprağıyken girdiği bu ülkeden bir türlü vazgeçmemiş. O da yedi senelik bir savaşın sonrasında, 1962'de bağımsızlığını ilan etmiş.

Anayasal Cumhuriyet olan ve başkanlık rejimiy- le yönetilen Cezayir'de, 1988'den beri çok partil sistem var. Eski dönemin tek partisi olan Milli Kur- tuluş Cephesi (MKC)* halen iktidarda, ancak karşı- sında yeni bir parti güç kazanıyor: İslami Selame Cephesi (ISC)**. 12 Haziran belediye ve taşra se- çimlerindeki zaferi "İslam cumhuriyetine doğru bir adım" şeklinde yorumlanan parti elde ettiği sonuç- la bir gerçeği ortaya çıkarıyor: Cezayir bucakları- nın yarısı irticanın kontrolü altında. Parti başkan Abbas Madani 59 yaşında. Başkent Cezayir Fa- kültesi Sosyal Bilimler öğretim üyesi ve Fransızca- yı akıcı bir şekilde konuşuyor. Madani, halkın artık siyasal bilince kavuştuğunu söylüyor, ama bu bi- linci, Cezayir'i "katı ve katıksız bir İslam'ın kalesi yapmada bir araç olarak kullanmak istiyor. Yan- şeriat rejiminden yana. Anayasaya dayanan bi- meclise karşı. Seçimlerde 48 vilayetten 43'ünü si- lip süpüren ISC, başkanına çok şey borçlu: ilk baş- larda önemsiz olan bu yığının etkili bir yapıya sahip bir partiye dönüştürdü ve başlattığı akım, seçimler- de 35 bin kişiyi harekete geçirdi. Bağımsızlık sava- şı sırasında Fransız yönetimince hapse atılan Ma- dani, şimdilerde Fransa'yı korkutan adam olara- l anılıyor.

Seçimlerde de tam bir demokrasi havası estiğ- söylenemez. Bazı seçmenler kimlik göstermede- oy kullandı, erkekler hanımların yerine oy kulla- ma hakkına sahipti, seçim görevlileri çarşafı ka- dınların kimliğini doğrulayamıyorlardı, çünkü peçe- yi kaldırmak yasaktı; galiba en önemlisi de birço- seçim bürosunda irticacıların kuralları belirlemesi- di. Bütün bunlar, sonuçlarda pek fazla değişikli-ğ- yol açmış sayılmazdı, yani ISC gerçekten güçlü.

Bu yeni durumdan hoşnut olmayanlar azımsa- namaz. İlk olarak MKC ve taraftarları. İktidarın elle- rinden ucup gitmesinden korkmaya başlaya- "MKC'nin demokratik bir kültürü yok, onlar için dev- let bir garanti, mal mülk ve gelirlerin bir garantisi. İk- tidarı kaybetmemek için harekete geçmeleri gerek- kısa zamanda bir çözüm bulamamak onlara pahal- ya mal olacak" diyor Demokrasi ve Kültür İçin Bi- leşme Genel Sekreteri Said Saadi. İkinci bir hoşnu- suzlar ordusu ülkedeki "aydınlar". Batı kültürüyl- yetişmiş bu kişiler olası bir ISC iktidarından rahatsız- olacağına benzer. Diğer bir grup "kadınlar". Abba- Madani "Vicdan özgürlüğü bir ilkedir" diyor. "Kadı- ların özgürlük sorunu mu? Bu partimizin kurulması

dan önce de var olan eski bir tartışmadır." Üstü kapalı bu sözlerden anlam çıkarmaya çalışmak yerine Avrupalı gibi giyinmiş densiz kadınların suratına, hafiyeleri tarafından kezzap atılması olayını bilmek sanırsanız bir yargıya varmak için daha kestirme olur. Nomenklatura'nın bazı üyeleri ise, ISC ile pazarlık ederek parsayı olabildiğince ucuz atlatmaya çalışıyorlar. Üniversiteler de pek memnun görünmüyorlar. "... haberi öğrendiğim zaman çok üzülüm, hat-ta herkesin önünde, sokağın ortasında ağladım", bir başka üniversiteli kız: "bu sabah fakülte hüzünlüydü. Kapalı kızların çoğu ISC'ye oy vermedi çünkü, Abbas Madani'nin kendilerini eve kapatmasından ve küçük kızları tek bir okula, 'Kur'an Okulu'na' yollamasından ödleri patlıyor.

Peki, madem bütün bu insanlar Madani'ye ve irticaya karşı bir tutum içerisindeler, bu büyük korku niye? Yirmi yaşlarındaki bir genç, Ali, şöyle diyor: "Namaz kılmam ama ISC'ye oy verdim. Bakalorya'mı*** verdim ve elektromekanisyen diplomam var. İş bulamadım ve bir şirkette alışveriş görevlisi olarak çalışmak zorundayım. ISC ile farklı olacağımı düşünüyorum". Bir diğeri daha ileri gidiyor: "Ateyim ama ISC'ye oy verdim. Onunla MKC'nin hiçbir zaman yapmaya yanaşmadığı yapılacak; bütün kokuşmuşluklara, yolsuzluklara son vermek..." İşte düşün burada çözülüyor. MKC, artık halkın isteğine cevap vermiyor, artık bağımsızlık savaşıyla ilgili efsaneleri, sloganları kimse yutmuyor. Said Saadi'ye göre MKC halkın gözünde ekonomik iflas, çürüme ve işkencelerle eş anlama geliyor. Demokrasiye geçişi gerçekleştirecek durumda değil, zaten reforma ön ayak da olamadı. Bu duruma Madani cevap vermiş bile: "En önemlisi, Cezayir halkını bu siyasal, ekonomik ve sosyal krizden kesin bir şekilde kurtarmak... İlk olarak çürümeye, özensizliğe, pislığe karşı savaş vereceğiz." Ve işte size Cezayir halkının ateşle su arasında kalmasının öyküsü. Doğal olarak alışılmış, daha doğrusu biktirmiş olandan vazgeçerek yeniyi deneme yoluna giriyor. Edebiyat profesörü Cherif (Şerif)'e göre, İran'da Humeyni olayı, küçük burjuvazinin istediği gibi yaşamasına engel olamadı. "İslam ne ticareti yasaklar ne de kârı. İşte bunun için ISC'nin para babaları arasında belirli sayıda büyük tüccarlar ve sanayiciler var. Halk kendisine iş ve barınak vaatleri verilmesinden rahatsızlık duymaz. Ceza görecekler yalnızca kadınlar, aydınlar, burjuva veya yarı frankofon, hala Descartes'a inanan bir sınıf..." Bununla birlikte başkent Cezayir Tahran sayılmaz. Sokaktaki adamın sofu bir görünümü yok. Etekli ve blucinli kızların sayısı, şalvarlı kızlardan fazla. Ancak bu karışık durumdan nasibini almış olan ve daha da kötüleşmesinden endişe duyan Fransa, Cumhurbaşkanları Mitterrand'ın, Cezayirlilerin demokratik seçimlerine saygı göstereceklerini söylemesiyle, Madani'nin gözüne giriyor. Bu arada bazı Fransız araştırmacılar, Cezayirli kadroların hızlandırılmış kaçışları senaryosunu öne sürüyorlar. Bu göçlerin büyük bir kısmı Fran-

sa'ya tabii, bu da, Michel Rocard'ın da söylediği gibi, göçün Fransa'nın en önemli sosyal problemi olması gerçeğini ortaya çıkarıyor. "Cezayir'de meydana gelen olayların kesinlikle gözardı edilemeyecek sonuçları olacak". Bu da, olaya siyasal açıdan bakılırsa Fransa'ya şimdiye kadar "Aile birleşmesi" yada daha yaygın olan "3 aylık turist vizesi" ile gelen Cezayirlilerin bundan böyle "siyasi sığınma" statüsüne girme istemlerine yol açacak. Ülkenin aşırı milliyetçi - ırkçı - partisi başkanı Jean Marie Le Pen'in "kapıların kapatılması" tezi de tartışılmaya değer görülecek belki.

Göç sorununda ilginç bir görünüm ise, Fransa'ya kapağı atmaya çalışan birçok Cezayirli yanında, toplumda bu batı ülkesine karşı içten içe büyüyen kin. Genel olarak Arap ülkelerinde 70'li yıllardan itibaren oluşan batı karşıtı milliyetçi Arap ideolojisi, Cezayir'de sadece Fransa'ya karşı görülüyor. Bunun nedeni de, tarihçi Ahmed Rouadji'ya göre, şimdiye dek en iyi işlerde frankofonların bulunması. (Cezayir'de yabancı dil olarak Fransızca öğretiliyor) İdeolojinin arkasında ekonomik bozukluklar saklı. Kişi başına milli geliri, ülkemizinkinin aşağı yukarı iki katı olan Cezayir'de ekonomik sıkıntıların yanında MKC'nin kısıtlayıcı yönetimi de yıldırılmış olmalı ki, son seçimlerde halk denize düşerken yılanı sarıldı.. Bunun yanı sıra irticacılar tek örgütlenmiş güç, halka yakın, onun yanında, ona yardımcı. Bunların gelir kaynakları ise camilerde toplanan yardımlar ve ileri gelenlerin spekülasyonlarıyla sağlanıyor. Güçleri hakkında sorular bir soruya Rouadji "... çok belirleyici temel kurumlara el koydular... bütün Cezayir halkını bunlar sayesinde kendilerine bağlı tutabilirler" şeklinde cevap veriyor.

Doğmakta olan Cezayir demokrasisi üzerinde endişe verici bulutlar dolaşmakta. Bütün bu olumsuzlukların kökeninde Leninist bir sistemin ekonomik çöküntüsü yatıyor. Yılda %28 nüfus artışıyla Cezayir irticacı hayal tacirleri için milyonlarca potansiyel işgücü yarattı. Ekonomik ama aynı zamanda siyasal, kültürel ve kimlikli kriz. Okul sisteminin başarısızlığı ve İslam hizmetinde araç olan aşırı dozda Araplaşma, biri doğuya, diğeri batıya dönük iki Cezayir yarattı. Uzlaştırılması zor bir ikilem. Ama herşey kaybedilmiş sayılmaz. Frankofon veya iki dil bilen, modern yetişmiş 30-50 yaş arasında bir kadın ve erkek nesli demokrasi istiyor. Eğer olanak tanınırsa, 1990'ın Cezayir'i modernliğe adım atabilir ve bu nesil arkasında belli belirsiz İslami bir dalga bırakır. Sorunun çözümünde Fransa ve Cezayir'in ortak çalışmaları zorunlu gibi gözüküyor. Ancak şimdi beklemek ve görmekten başka yapılacak bir şey yok.

DIPNOTLAR

(*) Front de la Libération Nationale

(**) Front Islamique du Salut

(***) Bakalorya: Liseyi bitirme ve üniversiteye kaydolmaya hak kazandıran bir sınav.

ŞÜKRÜ AYSAN'A SORULAR

Sezer Tansuğ- *Kavramsal Sanat'ın nitelikleri, mahiyeti, içerdği düşünsel tavır hakkında aydınlatıcı bilgiler neler olabilir?*

Şükrü Aysan- Kavramsal Sanat sanatın doğasının, yapısının araştırılması üzerine kurulmuştur. Kavramsal sanatçılar sanatın yapısını bir yapıtlarından öbürüne soruştururlar. Söz konusu kavramsal sanat kavramına değındir. Sanat kavramının bütün yanlarını, bütün çelişkilerini analiz etmeye yönelik bir düşün, bir çalışmadır söz konusu olan. Ancak şunu da hemen belirtmek gerekir ki, Sol Lewitt'in dediğı gibi, "bu tür sanat kuramlarının kuramı ya da kuramların betimlenmesi değıldir; tüm zihinsel süreçlerle ilişkilidir."

Sezer Tansuğ- *Modern resim ilk daformasyon ve soyutlama aşamalarından beri kuramsal yönelişleriyle de seyirciye güçlük çıkarmış, alışkanlıklarını, bağı olduğu kalıpları kırmayı amaçlamıştı. Şimdi kavramsal adı altında toplanan davranışların yeni bir kavranmazlık boyutu yaratarak seyirci üzerinde yeniden uyarıcı etkiler amaçladığını söyleyebilir misiniz?*

Şükrü Aysan- Sanatın kendisi üzerine yöneltilen soruların ilk formülasyonları ta İzlenimcilik'e, Kübizm'e dayanır. Daha sonra, Marcel Duchamp'ın varlığı, sınırları, işlevi, dili üzerine sistematik işlemleri sonucunda sanat "anlığın hizmetine verilmiştir yeniden. Yüzyılımızda sanat dekoratif, illüstratif, estetik nesne üretmekten öte kendisini ve evrendeki konumunu, evreni kavramaya yönelik felsefe, bilim gibi bir girişim haline gelmiştir. Bu dönüşüm aşamaları 20. yüzyıl sanat tarihini oluşturuyor. Ve ancak yüzyılımızın sanatının gelişimi konusunda haberdar izleyici çağdaş yapıtı tam olarak algılayabiliyor.

Çağdaş yapıtı anlayabilmek için çağımız sanatının kavramsal bir tarihini yapmak gereklidir. Katıksız konseptüel sanat bu durumu uç noktasına getirmiştir. Bu tür sanat J. Kosuth'un deyişiyile, katılandan / yapandan ayrı bir izleyici tanımıyor. Gene O'nun sözleriyle "böylece bir anlamda sanat seyircisi olmayan bilim kadar ciddi bir hale dönüşür". Doğal olarak, bu sınırı dile getirir. İzleyici çağdaş bir yapıtı çözümleyebildiğinde, anlama ulaştığında entellektüel bir haz duyar.

Sezer Tansuğ- *Bu tür bir yeniliğin öncüsü sayılan Marcel Duchamp ve diğerlerinin yönlendirici etkileri neler olmuştur? Bu tür yaklaşımların anti-art yanı var mıydı, varsa ne amaçlanıyordu?*

Şükrü Aysan- Dönemimizin çağcılığını

temsil eden Marcel Duchamp geleneksel sanat şemasında söyleyecek çok az şeyi olduğu bilinci ölçüsündedir ki kesin bir tabula rasa'yı başarabilirdi. Pierre Restany'nin söyleyişiyle: Yalnızca bir dilin amaçlarını ve araçlarını soru haline koymakla kalmayarak, sanatçının toplumdaki yazgısı ve yaşadığı dünyadaki rolün de soruşturdu. Sanat'a felsefel boyutlar kattı.

Günümüzün kavramsal sanatı bu temel üzerine kurulmuştur. "Çokluk dalga geçme tutumu taşıyor, başlangıçta öncülük, saldırganlık temeline dayanan bir alay tutumu" P. Cabanne'ın dediği gibi. Bu nedenle dışarıdan yaklaşanların nazarında bir sanata karşılık söz konusu oluyor. Karşı olunan sanat yerleşik olan sanattır. Kabul görmüş düşünler ortamıdır. Öncülükse başlangıçta buna tepki olarak çıkacaktır. Sonra dizgesel işlemlerle ve yeni araçlarla sanat yeni bir amaca yönlendirilir. Has sanatsal davranış da budur. Duchamp'ın yaklaşımı Avrupa'da umursamazlıkla karşılanırken, 1915 yılında gittiği New York'ta gelişmesi için uygun ortam buldu. Yeni sanatsal düşünlerin yerşermesi için, sanat geleneği olmayan, Amerika gerekliydi. Bu ekimden bugünkü Amerikan sanatının mantalitesi yetiştii.

Sezer Tansuğ- *Minimal Art, Arte Povera, Video Art, Mail Art v.d. gibi yönelişler Kavramsal adı altında toplanabilen genel bir davranışın yan ürünleri sayılabilir mi. Yoksa bunlar ayrı ayrı bağımsız akım olguları mı yaratıyorlar?*

Şükrü Aysan- Mekanizmanın bu yönde işemesiyle belirmeye başlayan Amerikan sanatı savaş sonrasında Pollock'tan başlayarak Newman, Johns, Stella, Judd ve Sol Lewitt'le doruğa erişti. Reinhardt'ın kurama önemli katkısı oldu. Bu katkı Minimal Art'ı doğurdu. Reinhardt sanatsal pratiğin bütünleyici ögesi olarak kavrayıcı bir sorgulama konusunda çok diretmiştir. Katıksız anlamıyla Kavramsal Sanat veya daha kabul gören adıyla Çözümlemeci Sanat Minimal Art'ın çizgisinin devamında yer alır; nesne üretimini ve "plastik davranışı" bütünüyle terk etmiştir ve metinsel üretimle tetinir. Ama, Kavramsal Sanatı geniş anlamıyla ilirsek ve Duchamp'dan sonra sanat kavramsaldir lersek, son elli yılın sanatında kendini çözümlemeye yönelik bir yan, evreni kavramaya çalışan alsefel bir boyut vardır. Başka bir deyişle, çağımızda kavrayıcı, zihinsel ağırlıklı bir sanat hüküm ürmektedir. Öte yandan, çağımızda resimsel dilen biyolojik ve teknolojik tüm dillere geçilmiştir. Sanat daha önceleri örtüştüğü resim ve heyel'den başka bütün bu biçimlerde kendini gösterenleri de kapsamına almıştır. Bence asıl büyük önüşüm budur. Kavramsal Sanat deyimi bugün e resim, ne de heykel olmayan sanatsal yapıtları

adlandırmak için kullanılıyor çokluk. Bu anlamda görünür kılınabilmek için geleneksel veya geleneksel olmayan, zanaatsal, teknolojik ve doğal olarak her türlü dil, düzgü kullanabilen Arte Povera, Video Art, Body Art, Land Art gibi sanatsal yaklaşımlar kavramsal sanat olarak değerlendirilebilir.

Sezer Tansuğ- *Hiperrealist akım kavramsal olgusu içine sığdırılabilir mi?*

Şükrü Aysan- Günümüzde hiç bir sanatsal akım düşünsel güçlü bir yanı olmaksızın etkili olamaz. Bu nedenle, Hiperrealizm'e gerçeklik üzerine bir sorgulamacı girişimi olması ölçüsünde kavramsallık tanınabilir. Nitekim, "Wolfgang Becker de "Hiperrealize Kavramsalılık" başlıklı yazısında 1970'lerin Hiperrealistlerini çözümlemeye çalışırken, yapıtlarındaki bu düşünce sistemi, bu kavramsal yapı üzerine dikkat çekmiştir.

Sezer Tansuğ- *Bu işlerin dünyadaki ustaları kimler? Kimler kavramsal alanda sarsıcı değişimleri gerçekleştirdiler?*

Şükrü Aysan- Minimal sanattan Kavramsal'a geçişi sağlayan uzantılara sahip Reinhardt, Judd, Sol Lewitt, Carl Andre gibi sanatçıların yapıtları aşama gereksinmesi duyan sanatçılara yöntembilimsel bir uzam sunuyordu. Buradan yola çıkarak geliştirdikleri çalışmanın savaş sonrası Amerikan sanatının son aşması olduğuna inanan Art-Language topluluğu (Atkinson, Bainbridge, Baldwin, Hurrell) önemlidir. Joseph Kosuth'un sanatı, Bernard Venet'ninki gibi, entellektüel tutumuyla, çok özeldir. Algının sınırlarını, yapısını araştıran Robert Barry, Land artist Michael Heizer önemli sanatçılardır. Süreç sanatçıları Robert Morris'in, Richard Serra'nın; Beden sanatçısı Vito Acconci'nin ayrıcalıklı yerleri vardır.

Sezer Tansuğ- *Bizde bu işlere yönelenler kimler? Ne oranda başarılı oluyorlar? Sarkis Zambunyan kavramsal alanda etkin bir düşünce boyutu getirebiliyor mu? Batıda çalışan bizden diğerleri kimler?*

Şükrü Aysan- Bizde 1960'lı yılların ortalarında eğitim ya da yerleşmek amacıyla yurtdışına, özellikle İngiltere ve Fransa'ya gitmiş olanlar bu tür sanata yönelmişlerdir. 1964 yılında Paris'e göçen Sarkis 1969 yılından başlayarak gerçekleştirmeye başladığı Arte Povera'ya bağlanabilecek nesnelerinde ve düzenlemelerinde insanı dış gerçekliğe, özellikle teknolojik evrene bağlayan ilkel heyecanlar, tedirginlikler yoğunlaşmıştır. Sarkis evrensel platformda kendini tanıtmış, kanıtlamış bir sanatçıdır. Gene, 60'lı yılların sonlarında Londra'da St. Martin's Sanat Okulu'nda eğitim gören İsmail Saray ilginç kurgularını,

bir süre Türkiye'de çalıştıktan sonra, bugün Londra'da sürdürmektedir. Bu sanatçı aynı kentte "And" adında bir de kavramsal dergi çıkarmaktadır. Osman'sa yerleştiği Paris'te çalışmalarına devam ediyor.

Bugün ülke içinde kavramsal sanat çalışmalarını yürütenlerin hemen hepsi Akademi'den yetişmişlerdir. Paris'te formasyonumu tamamlayıp yurda döndükten sonra (1975'in başında) görev aldığım Akademi'de gençleri bu tür sanata yönlendirme olanağı buldum. Kuramsal ve kılışsal üretimle bu sanatın anlaşılmasına çalıştım. 1977 yılında kurulan ve zaman zaman çeşitli sanatçıların katkılarıyla etkinliğini sürdüren Sanat Tanıtımı Topluluğu sergileri ve yayımlarıyla kavramsal çalışmaların ve tavrın örneklerini vermiştir. Bu topluluk az zaman önce Marcel Duchamp üzerine kapsamlı bir araştırma yayınladı. Ergül Özkutan, Serhat Kiraz, Ahmet Öktem, Alpaslan Baloğlu sanata kavramsal yaklaşımlar gösteren sanatçılarımızdandır.

Sezer Tansuğ- Avrupa ve Amerika'da tual ressamlarıyla Kavramsalcılar arasında giderek bir piyasa rekabetinin başladığından söz ediliyor. Bu

konuda ne düşünüyorsun? Kavramsal Sanat uygulamalarıyla ilgili olarak mamul tanıtımı ve benzeri sorunlar gibi olayın ekonomik boyutuna da değinir misin?

Şükrü Aysen- Kavramsal Sanat çokluk alınıp satılacak, el değştirecek, pazar içinde dolaşma girecek nesne üretmiyor. İş bir mekâna yayılan bir çok parçadan oluşmaktadır. Anlam bir parçadan öbürüne göndermelerle bütünlenmektedir. Veya Land Art'daki gibi sanatçı yapıtını doğada gerçekleştirmekte, zamanla yapıt doğayla bütünleşmekte, dağılmaktadır. Yani kısaca meta yokluğu Kavramsal Sanat'ın karakteristiklerinden biridir. Hiperrealistler de teknikleri gereği fazla resim üretemediklerinden 1970'li yıllarda sanat pazarı krize girmiştir. Günümüzde çabuk üretilen tarzda bir resmin ileri sürülmesinde bunun da rolü vardır. Sanata değgin kamu kuruluşları, müzeler finanse etmektedir kavramsal çalışmaları; sanatçısına da bir miktar ödeme yapmaktadır. Ya da İngiltere'de olduğu gibi, sanatçıların geçimlerini sağlamada yarım gün çalıştıkları ve parçalarını oluşturmada büyük ölçüde imkânlarından yararlandıkları yaygın sanat okulları önem kazanmaktadır.

Fakültemizde "Kıbrıs'ta Rum Kilisesi'nin Rolü" adlı tez çalışmasıyla yüksek lisans yapmış olan camiamızın değerli dostu Mehmet Yaşin'in "Pathos" adlı son şiir kitabı Cem Yayınları'ndan çıktı.

Sağlık durumunun bozulduğu haberini aldığımız Yaşin'e sağlıklı günler dilerken; adı geçen kitapta yer alan bir şiirini okurlarımıza sunuyoruz.

YUVARLANIRKEN

- Öbürleri için-

Yer: Cennet bahçesi

<<Artık iştirmek istemiyorum Türkçe erkek seslerini>>
diyor, anadilini azınlıklarla konuşabilen
bir Türk şairi.

(Öbürleri: Ressam, sinema oyuncusu, gazeteci
bilgisayar mühendisi, avukat, yazar
tıp doktoru...)

Ve sonra ekip arabaları geldi.

Kurşunu birşey hatırlıyorum, kirli metal
sert, (komutlar, nemli bir koku, dipçik mi) bir şey...
<<Artık görmek istemiyorum küçük kara kedileri>>

Mişel! Mişel! Ekip arabaları

(Serra'nın delileri: Bernardo, Yusuf, Raşel, Hale
Levent, Turgay, Aris, Ferruh, Hakkı, Nilgün
ve Artin'in atölyesinde Barış'ın yarı-boyalı gülüşü
ardında Deniz.....)

..... adlarını vermeyeceğim)

İstan-polis şehrinde için için iç çekiyor

Boğaziçi - Polisten habersiz,

Akademik Kurul toplamaktan sanık Prof. (T.A.):

Kars ili Nergisli'de kayıtlı Meral'den doğma

Doç. Dr. (Ş.G.): Türk Siyasal Hayatı dersleri verir

Sonra ekip arabaları. Karanlık bir şey hatırlıyorum

(sert, metal, Türkçe erkek sesleri, kediler, bir koku
dipçik mi, kaygan yer...)

ve merdivenler

y

u

v

a

r

l

a

n

i

r

k

e

n

HATIRLIYORUM

BENİ

SEV-

DIĞINIZI

<<Gerisini hatırlamıyorum Hakim Bey>>

Londra, 1989

— inceleme

KALKINMA VE SANAYİLEŞME ÜZERİNE NOTLAR

Erol ORTABAĞ

Hacettepe Üniversitesi
Maliye Bölümü Öğrencisi

I-GİRİŞ

Kalkınma ve sanayileşme genelde birbirini yerine kullanılabilirler. Ancak birçok önemli noktalarda kavramlarda kopma görülür. Sanayileşme ile anlatılmak istenen şey, üretimde gerçekleştirilecek yeniliklerle endüstri yapısının değişmesi ve verimliliğin artması ile birlikte üretim arışının gerçekleştirilmesidir. Kalkınma ise sadece bir sektör veya bir kesit için değil, toplum bütünü için geçerlidir. Kalkınma içinde sanayileşmeyi de içerir.

Az gelişmiş ülkeler, az gelişmişlikten kurtulmaya çabalamaktadırlar. Bunun başarılabilmesi ise sanayileşmenin gerçekleştirilmesine bağlıdır. Öyleyse yapılması gereken şey kalkınmanın motoru olan sanayileşme için bir yön çizmek olacaktır.

Sanayi diğer sektörlerle göre birçok üstünlükler taşır. Özellikle kalkınmanın uzun dönemli bir süreç olduğu hatırlanırsa, bu üstünlükler daha çarpıcı olur.

II- TARIM VE SANAYİ

Sanayiye alternatif olabilecek en önemli sektör tarımdır. Tarım ve sanayinin belirli özelliklerini inceleyip karar vermemiz güç olmayacaktır.

Tarım kesiminin özellikleri:

- Arz esnekliğinin sınırlı olması.
- Üretim tekniklerinin geliştirilmesinin sınırlılığı.
- Üretimin büyük ölçüde iklim koşullarına bağlı olması. (1)
- Üretimin mevsimlik olması.
- Ürünün yetiştirilmesinin zamana bağlı olması.
- Üretimde dalgalanmalar görülmesi.
- Doğal kaynak ve toprağın veri olması. (2)

Sanayi kesiminin özellikleri:

- Teknolojik gelişmelerin gerçekleşmesine ve uygulanmasına imkan vermesi.
- Arz esnekliğinin yüksek olması.
- Teknoloji ile artan verimlerin ortaya çıkması. (Ölçeğe göre artan verimler bu kısmın ana özelliğidir.)
- Teknik taşlaşmaların ve dışsal ekonomilerin ortaya çıkmasına neden olması.
- Sanayi kesiminin büyümesi ile iktisadi ve sosyal kurumlarda da gelişme gözlenir. (1)

Kalkınma amacında tarıma öncelik verilmiş ise bunun başlıca nedenleri şöyle sıralanabilir:

- Az gelişmiş ekonomilerde tarım kesiminde üretim sanayiye oranla daha düşük yaptırımlarla hızla artırılabilir.

- Az gelişmiş ekonomilerde sanayi kesiminin gerektirdiği girişimci ve bilginin yokluğu.

- Hızla artan kırsal nüfusun tarım alanında yapılan yatırımlar ve tarıma verilen önem ile yerinde tutulması.

- Hızla artan nüfusun tarımsal nüfus talebini artırması.

- Az gelişmiş ekonomilerin ihracat maddelerinin tarıma ve doğal kaynaklara bağlı olması (1)

Yukarıdaki maddelerden görülebileceği gibi, tarım yine de sanayiye bağımlı durumdadır.

III- SANAYİLEŞME POLİTİKALARI

Sanayileşme politikaları iki ana başlık altında incelenebilir. (3)

1) Alternatif sanayileşme stratejileri.

2) Dışa dönük sanayileşme.

3) Bhagwati-Kruger "aşamalar" yaklaşımı. (yaklaşım sözcüğü önem taşımaktadır.)

Sanayileşme stratejisi olarak ülke (1) veya (2)'yi seçebilir. Ancak teknoloji ve sermayenin uluslararasılaşması sebebiyle, (1) nolu şık günümüzde elenmiştir. Dışa dönük sanayileşme için ise şunlar söylenebilir. Az gelişmiş ülkeleri sınai ürün ihracatını uyaran ve hızla gelişmesini sağlayan dinamik gelişme, doğal bir gelişme aşaması olmadığı ve az gelişmiş ülkelerin iç değişimleri sonucu ortaya çıkmaktan çok, üretimin uluslararasılaşması olarak bilinen bir sürecin doğal ürünüdür. Bu gelişme sürdüğü ölçüde, diğer az gelişmiş ülkelerde bu çerçevenin içine girecek ve sınai ürün ihracatı edeceklerdir. Ancak az gelişmiş ülkelerin, oyunun kurallarına göre oynamaları halinde yukarıda söylenenler gerçekleşecektir. Bu ise toplumda köklü değişim ve bunalımlara yol açabilecektir. (4)

Üretimin uluslararasılaşması olgusundan başka, özellikle Türkiye ekonomisi için dışa dönük sanayileşmenin diğer bazı iç ve dış etmenleri vardır.

Dış etkenler:

- Ürün devreleri olgusu.

- 1973/74 petrol krizi ve 1974/75 dünya ekonomik buhranı.

İç etkenler:

-İç pazar boyutu.

- İthal ikamesinde ülkenin ulaşmış olduğu

aşama.

- Fiziki ve sosyal altyapının gelişme düzeyi.

(5)

Yukarıda verilen sanayileşme politikaları gerçekte birbirlerinin tamamlayıcısı durumundadırlar. Bu sebeple iç ve dışa dönük sanayileşmeden herhangi birini seçmek değil, karma bir strateji oluşturabilmek önemlidir.

IV- TEKNOLOJİ

Ülkenin kalkınması teknoloji ile yakından ilgilidir. Teknolojinin geliştirilebilmesi, geliştirilen teknolojilerin uygulanması ülke için hayati önemdedir. Bu sebeple araştırma ve geliştirme çalışmalarının artırılması gerekmektedir. Az gelişmiş ülkelerle gelişmiş ülkeler arasındaki farkı belirleyen temel faktör teknolojik açıktır. Teknolojik açığın oluşmasının sebepleri şunlar olabilir:

- Bilimsel araştırmaların ve kurumların yeterli olmayışı, toplum yapısının önemli bir engel oluşturması. Ayrıca rasyonel, deneyci ve bilimsel bakışa sahip olmamaları.

- Araştırma ve geliştirme harcamalarının yanlış kullanılması. Yanlış kullanılmasının nedenleri şunlar olabilir:

a. Belirli bir standardın olmayışı

b. Beyin göçü. (6)

c. Oluşmuş açıkların kapatılma başarısının gösterilememesi.

Ülke kalkınmak istiyorsa teknolojik bilgi üretmeli, kullanmalıdır. Ancak bunun gerçekleştirilebilmesi ülkenin izleyeceği bilim politikasına bağlıdır. Az gelişmiş ülkelerin bilimsel ve teknolojik bilgi üretmemelerinin nedeni bu bilgilerin taşınmış oldukları özelliklerinden ileri gelebilir. Özellikle bu teknolojik bilgi için daha dikkat çekicidir.

Teknolojik bilginin özellikleri:

- Bölünemezlik

- Her koşul veya duruma uygun olmama

- Belirsizlik

- Artıracağı tüketim değerinin bilinmemesi.

(6)

Diğer önemli bir sorun teknoloji seçimine bakış biçimindedir. Teknik seçim sorununa nasıl bakıldığı, teknolojik gelişmenin nasıl algılandığına önemli bir biçimde bağlıdır. Bilimsel bilgi, yeni üretim yöntemlerinin bulunup uygulanmaya sokulmasına yolaçan mühendislik bilgisini, örgütsel ve yönetsel bilgiden ayırıp, teknolojik gelişmeyi bilimsel bilgi düzeyinde ortaya çıkan gelişmelerle sınırlandıran yaklaşım, neoklasik üretim fonksiyon kavramına yakın bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, tek-

nolojik gelişmeyi iktisadi analizin araştırma alanı dışına itip teknolojik gelişmeyi dışsal bir değişken durumuna getirir. Bunun içindir ki teknoloji düzeyinin bilimsel bilgi düzeyine bağlı olduğunu savunan görüş, mantıksal zaman analizine olanak sağlayan bir görüştür.

Bilimsel bilgiyi mühendislik bilgisi ile örgütsel ve yönetsel bilgiden ayırt etmenin kolay olmadığı ve bir üretim tekniğinde meydana gelen küçük veya büyük her türlü gelişmenin, yeni bilgi ve uzmanlıklar gerektirmesi dolayısıyla teknolojik gelişme olarak kabul edilmesi gerektiği görüşü, teknolojik gelişmenin iktisadi analiz dışına itilmesini önler. Böyle bir teknolojik gelişme yaklaşımında, ürettiği malları daha ucuza üretmenin yollarını arayan girişimci, birim için maliyetlerini azaltabilmek için harcadığı çabalar sonunda yeni teknolojik yeniliklerin bulunup uygulamaya sokulmasına ve böylece teknolojik gelişmeye yol açar. Teknolojik gelişmenin gerçekleşmesi yeni yatırımları gerektirir. Yeni yatırımlar ise, genellikle ölçek büyümelerine olanak sağlar.

Böyle bir yaklaşımda pazar kâr oranının belirlendiği yer olarak sermaye birikimi ile teknolojik gelişmeye ve böylece iktisadi gelişmeye itici güç sağlayan bir işlev kazanır. Bunun içindir ki bu yaklaşım teknolojik gelişmeyi içsel bir değişken durumuna getirirken, teknolojik gelişmenin sermaye birikimi ve ölçek büyümelerinden ayrı olarak ele alınamayacağını gösteren bir yaklaşımdır.

Böyle bir yaklaşımda sermaye birikimi teknolojik gelişme ve ölçek büyümeleri zaman içinde gerçekleşen süreçler durumuna gelir. Sermaye birikimi ve teknolojik gelişme bir yandan ölçek büyümelerine yol açarken, öte yandan birim ürün maliyetlerini azaltıp ölçek ekonomilerine olanak sağlarlar. Teknolojik gelişme kullanılan girdilerin niteliklerinde bir değişme yarattığı için teknolojik gelişmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan ölçek ekonomilerini ölçmek önemli bir sorun yaratır. (7)

V-SONUÇ

Yukarıda verilmiş olan bilgilerin bir özeti yerine bazı önemli noktalara parmak basmak daha iyi olacaktır.

Ülkeler için sanayileşmek artık bir ideolojidir. Bir ülkenin bu yolda olup olmadığına ihracat kompozisyonuna bakılarak karar verilir. Endüstriyi tüketim ve sermaye malı üreten endüstri olarak düşündüğümüzde, bu endüstriler aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir.

Tüketim malı üreten endüstriler:

- Gıda ve tütün.
- Giyim (ayakkabı dahil)

- Deri.

- Ağaç endüstrisi.

Sermaye malı üreten endüstriler:

- Ferro ve ferro dışı metaller.

- Makine parçaları.

- Motor sanayi.

- Kimyasal ürünler. (8)

Buraya kadar teknolojiden söz ettik. Ancak kalkınma için bunun yeterli olmadığını belirtmiştik. Bertrand Russell, bir topluma, konumuz çerçevesinde iyi durumda olduğunu söyleyebilmek için şu koşulları aramaktadır.

- Egemen durumda bir içgüdüsel mutluluk.

- Güzelliği yaratma ve ondan hoşlanma yeteneği.

- Bilimin ilerlemesine ve yapılmasına yol açabilen bir aydın araştırıcılığı. (9)

Öyle sanıyorum ki eksikliğini duyduğumuz şey, son maddede gizlidir. Ayrıca büyüme ve sanayileşme herhangi bir ideolojiye bağlı değildir, örneğin sanayileşme ile demokrasi arasında bu bakımdan önemli bir ilişki yoktur.

Bugün için kalkınmanın, sosyal yapıdaki zorluklar bir yana bırakılacak olursa, en önemli sorunları şunlar olabilir.

- Finansman.

- İstatistiki verilerin toplanması ve işlenmesi

- Üretim seçimi ve miktarı.

- Zaman.

- Plan yapılmışsa, plan uygulamasının sonucu. (10)

Bilim sadece teknoloji değildir. Bilimin bir çok kolu vardır ve bu kollar gelişmek "zorundadırlar". Bilimsel bilginin günümüze kadar taşınmış kötu bir özelliği vardır ki, bu Bacon'dan beri vardır bilimsel bilginin bir getiri taşıdığıdır. Bu konuda görüşlerimizi oldukça iyi özetleyen A. Koyre ile konuşmamıza son verelim.

"Paris, Oxford ve Kahire Üniversiteleri öğretmenleri ile öğrencilerinin sonu gelmemecesin tartıştıkları gülünç, boş sorunlara gelince, bugün tartıştıklarından daha mı gülünç, daha mı gereksizdir bunlar? Belkide iyi anlamadığımız, yani ayırdili konuşmadığımız ve tartışılan sorunların önemini, içeriklerini ne de sunulma biçimlerinin bile bile aykırı olan anlamını görmediğimizden öyle görünüyorlar bizlere.

Örneğin, bir toplu işçinin ucuna kaç melesığacağını, ya da yine, insan aklının Ay'da ya c

bir başka yerde olup olmadığını merak etmekten daha gülünç e vardır? Kuşkusuz gülünçtür bunlar. Ama asıl sorun bilinmediği ya da anlaşılmadığı sürece...." (11).

EK: Schumpeter'in kalkınma önerileri

- 1- Yeni malların üretilmesi.
- 2- Üretimde yeni tekniklerin uygulanması.
- 3- Yeni piyasaların açılması.
- 4- Hammadde arzı için yeni kaynakların bulunması ve kullanılması.

5- Endüstride yeni organizasyon yöntemlerinin uygulanması. (12)

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- 1- Erol Manisalı, Gelişme Ekonomisi, s.83-101, İstanbul 1975.
- 2- Selçuk Cingi, Tarım Ekonomisinde Bazı Temel Kavramlar ve Sorunlar. Dersnotu, Ankara.
- 3- Emin Çarıkçı, Yarı Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye'de Sanayileşme Politikaları, s.18-33, Turhan Kitabevi, Ankara 1983.

4- Taner Berksoy, Azgelişmiş Ülkelerde İhracata Yönelik Sanayileşme, s.246, Belge Yayınları, İstanbul 1982.

5- Erdal Türkkan, (İçinde) Dışa Açılmada Sanayileşme Politikaları, 1987'den 1988'e Türkiye Ekonomisi Semineri, ASO-s.160-163.

6- Paul Streeten, The Frontiers of Development Studies, s.381-389-392, 1972.

7- İbrahim Tanyeri, Fiyat Teorisi-Ölçek Ekonomileri ve Teknolojik Gelişme, s. 119-120, H.Ü. Yayınları, No 8, Ankara 1984.

8- R.B.Sutcliffe, Industry and Underdevelopment, s.37, 1971.

9- Bertrand Russell, Endüstri Toplumunun Geleceği, s. 128, Bilgi Yayınevi, Ankara 1979.

10- Yüksel Ülken, 20. yy'da Dünya Ekonomisi, s.387, İstanbul 1989.

11- Alexandre Koyre, Yeniçağ Biliminin Doğuşu, s.10, Ara Yayıncılık, İstanbul 1989.

12- Bert F. Hoselitz, (içinde) (editör Gayl.D.Ness), The Sociology of Economic Development, s. 29, 1970.

PODİMA'DA BİR TARİH KURUCUSU SENCER DİVİTÇİOĞLU

-Erguvan-
Çatalca Belediyesi aylık yayın organı

Podima'da (Yalıköy'de) 17 yıldır eski bir öğretim üyesi, değerli bir profesör yaşıyor... Sencer Divitçioğlu. İnsanlardan biraz uzak... Fakat araştırdıkları ve yazdıklarıyla onların tarihleriyle anlatılamayacak kadar da yakındır. "Devlet ve toplumu anlatıyorum" diyor Sencer Hoca, yaşının doğayla içiçe süzürdüğü bu yerde. "Köktürkler"i burada yazdı, yeni kitabı ise neredeyse hazır. "Yazılacak 300 yıl daha kaldı. Selçuklular, Osmanlılar..." diyor. İstanbul'un fetih tarihine kadarki bir zaman dilimine gelince tamamlayacak çalışmalarını. Bir hedef bul.

"1970 olayları beni çok sarstı, içinde olmadığım halde. O sıralar gençlerin av hayvanları gibi vurulmaları dayanılır değildi."

Sencer Divitçioğlu, 70'lerin o çalkantılı ve hareketli İstanbul'unda daha fazla tahammül edemez. Karısıyla anlaşır ve gitmeye karar verirler. Peki ama nereye: Sencer Hoca "sakıncalıdır", pasaport alamaz. Böylece Fransa düşü de suya düşer. İstanbul çevresinde pek çok yeri dolaşırlar, gidip yerleşebilecekleri bir mekan bulabilmek için... Hayır, hiçbir yeri beğenmezler. Sonra bir arkadaşları "Podima" der. Gidip Podima'yı görürler ve o gece dönmezler. Ertesi gün artık Podimalıdır onlar. Sencer Hoca'nın istediği olur. Hem İstanbul'a uzaktır, hem de yakın. Üstelik yine deniz kenarında. Yıl ise 1973.

"O zamanlar buralar bomboştu. Hep mısır tarlaları..."

Tam 70 günde planını kendileri yaptıkları evi inşa ederler. Tabi kusurlar sonradan giderilir.

Kendi gibi bir adam Sencer Hoca. En çok çalışmayla ilgili. Ama 17 yıldır Podima'da yaşarken gördüğü ve üzüldüğü şeyler de var. Mesela bahçesinde bir yığın ağaç var, çiçek var ama maalesef "tetra" tutmuyor. Doğayı bozan işler canını sıkıyor Sencer Hoca'nın. "Kum kalmadı" diyor. "Bir yandan devlet, bir yandan köylüler kıydaki kumu çekiyor, motorlar, kosterler ise denizdekini."

Adaba uygun avlanmayanlar da bir başka derd. "Gece elektrik feneriyle çulluk avlarlar. Bulgaristan'dan gelmiş tek bir geyiğin peşine yüzlerce insan düşer. İstanbul'dan gelip öldürdüğü sincapları Range Rover'lerinin ön demirine dizerler. Şimdi avcılık mı bunlar?" 17 yılda Podima çok değişmiş. Değişim devam da ediyor. "Buralarda bir yandan burjuvazi gelişirken, bir yandan da küçük burjuvazi işçi emeklilerine kadar geliyorlar. Ya 200 metre karelik ya da 5 dönümlük bir yer alınıyor. Aşağı taraf birdenbire işçi mahallesi oluyor, yukarı taraf burjuvalar..."

Görevlerinden uzaklaştırılan eski öğretim üyelerinden bir kısmı görevlerine geri döndü. Sencer Hoca "Hayır, ben dönmem" diyor. "Benden özür dilenmediği sürece, kanunlarla filan geri dönmem." Arkasından mütevazı bir biçimde ekliyor, "kimsenin umurunda değil belki ama ben böyle düşünüyorum." Peki, ya İstanbul'a Sencer Hoca. Podima'yı bırakıp döner misin. Hayır... Nüfus kütüğünü bile buraya aldırılmış. Bahçesindeki ağaçlar, çiçekler gibi buraya kök salmış.

İstanbul'un fethine gelince tarih çalışmalarını bitirecek. Ama Podima Sencer Hoca için bitemeyecek anlaşılan. Nüfus kütüğünü buraya aldırıldığına, "mezarlık da şurda zaten" dediğine göre Podima'dan ayrılmaya niyetli görünmüyor.

HALKBANK KİTLESEL BANKACILIK YAPIYOR

B ü y ü k
düşünenlere
imkân çok !

Halk Kredisi

Sürekli çoğalan ve çeşitlenen ihtiyaçlarınıza karşılatabilmeniz için, Halk Kredisi kapsamını genişletiyoruz.

Artık 500 bin liradan 15 milyon liraya kadar -otomobil hariç- her alışverişiniz için Halk Kredisi alabileceksiniz. Kısmi tadilatları, komple dekorasyona, mutfak takımından deep freez'e, balayı harcamalarından perde yenilemeye, kondisyon aletinden video kameraya, okul taksitinden panjura...

Sürekli ve düzenli gelir sahibiyse, dilediğiniz ürüne Halk Kredisi'yle ve peşin para avantajıyla sahip olabileceksiniz.

Türkiye'de ilk kez Halkbank tarafından gerçekleştirilen bu uygulamadan yararlanmak için, en yakın Halkbank şubesine uğrayın. Unutmayın, Halk Kredisi, besaplı kredidir.

* Marka ve model ayrılmaksızın 1000 TL'ye 2000 TL'ye kadar (veya daha fazla) kredi verilebilir. Otomobil alımı (kredi tutarı % 70) ruhsatlı -karak alabilenler.

HALKBANK
TÜRKİYE HALK BANKASI
Güven, güven, kaynak

100

Garanti, "Garanti"yi seçenlere 24 saat açık.

GARANTİ 24

Modern bankacılık hizmetlerinden dilediğiniz her an yararlanma olanağı: Garanti 24!.. "Bir banka"ya ihtiyacınız olduğu her an; gece, gündüz, tatil, bayram... Yılın 365 günü, 24 saat Garanti 24 hizmetinizde! Garanti 24'ten 14 yaşını bitirmiş tüm gençler de yararlanabilir.

Ayrıntılı bilgi için şubelerimize uğrayın, broşür alın.

Garanti 24'ün size sunduğu olanaklardan mutlaka yararlanın.

